TARİH Konuşuyor

CİLT : 5
SAYI : 27
NİSAN 1966
250 KURUŞ

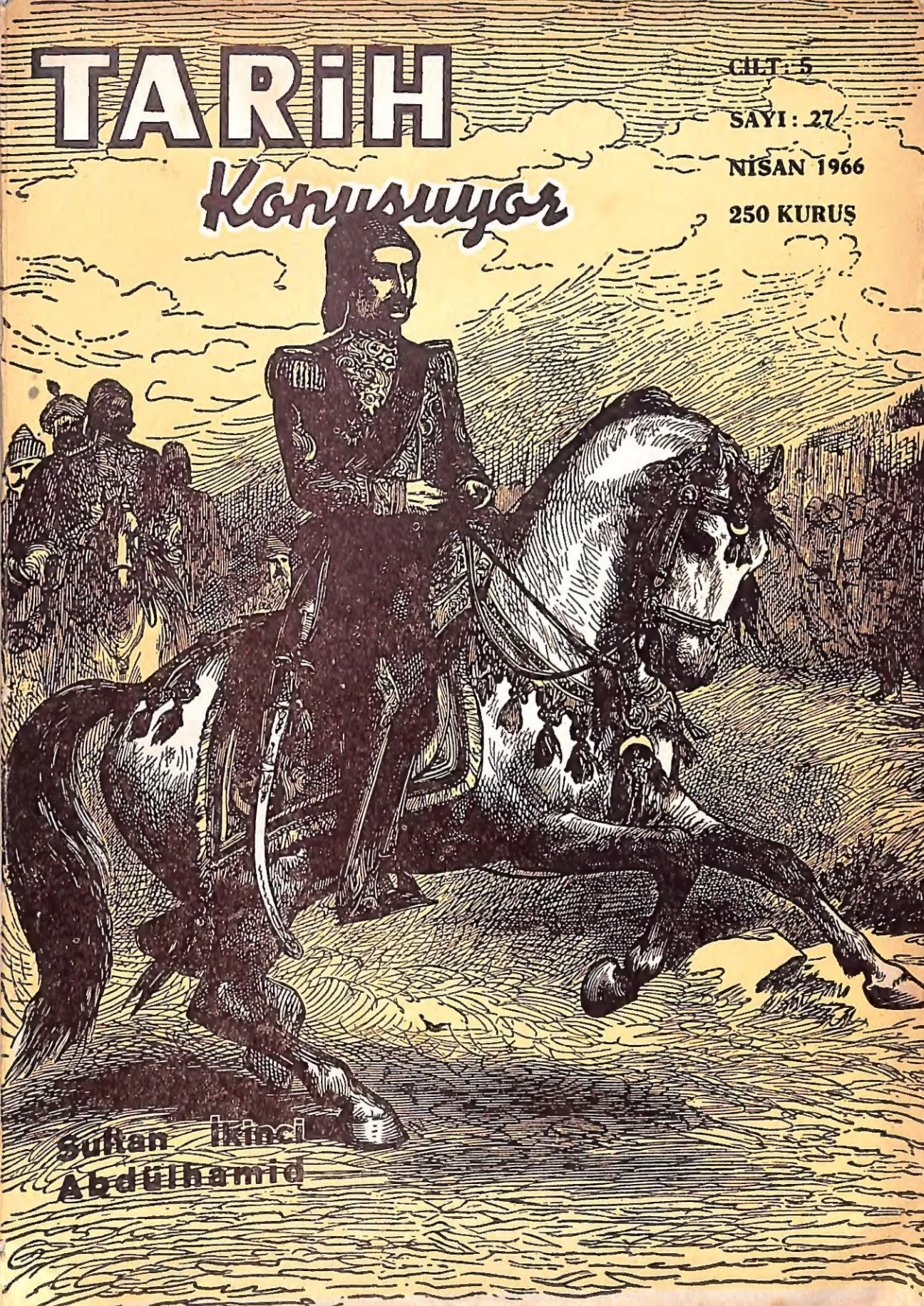

Sultan İkinci Abdülhamid

TÜRKİYE KREDİ BANKASI

Sermayesi 20.000.000 T.L. Merkezi : İstanbul

Şubeleri:

İstanbul	İzmir	Edirne
Beyoğlu	Ankara	Samsun
Galata	Yenişehir Ankara	Konya
Kadıköy	Anafartalar Ankara	İskenderun
Osmanbey	Adana	Mersin
Hasköy	Çapa	Bursa
Beyazıt		Bakırköy

HERNEVİ BANKACILIK MUAMELÂTI - BÜTÜN YABANCI MEMLEKETLERDE MUHABİRLER

Telgraf adresleri: Umum Müdürlük: Bankorkgen - İstanbul Şubeler: Bankor

TASARRUFLARINIZIN

En iyi şartlarla

DEĞERLENDİRİLMESİ İÇİN:

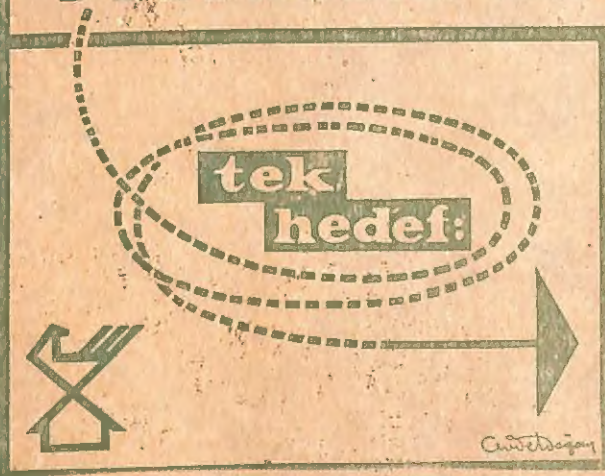

TÜRKİYE EMLÂK KREDİ BANKASI

(Basın: 8050 - A - 483)

TARİH Konuşuyor

AYLIK TARİH Mecmuası

CİLT : 5 SAYI : 27 NİSAN : 1966 FİATI : 250 KRŞ.

Kurucusu :
CEMAL KUTAY

Sahibi, Yazıişleri Müdürü
MUSTAFA UNAN

İdare yeri :
Nuruosmaniye Cad. No. 78-A Tarih Yayınları
Telefon : 22 78 10

Muhabere ve para gönderme adresi : Posta Kutusu 67 — İSTANBUL

ABONE ŞARTLARI :
Yıllık 24 lira. Dış Ülkelere iki mislidir.

Bu sayı, İstanbul'da Halk Basımevinde dizilip basılmıştır.

Klişeler Akın Klişe Atelyesinde yapılmış, kapak Karadeniz Matbaasında basılmıştır.

Aboneler için her altı ayda bir, maliyetine, pantazot cild kapakları hazırlanmaktadır.

Deliler ve Akıllılar...

TATARCIK Abdullah Efendi, Üçüncü Sultan Selim'in "— memleketin nasıl kurtulabileceği"ni sorduğu insanlar arasında idi: Başı sarıklı bir aydın kişi idi Abdullah Efendi...

Kabakçı Mustafa ayaklanmasında, Tatarcık Abdullah Efendinin omuzları üzerindeki başının bedeninde kalmasını başındaki sarık temin edebildi. Osmanlı Padişahları içinde, Genç Osmandan sonra ikinci medeniyet ve nizam şehidi olan Üçüncü Selim'in kanlı olduğu kadar hazin macerasından sonra, İkinci Sultan Mahmud'un ıslâhat devri başlayınca, sanıldı ki, Tatarcık Abdullah Efendinin de şahsının ve fikirlerinin revaç ve itibar günleri geldi... Hiç de öyle olmadı: Kendisini Bursa'ya sürdüler!

Çünkü Abdullah Efendi - kısaca - şöyle diyordu :

"— Memleketi idare sistemlerinin, adını değiştirmek avunmak, hattâ halkı aldatmaktır. Önce beliren ihtiyaçların metot ve fikriyatını yapacaksınız, ve bu YENİ DEVİR'ler için yetiştirilmiş insanların elini ve ayağını kösteklemeden, çelme takmadan vatanı onlara emanet edeceksiniz!"

Ve, Meclis-i Meşveret'te (yâni danışma kurulunda) **Padişahın gözlerinin içine bakarak bu sözlerini tekrarlayınca, müverrih Hayrullah Efendinin tâbirlerile:** "— Şurunda hiffet ve ruhunda kelâl-ı mutlak müşahede edilmeğin şifayâb olur mülâhaza-ı hakîmânesi ile şehr-i Bursaya izâm olundu..."

Netice ibretlidir: Yeniçeri ocağı kaldırılmış, Batıya pencereler açılmış, Pariste Mekteb-i Osmani kurulmuş, Frenk mütehassısları hasta Osmanlı nabzını dinlemiye başlamıştır: İlk akla gelen nedir? Tatarcık Abdullah Efendinin eller üstünde, kadirbilir bir duyganlıkla özlediği vazife başına çağrılması değil mi?

Heyhat!..

Çünkü açık bir tâbirle, sert gerçeği gördüğü için kendisine "deli" denilen Tatarcık Abdullah Efendi, sadece şekli ve sathı kurtarmak, bu şekle ve satha kendi ölçü ve çıkarlarına göre renk ve biçim vermek davasında olan bütün sahte devrimcilerin rüyâlarındaki korkudur: Eğer cezbe kanunları bu kafayı bedeninden ayırmamışsa, gözlerden ırak olmasıdır. Öyle olmuştur da...

Böylesine akibet, Osmanlı İmparatorluğundan Meşrutiyet ve Cumhuriyetlere ebedî miras kalmıştır. Tatarcık Abdullah Efendi, o gün bugün, bu ülkenin bütün gerçek mutluluklarının önüne dikilmiş sahtecilerin dilinde d e l i'dir. Geride kalan akıllılık; sömürmeler, imtiyazlı meslekler, irsî ve ahdî menfeat ortaklıkları, ve hükûmet'i hükmedebilmek, devlet'i devletlû olabilmek haline getirmek hünerinde... — K u t a y .

23 Nisan 1920 nin
45. yıldönümünde
bâkir hâtıralar:

ikinci celsede MUSTAFA KEMAL ve VEKiL tâbirinin kürsüden ilk söylenişi

YAZAN : CEMAL KUTAY

Sivil kıyafeti, kendi tâbiriyle "— ... Pek sevdiği silk-i celil-i askerîden..." ayrılmasından, Büyük Millet Meclisinin Sakaryadan sonra kendisine verdiği GAZİ ve MÜŞİR rütbe ve unvanına kadar üzerinden çıkarmıyan Mustafa Kemal, Başkumandanlık devresi süresince, Büyük Millet Meclisine daima sivil olarak ve çok zaman yukarıdaki klişede gördüğümüz şekilde gelirdi.

Türkiye Büyük Millet Meclisi 23 Nisan 1920 Cuma günü saat 13.45 de ilk toplantısını yaptığı anda, Anadolunun bağrında MİLLÎ HÜKÛMET kurulmuş oluyordu. Mücsses düzen gereğince Meclisin en yaşlı azası olan Sinob Mebusu Şerif Bey, geçici başkanlığa seçilmişti. Mustafa Kemal, vatanın kaderini eline alan bu Meclisin, milletin gerçek temsilcisi olduğunu memleket ve cihan önünde bir daha ilân ihtiyacını duydu ve dediki : *"— Yüksek meclisiniz, malûm-u âlileri fevkalâde selâhiyeti haiz olarak yeniden intihab edilen mebusanı kirâm ile düşman işgaline düşen Hilâfet merkezinden nefsini kurtararak gelebilen mebuslarla müteşekkildir. Bu sebeple Meclis, memleketin mukadderatına vazi-ül-yed olarak içtima halindedir. Bunu teyit etmek isterim."*

Mustafa Kemal bu kısa izahı ile, Meclisin meşruiyyetini tekrarlıyor ve seçim mazbatalarının tetkiki başlıyordu. İlk gün bu şeklî faaliyet ile geçti. Ertesi 24 Nisan Cumartesi günkü toplantıda, Mustafa Kemal, Samsun'a çıkışından Meclisin toplanışına kadar olan hadiselerin kısa bir izahını yaptı. Mebuslardan büyük kısmı, sadece, *Anafartalar kahramanı* olarak bildikleri genç Paşa'nın, üzerinde kendisini daha boylu ve zarif gösteren reyye pantalon ve jaket - atay'lı levend endamı içinde, çok selîs, aksamadan, zevkle dinleten bir hitabetin tam mükemmeliyeti içindeki bu izahını, kendilerine o âna kadar meçhul kalmış olayların üzerinden meçhuliyet perdesinin kalkması gibi rahatlık ve huzur içinde dinlediler. Mustafa Kemal'in o güne kadar olup bitenleri açıklıyan izahlarının Meclisin reyine arzı ile kabulünü istiyen Bursa mebusu Muhittin

Baha ve Çorum mebusu Ferid Bey'lerin takriri kabul edilince, bundan sonra alınacak tedbirlerin ne olabileceği, yâni, Meclisin kendi bağrından çıkaracağı yetkili ve güvenilir bir HÜKÛMET'in vatanın kaderine hâkim olması safhası geliyordu. O günün şartları içinde HÜKÛMET kelimesini kullanmadan gayeye varabilmenin çetinliği ortadaydı ve Mustafa Kemal, hazırlığını daha öncesinden yapmıştı. Söz istedi, kürsüye geldi :

"— Şimdi müsaade buyurursanız bu dakikadan itibaren takip edilmesi lâzım gelen esasları arzedeceğim ve tesbit edilmiş noktaları okuyacağım."

MECLİS KÜRSÜSÜNDE İLK DEFA KULLANILAN V E K İ L TÂBİRİ

Mustafa Kemal, yazılı izahlarında, memleketin meşru bir idareye olan ihtiyacını delilleriyle izah ediyor, Meclisin içtimaı ile vaziyetin prensip olarak halledildiğini söylüyor, fakat, şu suali soruyordu :

"— Mahvolmak tehlikesi geçiren bir memleketi ancak, millî kuvvetlerini temsil eden bir meclise kavuşturmak ve mes'uliyeti ona tevdi etmek yegâne istihlâs yoludur. Bunun şekli ne olmak lâzım gelir? Mesele bundadır."

Ve, gayrı meşru kuvvetlerin tahakkümünün hiç bir zaman devamlı olamıyacağını hatırlatarak, milletin vicdanını ve varlığını temsil eden Meclisin mürakabe ve tedviri altında bir heyetin teşekkülünün zarurî olduğunu izah etti. İzahlarının bu safhasında HÜKÛMET tâbirini kullanarak, bu hükûmetin bir REİS'İ olması şartını hatırlattı. Kurulacak icra kuvvetinin Meclise karşı olan mes'uliyetinin muayyen hükümlere bağlanmasının tabiî olduğunu, bu riyaset makamının, hilâfet ve saltanatın düşman istilâsından kurtularak milletin sadık sinesine avdeti ile vazifesini itmam edeceğini ilâve etmeyi unutmadı. Bir çok milletlerin fevkalâde hallerde yetkileri Parlamentolardan alıp, sadece kabinelere ve muayyen heyetlere verdiğini, bizim düşüncelerimizde esas olan İslâm prensiplerinin ise, meşverete, yâni cumhura, halka ve hakka dayandığını, bu sebeple de bizim en mükemmel yolun, Parlamenter sistem olduğunu kaydederek - aynen - şöyle dedi :

"— Biz, ittifak-ı cumhura her kuvvetten ziyade selâhiyet bahşeden islâmiyet esasatını nazarı dikkate alarak Meclis-i âlinizi kâffe-i umur-u millete doğrudan doğruya vazi'ülyed tanımak taraftarıyız".

Meclisin teferruat ile meşgul olmasının imkânsızlığı üzerinde duran Mustafa Kemal, Meclisin kendi azası içinde her mevzu için en selâhiyetli şahsiyetleri seçerek, bu seçilmiş şahsiyetlere ihtisasları dahilinde olan vazifeleri vermesini, bu vazife taksimi ile kurulacak heyetin HÜKÛMET olacağını, hükûmete dahil her şahsiyetin Meclisin umumî heyetine karşı teker teker mes'ul ve bu mes'uliyetin, bütün hükûmet azaları için de toptan ve kül halinde devam edeceğini izah etti. Şimdi, Mustafa Kemal'in lisanından, ilk defa, Büyük Millet Meclisi kürsüsünde VEKİL tâbirinin şu cümleler içinde kullanıldığını görüyoruz :

"— Bu halde Meclis-i âlinize riyaset edecek zatın Meclis-i âlinizi temsil etmesi itibariyle vazife alacak azadan mürekkep heyete de riyaset etmesi ve Meclisi âliniz namına kararlara imza koyması ve hükûmeti teşkil edecek diğer aza gibi muhterem heyetinize karşı mes'ul olması tabiîdir. Bu suretle icra heyeti, Meclisi âlinin tasvibi ile tevkil edilecek ve hey'et-i umumiyeye karşı mes'ul olacak muhterem azadan ibaret olacak ve hatta isimleri de VEKİL tesmiye edilecektir. Reis olacak zat, vakia ağır bir mes'uliyet altında bulunacaktır. Çünkü hem vekiller heyetinin reisi olarak icra makamını, hem de, Meclisin reisi olarak temsilciler heyetinin riyaseti makamının mes'uliyet ve vazifelerini nefsinde toplıyacaktır."

Acaba Mustafa Kemal, bunları söylerken, Meclisin kendisini REİSLİĞE, yâni, hem Parlâmentonun başına, hem de, bu sıfat ve selâhiyet ile hükûmet reisliğine seçeceğini bilmiyor muydu? Daha sonraki hadiseler göstermiştir ki, O, yetkilerini daha sonra, BAŞKUMANDANLIK KANUNU ile, Parlâmentonun temsil edebileceği haddin yekûnuna çıkarırken, ve o, selâhiyet ve kudreti üzerinde hassasiyetin en üstününe sahip

BİRİNCİ BÜYÜK MİLLET MECLİSİ'nden, vereceği kararları, KANUN KUDRETİ'ne yükseltirken, bu cümleleri ile mes'uliyet ve selâhiyetinin sonsuzluğuna işaret ettiği makama, en kuvvetli, hatta TEK namzed olduğunu biliyordu.

MİLLÎ BÜNYEYE UYGUN YOLU BULABİLMEK...

Mustafa Kemal'in o buhran günlerinde, Hilâfet ve Saltanat kudretlerini nefsinde toplıyan padişahdan gayrı hiç bir maddî manevî kudretin düşünülemiyeceği o buhran günlerinde, bir millî idarenin nasıl olabileceğini de izah eden konuşmasının son cümleleri, daha sonra yanlış telkin ve telekkilere mesned yapılan BİZ BİZE BENZERİZ hükmünün, Millet Meclisinin toplantısının ikinci gününde, kafasında ve ruhunda nasıl şekillendiğini anlatır :

"— İşte, memleketimizin şimdiye kadar geçirdiği buhrandan, felâketlerden, kâh Avrupayı taklid etmek, kâh idarei umuru devleti şahsî noktai nazarlara göre tanzim ve pek elîm neticelerini gördüğümüz basiretsizliklerden hasıl olan intibah karşısındayız. Bu müşkil ve buhranlı devirde, bu hadisattan ibret ve ilham almak kararında olmalıyız. Hüküm hey'et-i muhteremenizindir. Yalnız, maruz olduğumuz inhilâl tehlikesine ve devlet işlerinin uzun zamandır mercisiz kalmış olması hakikatine dikkatinizi tekrar çekmek isterim. Lüzumsuz nazariyeler arasında cereyan edecek münakaşaların en fena idarelerden daha ziyade menfi neticeler getireceği hakikatini derhatır etmeği hakikat ve hamiyyet vazifesi addediyorum. Cenab-ı Hak muvaffakiyet ihsan etsin, âmin."

Mustafa Kemal, bir takrir haline getirmiş olduğu izahlarını, Meclisin en yaşlı azası olan Sinob Mebusu, muvakkat Reis Şerif Beye takdim ederek kürsüden inerken, alkışlar devam ediyordu. Meclisin bu tezahürleri, başkanlık makamına kimin getirileceğini de ifadeliyordu.

HEYECANLI NUTUKLAR ve SEÇİM

Mustafa Kemal'in kürsüyü terketmesinden sonra, Başkanlık verilmiş üç takriri okuttu: Hepsinde de, yaptığı hizmetlerden dolayı Mustafa Kemal'e ve arkadaşlarına meclisin teşekkürlerinin bildirilmesinin karar altına alınması isteniliyordu. Takrirlerin okunmasından sonra, Birinci Büyük Millet Meclisi kürsüsünde sık sık göreceğimiz hatipler, Hamdullah Suphi Bey, Konya Mebusu Refik Bey, Bursa mebusu Muhittin Baha Bey, Besim Atalay Bey söz aldılar ve artık milletin mukadderatına sadece, adı BÜYÜK MİLLET MECLİSİ olan millî parlâmentonun istikamet vereceğini bildirdiler. Bütün bu izahlara rağmen, çoğunluk hâlâ, alınacak kararın, İstanbul'a karşı YENİ BİR HÜKÛMET olacağı tereddüdü içinde idi. Kırşehir mebusu Müfid Efendinin lehde konuşmasını, Mustafa Kemal, şu sözlerle tamamladı :

"— Efendiler... Bütün maddî manevî mes'uliyeti Hey'et-i Temsiliye namı altında bulunan heyet üzerine almış ve 16 Mart 1336 (1920) *tarihinden bu dakikaya kadar bütün acı safhalara, manzaralara karşı vazifesini ifa etmiştir. Bu mes'uliyet çok ağırdır. O heyeti artık bu ağır yükün altında bırakmayınız, bu dakikadan itibaren teklif ediyorum, derhal memleketin mukadderatını deruhte buyurunuz.*

Bundan içtinab etmiye lüzum yoktur. Bu vazife o kadar mühim, içinde bulunduğumuz zaman o kadar tarihîdir ki, bu koca mes'uliyeti içinizde üç, beş kişiye tahmil etmekle iktifa edemeyiz. Bütün bu meclis, bütün manasıyle ve ihatasıyla mes'ul olmak lâzım gelir. Millet bizi ancak bunun için buraya gönderdi. Bizi buraya milleti beş kişinin eline teslim edelim diye göndermemiştir. (Hayhay sedaları). *Binaenaleyh maruzatım anlaşılmamış ise bir daha okunsun, müsbet menfi bir karara raptedilsin. Bundan sonra gizli bir celsede, dahilî vaziyet hakkında izahat vereceğim."*

Kırşehir mebusu Müfid Efendi takririn reye konulmasını istedi, Sivas mebusu Mustafa Taki Efendi meselenin ehemmiyetini hatırlatarak takririn mebuslara dağıtılmasını, bir kaç günlük bir düşünme zamanının verilmesini, Mustafa Kemal ve arkadaşlarının bir kaç gün daha tahammül etmelerini talep etti. Yozgad mebusu İsmail Paşa yerinden müdahale etti :

GELİŞ GÜNÜ **Mustafa Kemal'in 27 Aralık 1919 Ankaraya gelişinde, Dikmen sırtlarında Kızılyokuş'da karşılanışını tesbit eden yukarıdaki klişe, ressam Saib Tuna'nın, karşılamada bulunanların izahlarına göre yaptığı yağlı boya tablonun fotoğrafıdır. Tablo, Ankara Halkevinde bulunuyordu. Şimdi nerededir, bilmiyoruz.**

"— Bu bir tahammül meselesi değildir Efendi Hazretleri!.."

Takririn kabulünden sonra beş dakika müzakerelere ara verildi ve beşinci celsenin açılmasıyla beraber seçimlere geçildi. Seçime katılacak mebus sayısı 120 idi, Mustafa Kemal, 110 reyle TÜRKİYE BÜYÜK MİLLET MECLİSİ REİS-İ EVVELLİĞİ'ne, yâni tatbikatta, hem Büyük Millet Meclisi Başkanlığına, hem de icra heyetleri reisi olarak Başvekilliğe seçilmiş oluyordu : Teşri ve icra *(yasama ve yürütme)* yetkilerini nefsinde toplıyan Büyük Millet Meclisi, bu tarzı ile, 1789 Fransız ihtilâlinden sonra, Konvansiyon devrinin kuvvet birleşimini, altı yüz yıllık muazzam bir monarşinin müesseseleri de, zihniyeti de, sistemi de, kadrosu da hâkim ve bâki iken, kansız ve hatta kinsiz tatbik ediyordu.

Mustafa Kemal'in, Birinci Büyük Millet Meclisinin daha ikinci günkü toplantısında kullandığı VEKİL tâbiri önceleri yadırgandı, hem de epey yadırgandı, fakat sonraları öylesine alışıldı ki, onun yerine BAKAN deyimi resmî literatüre geçtiği halde, yerini terketmedi .

Mustafa Kemal'in kendisinden öncekiler ve sonrakilerde rastlanmıyan mazhariyetlerinden birisi de budur: Tâbirde ve mefhumda, manâda ve hadisede yadırganmasına değer vermediği, fakat söylenmesi ve alaşılmasını faydalı bulduğu terimleri rahatça konuşur ve onların günün birinde benimseneceğini bilir. Tarih der ki, BÜYÜK ADAM'ın târifini yapan unsur ve hususiyetler içinde bu mazhariyet, başlıca temeller arasındadır.

O'ndan sonrakiler içinde VEKİLLİK yapanlar dahil, kim ve kaç kişi, bu ad'ın ve unvan'ın nasıl zaruretlerin bağrından çıktığını bilebildi, hatta düşündü?

FATİH ve AYASOFYA

Batılı tarihçiler bu büyük Türk hükümdarı hakkında kasıtlı hükümler vermiştir. Görgü şahidi Polonyalı bir Yeniçerinin hâtıraları ise, aksini ortaya koymaktadır

Yazan :
Prof. Dr. ŞEHABEDDİN TEKİNDAĞ

İstanbul'un fethi günü, doğru gittiği Ayasofya'ya karşı hürmetkâr bir şekilde hareket eden Fâtih Sultan Mehmed hakkında çağdaş Lâtin ve Rum müelliflerinin hurâfe ile karışık verdikleri haberler, hıristiyanlık taassubu ile hareket eden batılı müellifler tarafından bir hakikat gibi benimsenmiş, mağlûplar hakkında hududsuz müsâmaha gösteren bu büyük Türk Hakanı'na bir takım müfrit hareketler isnat edilmiştir. Hemen belirtelim ki, başta müteveffâ Gustav Schlumberger olmak üzere Franz Babinger ve S. Runciman gibi Bizans hayranı batılı müellifler, bu hususta bir takım zuhullerde bulunmuş, hâdiseye şâhid çağdaş, fakat bîtaraf müelliflerin kayıdlarını sükûtla geçerek, Ayasofya'da cereyan eden hâdiselere şâhid olmayan hayalperest Grek ve Lâtin müelliflerin hakikatle ilgisi olmayan haberlerini benimsemişlerdir. Şüphesiz, bîtaraf bir ilim adamının, çağdaş Lâtin ve Rum kaynaklarını, Osmanlı - Türk kaynaklarında mevcud malûmatla karşılaştırması, bu suretle iki tarafın haberlerine aynı zamanda önem vermesi icap eder.

Bu bakımdan, biz, Fâtih'in Ayasofya hakkındaki fikir ve düşüncelerini her iki tarafın ifâdelerine, bilhassa, hâdisenin şâhidi Polonyalı Yeniçerinin 1498 de kaleme almış olduğu hatıratına ve ihmal edilmiş çağdaş bir kaynağa istinat etmek suretiyle belirtmeğe çalışacağız.

POLONYALI BİR YENİÇERİNİN ANLATTIKLARI

1453 senesi Mayısının 29 uncu Salı günü sabahından itibâren İstanbul'u iş-

Grelot'ya göre 18 nci yüzyılda Ayasofya

AYASOFYA

Mabet olalı Fatih'e mağrur Ayasofya,
Ta Fethi Mübinden beri ma'mur Ayasofya.

Fethin o mübarek günü Sultan-ı Cihan kim,
Rekz etti hilâl kubbeye mesrur Ayasofya.

İmân ile, tehlil ile, tekbir ile Yarab,
Birbaşka güzel, başkaca pür nur Ayasofya.

Ey Tarih uyan, gel de hesap ver bize birbir,
Bu gamlı sükûta niye mecbur Ayasofya?

Minareleri gamlı, ezanlar niye susmuş?
Bu havfe sebep ne, niye mahsur Ayasofya?

Rahmetle anılsın diye Fatih'le Şehitler,
Fikrullah'a hasret ama mehcur Ayasofya.

A. R. A.

gale başlayan Türkler, hâdiseye çağdaş müelliflerden Phrantzes'e göre saat iki buçukda, Dukas'a göre ise sekizde bütün şehre hâkim olmuşlardı. Olayların çağdaşı Polanyalı Yeniçerinin ifâdesine göre, (1) şehrin mukavemetinin kırılmış ve şehirlilerin itâati te'min edilmiş olmasına rağmen, her hangi bir suikasta marûz kalmak endişesiyle, Sancak Beyleri ile maiyetindeki askerleri daha evvel şehre sokan Fâtih, bütün sokakları tutturmuş ve Bizans İmparatorluğunun tevârüs ettiği servete hukuken sâhip olarak, merâsimle, Topkapu (Porta Ste. Romano) sundan şehre girmiştir. Polonyalı Yeniçerinin ifâdesi ile bağdaşan bir kaynakda, (2) At - Meydanı (Hippodrom) ndan geçerek doğu imparatorluğunun embleme'i Ayasofya'ya vasıl olan Fâtih'in Türk ve Rum ölülerinin toplatılıp yakılmasını emrettiği kayıtlıdır.

Polonyalı Yeniçerinin belirttiğine göre, patrik, (?) (3) ruhbân ve ehalinin birikmiş bulunduğu bu kilisenin önünde atından inen Fâtih, ibâdet için başını örttükten sonra mukaddes mahalde durmuş ve başta patrik (?) olmak üzere yerlere kapanarak ağlayan halka eli ile susmalarını işâret etmiştir. Bundan sonra Fâtih'in patriğe: *"Ayağa kalk! Ben Sultan Mehemmed, sana, arkadaşlarına ve bütün toplananlara söylüyorum ki, bu günden itibâren artık hayatınız ve hürriyetiniz için benim gazabımdan korkmayınız!"* şeklinde bir hitabede bulunduğunu ifâde eden müellif, genç hükümdarın başda paşalar ve sancak beyleri olmak üzere askerlerine, halka hiç bir fenalık yapmamalarını emir, halkın ise selâmetle evlerine gitmelerini arzu ettiğini kaydeder.

1204 de vuku bulan korkunç Lâtin yağmasının acı hatıralarını taşıyan bu kiliseye karşı (4) hürmetkâr davranan Fâtih, buraya zarar vermek isteyen bir askeri bizzat menetmiş, şehrin bütün binâları gibi burasının da kendisine âit olduğunu ilân ettirip, müezzinlerinden birini mihraba çıkarmış ve ezan-ı muhammedî, ilk defâ, bu eski kilisede okunarak mü'minleri namaza dâvet etmiştir.

---

(1) Bakınız Mémoires d'un Janissair Polonais, témoin oculaire et actif du siège et de la prise de C. P. neşri ve tercüme : Th. d'Oksza, Mon. Hung. Hist. XXII, sahife: 1116.

(2) Bakınız: N. Jorga, une source négligée de la prise de Constantinople, türkçe tercüme: F. Işık - Özü - A. S. Erzi, Belleten Mecmuası, sayı: 49/1949, s. 145.

(3) Anastasios II. nin istifasından beri patriklik makamının boş olduğu bilindiğine göre, başka bir din adamı bahis konusudur.

(4) Bütün kiliseler gibi Ayasofya'nın da marûz kaldığı bu korkunç yağma üç gün sürmüş idi. İşin garibi, bu yağmaya, askerlerin yanında, Lâtin keşişlerle râhipler de iştirâk etmişlerdir. İşte bu yüzdendir ki, hâdiselerin şâhidi Nicétas Choniatès, Kudüs'ü alan müslümanların, kendilerini İsa'nın askerleri sayan bu Lâtinlerden daha merhametli olduklarını iddia ediyordu. Öte yandan, F. Ouspenki de fetih günü şehirde yağmalarda bulunan Türklerin Lâtinlerden daha insanî bir şekilde hareket ettiklerini itirâfdan çekinmemiştir.

Ayasofya'nın 1493 yılına ait eski bir Alman tasviri.

Öyle anlaşılıyor ki, Fâtih'in emri ile mermerden kıbleye alelâcele minber ve mahfil yapılarak cuma gününe yetişdirilmesine çalışıldığı bir sırada, Ayasofya dahilinde bâzı tâdilât yapılmıştır. Nitekim, evvelce mevcut resimler ile altın mozayikler, üstleri ince bir badana ile örtülmek suretiyle kapatıldığı gibi, papazlar ile halkı ayıran parmaklıklı bölme de kaldırılmış ve 1204 Lâtin istilâsından masûn kalabilmiş bir kısım mukaddes eşya da dışarı çıkarılmıştır (5). 1544 de P. Gyllius ile Jerome Maurand'nın, 1547 de bizzat kubbeye çıkan Chesneau'nın Ayasofya'nın altın mozoyikleri hakkında verdikleri bilgileri dikkat nazarına alacak olursak, mozayiklerin badana ve çirkin çiçeklerle örtülmesi 19. yüzyıldadır.

Bu hazırlıklar sırasında şehri eserleriyle birlikte tetkik eden Fâtih, ertesi gün yeniden ziyâret ettiği Ayasofya'nın kubbesine çıkmıştır.

AYASOFYA'DA İLK CUMA NAMAZI

1 Haziran Cuma günü, Türk ve İslâm tarihinin en müstesnâ günlerinden biri olmuştur. Zirâ, o gün, Fâtih, cemâatle birlikte namaz kılmış, sonradan ilk tefsir dersini mihrabın yanındaki serin pencere önünde veren hocası Ak - Şemseddin, ilk defâ, minbere çıkarak, önce doğunun ilk metropolidlik kilisesi, şimdi de Türk ve İslâm dünyasının en büyük câmisi olan Ayasofya'da Türk Hakanı namına hutbe okumuştur. Namazı müteakip patriklik makamı ile meşgul olan Fâtih, Anastasios II. nin istifâsından beri boş kalan bu makamı metrûk ve sahipsiz bırakmak elinde olduğu halde, galiplerin mağlûplarla bir arada yaşamalarını te'min maksadiyle, yeni bir patrik seçilmesini emretmişti. Bu emir üzerine toplanan kilise başları, ruhbân ve şehirde yeniden toplanan halk, lâik sınıfına mensup Osmanlı tarafdarı Georgios Skolarios'ı Gennadios namı ile patrik intihap ettiler. Seçimi müteakip Gennadios'u yemeğe dâvet eden Fâtih, ona ruhânî hâkimiyeti temsil eden patriklik âsası ile tâcını verdiği gibi, yeni patriklik makamı olarak da Havâriyûn Kilisesi (St. - Apotres, sonradan: Fâtih câmii) ni tahsis etmiştir. (6)

Fâtih'in, vakfiyelerde *el-Câmi'ü'l - Kebîrü'l-Atik* (Eski Büyük Câmi) olarak zikredilen Ayasofya'nın bakımına büyük bir önem verdiği anlaşılmaktadır. Nitekim, pek çok erazi, mahalle, dükkân ve akarın bu sırada Ayasofya'ya vakf ve tahsis edildiği bilinmektedir. Öte yandan, Fâtih, Ayasofya'nın menşei hakkında sayısız efsânelerin toplanarak yazılmasını emretmişti. Bu emir üzerine, Derviş Şems ile İbn Müneccim, rumcadan tercümelerde bulundukları gibi, daha Fâtih devrinde Câmiin vakıflarını tespit etmekle vazifeli olduğu *Ayasofya Vakıfları Tahrir Defteri*'nde kayıdlı Ahmed b. Ahmed el-Münşiyü'l - Cîlânî de 1489 da, rumca numunelerine göre, Ayasofya'nın farsça bir tarihini yazmış, Şemseddin-i Karamanî gibi müellifler de, Ayasofya'nın önemi ve mimarî durumunu belirten eserler kaleme almışlardır.

---

(5) Mukaddes eşyalardan bir kısmı Bayezid - Cem mücâdelesi sırasında batıya gönderilmiştir.

(6) Bununla beraber patriklik makamı 1455 de Pammakaristos manastırı (Fethiye Câmii) na, 1586 veya 1591 de ise, bugünkü yerine, yâni Aziz Georgios manastırı'na nakledilmiştir.

Bıraktığımız ülkelerde, zamanın silemediği izler:

Balkanlarda 500 yıllık Türk hâkimiyetinin hâtıraları

Balkanlarda beş asır sürmüş Türk hükümranlığına ait tarafsız tesbitler enderdir ve bunlar, ne yazık, tarih kütüphanemize intikal edememiştir. Oysaki, Balkan devletlerinin resmî arşivi, Türk devrine ait belgelerle doludur. Bilhassa bugün için ibret tarafı pek büyük olan bu vesikaların özetini, dikkat ve hafızalarımıza intikal ettiriyoruz.

Yazan : M. NECMEDDİN DELİORMAN

1860 - 1912 yılları arasındaki Balkanlar tarihini tetkik edenler ve Bulgar müelliflerinin kitaplarını okuyanlar, Balkanlardaki 500 yıllık Türk idaresinin ne kadar âdil ve müsamahalı olduğunu anlayacaklardır.

1860 - 1876 yılları içinde İstanbul'da Türk askerî doktoru olarak bulunan Bulgar İstanbolski'nin yazdığı iki ciltlik eser, Bulgar devleti tarafından bastırılmıştır.

Binbaşı İstanbolski, Âli, Fuat ve Mithat Paşalarla tanışıp görüşmüş, tarihçi Cevdet Paşa ve diğer devlet ricalimizle yakın münasebetler kurmuş, diğer taraftan da Rus sefiri general İgnatiyef ile gizlice çalışmıştır. İstanbolski, Marko Paşa ile birlikte doktor sıfatile saraya, devlet ricalinin konaklarına, haremlerine girip çıkarken aynı zamanda kendi milleti için de çalışmıştır.

Osmanlı idaresinin ne derece âdil, ekalliyetlere, milliyetlere ve dinlere karşı ne kadar cömertçe, müsamahalı ve şefkatli olduğunu İstanbolski bu kitaplarında yazmaktadır.

42 yıldır Makedonyalı Bulgarların lideri olan İvan Mihailof, aynı zamanda, değerli bir tarih yazarıdır. 1934 - 1938 yılları arasında memleketimizde siyasî mülteci olarak bulunan Mihailof'un Balkanlara dair beş kitabı vardır.

O zaman Bulgarların, Sırplıların ve Karadağlıların başlıca şikâyetleri Rum Patrikhanesi ve papazlarındandır. Bunlar, Balkan memleketlerinin her tarafında Ortodoks olan diğer milletleri ezmiş,

Osmanlı devletinden bezdirmiş, sömürmüş ve milliyetlerinden zorla uzaklaştırılıp rumlaştırmıya uğraşmışlardır. Rus elçisi İğnatiyef bu hallerden faydalanıp Bab-ı âliyi zor durumlara sokmuştur.

Zaman zaman bazı sadrıazamlar da Patrikhanenin desise ve arzularına ram olmuşlar ve maalesef İstanbuldaki Rus elçisinin ekmeğine yağ sürmüşler, Bulgaristanda, Makedonyada isyanların hazırlanmasına istemiyerek yardımcı olmuşlardır. Balkanlı müelliflerin ortaya koyduğu vesikalar isbat etmektedir ki, Rumeli ve Balkanların elimizden çıkmasında, hâlâ yerinde duran Fener Patrikhanesinin çok büyük dahli olmuştur.

TÜRK İDARESİNDE GEÇEN MES'UT GÜNLERDEN SONRA...

Dr. İstanbolski aslen Kızanlık köylerinden fakir bir ailenin oğlu imiş. İstanbulda tıbbiyede okuyup doktor ve binbaşı olmuş; ailesini görmek üzere subay üniforması ile vapurla İstanbuldan Burgaz'a, oradan faytonla Kızanlık'a giderken tarlalarda orak biçen şen ve şakrak Bulgar kadınlarının bir ağızdan bulgarca türküler söylerlerken, ne kadar mes'ut ve bahtiyar göründüklerini çok güzel tarif eder. Bu tasvir, Makedonya dahilî ihtilâl komitesi reisi sayın İvan Mihailof'un neşrettiği "Hatıralarım" kitabında, çocukluğunda ve Türkiye zamanında Rila manastırına giderlerken, yolda babasının arabacıya içki matarasını uzatarak, keyifle, n a s ı l "—Çek!.." deyişinin şahane tasvirine çok benzemektedir. İşte bu hayat sahneleri Türk idaresi zamanından alınmıştır. İhtilâllerden sonra bize "Barbarlar" diyen Gledeston'un hezeyanı, hıristiyanlık gayretinden başka birşey olmadığını meydana çıkarmaktadır.

Todor Aleksandrof, 1924 yılına kadar Makedonya komitelerinin lideri ve ünlü Türk dostu.

Dr. İstanbolski, Rus elçisi İğnatiyef' in İstanbulda gizli ve aşikâr tahriklerle Rumları ve Bulgarları Osmanlı Devleti aleyhine ne suretle teşvik ettiğini anlatırken, gizlice İstanbula gelen ve Rus emellerine hizmet eden Bulgar ihtilâlcisi Vasil Levski ile Heybeliadada bir Bulgar zengininin villâsında görüştüklerini ve Balkapanı hanındaki Bulgar tüccarlarından bazılarının Türk devleti aleyhindeki çalışmalarını da yazmıştır. Halbuki o zaman, İstanbulda Bulgar gazeteleri, mecmuaları, okulları, cemiyetleri, kıraathaneleri varmış.

Bulgar istiklâlinden sonra başvekil olan Karavelof, Islaveykof, İstanbolof, Petkof ve diğer Bulgar ricali İstanbulda yetişmişler ve Türk idaresinin şefkatinden yararlanmışlardır. Fakat Ruslar boş durmamışlar, Filibenin Pazarcık kazasında büyük bir isyan hazırlamışlar, Odesa ve Bükreşten ihtilâlciler göndermişlerdir. Bu isyanların içinde bulunan Zahari Üstüyanof ismindeki müverrih, Bulgar istiklâlinden sonra (80 yıl evvel) neşrettiği iki ciltlik "Zapiski ot Balgariskite Vastaniye=Bulgar isyanlarından hatıralar"ında, isyancıların vahşetlerini "kahramanlık" gibi anlatırken, Bulgar köylülerinin bu isyanlara nasıl zorla ve emrivakiler halinde sürüklendiklerini, Türk idaresinden memnun olan Bulgar ekseriyetinin ihtilâl istemediklerini, ve meşhur sergerde Hacı Dimitri'nin ihtilâlde muvaffak olamayıp, kaçmaya çalışırken, Bulgarlar tarafından Türklere ne şekilde teslim edildiğini yana yakıla nakletmektedir.

Zaten, Rusların yetiştirdiği belli başlı Bulgar ihtilâl reislerini, kendi milletdaşları ve Osmanlı teb'ası Bulgarlar, Türk makamlarına teslim etmişlerdir. Çünkü, "Çerkes ve Dağlı" denilen bazı hırsızlar istisna edilirse, Bulgar aileler Türk komşuları ile kardeşçe geçinmişlerdir. Netekim, Bulgar istiklâlinden son-

Yüz yıllardan beri müstakil Makedonya'yı kurmaya çalışanlar, bugün de gayelerini gerçekleştirme çabası içindedirler. Avrupa, Balkanlar ve Amerika'daki iki milyonu aşan Makedonyalı Bulgar'ın katıldığı hareketin başında İvan Mihailof vardır. Yunanlılarla daima mücadele halinde olan bu Bulgarlar, Kıbrıs'ın Yunanistana ilhakına karşı olduklarını ilân etmişlerdir. Yukarıdaki harita, müstakbel Makedonya devletini gösteriyor.

ra da Bulgaryada ve Makedonyada milyonlarca Türk ve Bulgar, eski komşular olarak aralarındaki dostlukları yine devam ettirmişler ve hâlâ da devam ettirmektedirler.

BULGAR YAZARLARI NASIL ANLATIR ?

Bulgarlar, kendi yazarlarının kitaplarından anlaşıldığına göre padişahlardan ve Türk hükûmetlerinden memnun kalmışlardır. Bulgar çocukları Bulgar okullarında okumuşlar, Bulgar tüccarları Üsküp ve Sofya'dan serbestçe İstanbul ve İzmir'e, Beyrut'a giderek mallarını satmışlardır. Gabrova'dan şayakçılar, İslimye'den kaytancılar mallarını götürüp Bursa'da mübadele etmişlerdir. Balkan eteklerinden koyun sürülerini önlerine katan Kutsuvlah (Karakaçanlar), kış günlerinde Trakya ve Edirne ovalarına inerek serbestçe kışlamışlardır. Sadece şikâyetler bazı vergi memurları ile toprak ağaları, beylikçi ve Çerkeslerdendir. Ama bu kadarı her yerde ve her zaman olmaktadır. İhtilâlci Zahari Ustuyanof kitaplarında: **"Eğer küçük küçük bu haksızlıklar olmasa idi, Bulgaristan'da bugün yine Türk idâresi bulunacaktı"** demektedir. Ama, o zamanki Ortodoksların hamisi Rusyayı, dış tahrikleri ve Osmanlı Devletinin başındaki diğer belâları hesaba katmamaktadır.

Bulgar halkı Türklerden o derece memnun imiş ki, Bulgar istiklâlinden evvel en büyük Bulgar şair ve gazetecisi Hristo Botef, 50 - 60 kişilik bir çete ile Tuna'dan geçip Vraca Balkanına çıktığı zaman, bir tek Bulgardan dahi iltifat görmemiş, yalnız bırakılmış ve ecele tes-

15 Юни 1965 година

Многоуважаеми Господинъ Махмудъ Н. Делиорманъ,

Приложена тукъ изпращамъ Ви една малка моя снимка. За жалость, не притежавамъ по-голѣма.

Чувствувамъ се поласканъ отъ желанието Ви да имате тая снимка, като смѣтамъ това Ви желание за изразъ на Вашата симпатия къмъ освободителнитѣ усилия на българското население въ Македония. Съ него, обаче, отъ първата свѣтовна война насамъ, не единъ пять близко сътрудничеха и мѣстнитѣ турци, като понасяха на гърба си еднакви страдания, а поробителътъ (Сърбия и Гърция) еднакво ги е лишавалъ отъ почти всички права и свободи. Мога да Ви уверя, уважаеми Господинъ Делиорманъ, че Вашето име ще остане поредъ безброй българи - специално македонски българи - отбелѣзано като име на най-изтъкнатия турски журналистъ и писатель, който не само обективно е защитилъ поробенитѣ македонски българи, но успоредно съ това е посочвалъ публично колко спасителна е за Балканитѣ идеята "Независима Македония".

Приемете, моля, израза на голѣмото ми почитание и приятелскитѣ ми чувства къмъ Васъ.

Съ преданность,

Вашъ:

Ив. Михайловъ

İvan Mihailof'un mektubu... Bu satırların muharriri, İvan Mihailof'un eski bir dostudur. 15 Temmuz 1965 tarihli mektubunda şöyle diyor : "Biz Türklerle boşuna uğraşırken, Yunanlılarla, Sırplar, aç kurtlar gibi Makedonyaya saldırdılar..."

lim edilmiştir. Meşhur ihtilâlci Vasil Levski'yi de bir Bulgar papazı Sofya'da Türk hâkimlerine ihbar ve teslim edip astırmıştır.

Tarihçi ve Bulgar "Sosyal Demokrat Parti" başkanı müteveffa Yanko Sakızof ise, 1917 yılında neşrettiği "Bulgar Tarihi" nin son kısmında, Osmanlı devleti ile Bulgar Prensliği arasındaki münasebetlerden bahsederken, Balkanlardaki Türk idaresinin çok insanî olduğunu tebarüz ettirmekte ve Doğu Rumeli eyaleti merkezi Filibedeki isyanı: **"Eğer İstanbul hükûmeti istemiş olsaydı çok kolaylıkla bastırır ve Bulgar Prensliğine ilhakına mani olabilirdi. Hayret edilecek bir vurdum duymazlıkla bu ilhaka İstanbul bigâne ve seyirci kaldı, emrivakii hazmetti"** demektedir.

BALKANLAR NASIL DÜŞMAN OLMUŞTU ?

Halbuki, Balkan Harbinden evvel "Hasta Adam" mevkiine düşürülen Osmanlı İmparatorluğu, esasen inhilâle yüz tutmuştu. Büyük devletler yüzünden Makedonya meselesi de bir üzüntü haline gelmişti. Dr. Rıza Nur, "Türkiye Tarihi" nde: **"İkinci Meşrutiyetten sonra, ben İkdam gazetesinde** "Makedonyayı terkedelim" **diye yazmıştım"** diyor. Hakikaten Jön Türk hareketi ve 1908 Meşrutiyet inkilâbından sonra, Makedonyayı ya büsbütün terketmek, yahut Makedonyalıları tatmin edip Balkan Harbine mani olmak için muhtar bir idareye bağlamak varken, İttihatçılar yatışmış ve inkıyat etmiş olan Makedonyalılara karşı vaadlerini yerine getirmediler. Onları tekrar silâha sarılmağa sevkettiler. Bu suretle Balkan Harbi için düşmanlara zemin hazırladılar.

Eski Bulgar başvekili Andrey Toşef'in yazdığı kitaplardaki vesikalar, Balkan Harbinin nasıl hazırlandığını meydana koymaktadır. Acemi ve tecrübesiz olan Jön Türkler, dış tahrikleri, Makedonyada çeteler hazırlıyan resmî Atina hükûmetinin çalışmalarını, Patrikhanenin tahriklerini görmemişlerdir. İttihad-ı ânâsır için tedbirler alınırken, yeniden silâh toplamak için "Kemik Kıran Ali" namile tanınmış Ali Beyi (Çetinkaya), Makedonyaya göndermişlerdir. Hakikaten Ali Bey de İştip ve Yeniköy'de silâh aramak isterken vatandaşları genç ihtiyar bakmadan, haklı haksız sopadan geçirmiş, kemiklerini kırmış ve bütün Balkanları yeniden bize düşman etmiştir.

Balkanlardaki âdil ve müşfik 500 yıllık Türk hâkimiyetinde hiçbir zaman, hiçbir yerde bu türlü bir vahşet numunesi görülmemiş ve bizim için bir leke olarak tarihlere geçmemiştir. Bu menfur hareket istisna edilecek olursa, Balkanlarda işi, gücü ile meşgul bütün ânâsır, rahat ve huzur içinde yaşamış ve Osmanlı Devletinden ve padişahlardan insanca muamele görmüşlerdir. Aradan 100 yıl geçtikten sonra Bulgar tarihçileri şimdi bunları itiraf etmektedirler.

"TAVŞANLA UĞRAŞIRKEN KURTLARI İÇERİ ALDIK"

Makedonya Bulgarlarının lideri Todor Aleksandrof 1924 yılında öldürüldükten sonra yeni lider seçilen ve 44 yıldan beri bütün dünya yüzünde dağınık yaşayan iki milyon Bulgarı temsil eden İvan Mihailof, son yıllarda Balkanlara ve Makedonyaya dair beş kitap neşretti. Bunlardan "Makedonya meselesi ve Sta-

lin" adını taşıyan kitabında İvan Mihailof şimdi Yugoslavya'nın idaresinde olan Makedonya toprakları içinde (Yunan Makedonyası hariç), bizim zamanımızda 641 Bulgar okulu, 761 Bulgar kilisesi bulunduğunu ve Balkan Harbinden sonra Sırplar tarafından bunların hepsinin kapatıldığını, 1013 öğretmen ile 833 papazın azledildiğini yazmaktadır. Yunan idaresine geçen Makedonya topraklarında ise, bütün Bulgar okulları kapatılmış, kiliselere Yunan papazları konmuş ve Bulgar dili yasak edilmiştir.

Bütün bunlardan sonra, o yerlerde yaşayan insanlar nasıl olur da Türk idaresini mumla aramazlar?

Gosbodin Mihailof kitaplarının müteaddid yerlerinde Sultan Hamid Hanı rahmetle anmaktadır. Bize hususî olarak

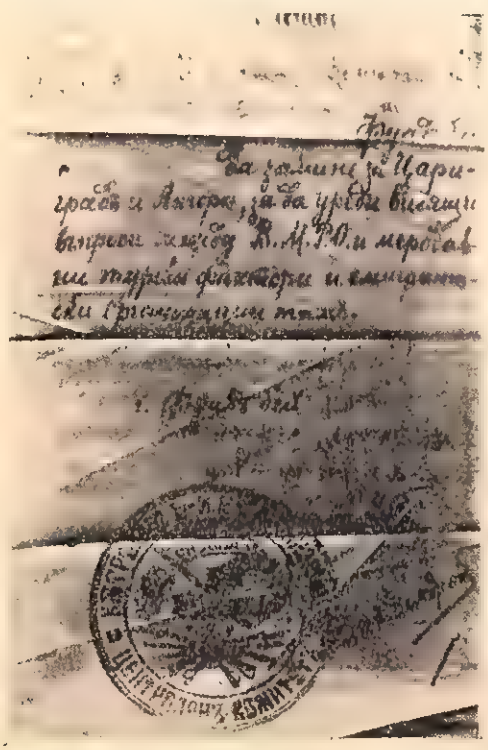

Makedonya Dahili İhtilâl Komitesi Başkanı Todor Aleksandrof'un Makedonya ve Rodop Balkanlarında serbestçe faaliyette bulunabilmesi için Sayın Fuat Balkan'a 6 Eylül 1921 de 530 numara ile verdiği selâhiyetname. Bu selâhiyetnamede Todor Aleksandrof şöyle demektedir : "Makedonya dahili ihtilâl komitesi ile Türk faktörleri ve oradaki muhacir teşkilâtları arasındaki muallâk meseleleri halletmek üzere Fuat Bey İstanbul ve Ankaraya kadar gidecektir."

gönderdiği ve "eski dostum" dediği bir mektubunda, Türk idaresindeki Makedonya ile şimdiki Makedonyayı kıyaslıyarak :

"— Biz Makedonyada tavşanla uğraşırken (Türk idaresi), **kurtları** (Sırpları ve Yunanlıları) **içeri aldık"** diyor.

MUSTAFA KEMAL'İN BULGAR DOSTLARI

Rahmetli Atatürk Balkan meselelerini, Bulgarları ve Makedonyalıları çok iyi bilmekte idi. Bunlardan bir çok dostları vardı. Bundan dolayı, Anadoluda mağlûp ve perişan ettiği Yunan ordusunun başkumandanı Trikopis'i Uşak'ta huzuruna kabul ettiği gün, karşısına getirilen Yunan esirleri arasında Selânikten tanıdığı bir Yunan subayını farketmiş, Yunanlı, Mustafa Kemal'in omuzunda işaret göremeyince, rütbesini sormuş; binbaşı mı, albay mı, general mi, ne olmuştu? Gazi mareşal, başkumandan olduğunu söylemiş. Yunanlı türkçe bağırmış :

"— Bir başkumandanın ön safta bulunduğu görülmüş müdür?"

Gazi, neşe ile :

"— Yakında Selânik'i geri alıp muhtar bir Makedonya devleti yaratacağız. Seni oraya komutan tayin edeceğim" demiş.

Gazi Mustafa Kemal, muhtar bir Makedonya uğruna ne kadar kanların boşu boşuna döküldüğünü çok iyi biliyordu. Selânik, Manastır ve Sofya'da bulunmuştu.

Balkan Harbinden sonra Sofyada ateşemiliter olarak bulunduğu 1913 - 1914 yıllarında Makedonya komitesi reisi Todor Aleksandrof ve Pirlepeli mebus Dimo Açkof ile dost olmuştu. Bu dostluklar sayesinde Atatürk başvekil Radoslavof'a ve Şakir Zümre ile birlikte Sobranya ve matbuata nüfuz ederek Bulgaristanın Türkiye ve Almanya safında harbe girmesine çalışmıştı.

İSTİKLÂL HARBİ VE MAKEDONYALILAR

Mustafa Kemal'in Sofyada tanıştığı Bulgar liderleri ve Makedonya komitesi başkanı Todor Aleksandrof'la olan dostluk münasebetleri 1919 dan sonra İs-

tiklâl Harbi yılları içinde verimli semerelerini gösterdi. Batı Trakya'da bir miktar Yunan askerini Anadolu cephesine gönderilmeyip orada alıkoymak maksadile rahmetli Mareşal Fevzi Çakmak, sayın Fuat Balkan'ı Makedonya ve Bulgaristan'a gönderdi. Fuat Bey, Todor Aleksandrof ve Açkof'un delâlet ve yardımları ile Makedonya topraklarında ve Rodop Balkanlarında Yunanlılara çete baskınları yaptı. Yunan topraklarında köprüleri, yolları tahrip etti. Asayişi bozdu, Yunanlılara korkulu günler yaşattı.

Anadoluda Büyük Taarruz başlamadan önce Atatürk büyük şairimiz Makedonyalı Yahya Kemal ile, yaver Cevat Abbas Beyleri Sofyaya gönderdi. Yahya Kemal ile Cevat Abbas Bey Bulgaristanı Anadolu ile anlaştırdılar. Bir Bulgar heyeti gizlice ve hayvan tüccarı hüviyeti ile Ankara'ya geldiler ve Ziraat Okulunda bir müddet kaldılar.

Rahmetli Atatürk'ün Bulgaristanda bıraktığı hatıralar çok şumüllüdür. Bulgarlar Yunan milletine düşmandır. Atatürk Anadoluda Yunan ordusunu perişan ettikten sonra Bulgarlar ve Makedonyalılar adeta bayram yaptılar: **"Yaşasın bizim Kemal!"** diyerek gazetelerinde yazdılar. Çünkü onlar Selânikli Mustafa Kemal'i kendi hemşehrileri saymaktadırlar. Kıbrıs meselesi dolayısile de şimdi Ivan Mihailof'un liderlik ettiği Makedonyalılar, Amerikada lehimize propagandalar yapmaktadırlar.

Ünlü Alman tarihçisi
Prof. Jasche ve

ATATÜRK, İSTİKLÂL SAVAŞI ve TEMEL GERÇEKLER

Atatürk, Garple mücadele ederken dahi kurtuluşun Ruslarla değil, garple anlaşmada olduğuna kanidi

Derleyen : **M. ŞEVKİ YAZMAN**

Şimdi yeniden İstiklâl Savaşı açılmasını isteyen solcularımızın son zamanlarda sarfettikleri gayretler malûm. Maksat İstiklâl Savaşının başında olduğu gibi komünistler ve Sovyet Rusya ile birlik olarak garp emperiyalistlerine karşı yönelmek ve bilhassa NATO'nun belkemiği Amerikaya karşı direnerek komünist memleketlerin yanında yer almak, daha doğrusu onların hakimiyet ve istiklâl tanımayan insafsız diktatöryasına girmek. Halbuki İstiklâl Savaşı, daha başlangıçtan itibaren - Birinci Dünya Harbinin bir sonucu olarak - bize karşı düşmanca yol tutmuş garbin istilâsına bir direnme idi. Rusyanın garb emperiyalistlerine karşı bize yaptığı yardımları reddetmeden ve onlardan faydalanarak giriştiğimiz savaşta, daima **"Yurdda sulh, cihanda sulh"** formülü ile ve asla komünizme iltifat etmeden vatanı nasıl kurtardığımız ve Atatürk'ün bu dahiyane diplomasiyi nasıl yürüttüğünü uzun zaman Türkiyede de çalışmış Alman tarihçisi Prof. JASCHE'nin

İstiklâl savaşının en buhranlı günlerinde Mustafa Kemal... Yine itinalı, dikkatli, düzgün yaşama düzeni içinde, yine ümitli idi.

kaleminden çıkmış bir yazı ile ortaya koymak yerinde olur. (1)

Dıştan ve ilim gözile bakan bu bitaraf insanların yazıları ve sözleri, daima hakikati ortaya koyduğu için demagojinin, karıştırıcı fikir ve yazıların meydana çıkmasına yardım eder.

ÜMİTSİZLİK ve FELÂKETİN SON HADDİNE VARDIĞI AN

Bizim İstiklâl Savaşımızı söz konusu eden JASCHE diyor ki :

"1919 senesinde Atatürk'ün Anadoluya geçip İstiklâl Savaşını alevlendirmeğe karar verdiği tarih kadar bir milletin hayatında ümidsizlik ve felâketin son haddine vardığı an tasavvur olunamaz. Birinci Dünya Harbi sonunda her şey kaybedilmiş, memleket düşman tarafından işgal olunmuş, ordu ortadan kalkmış, millet Birinci Dünya Harbinin getirdiği felâket, sefalet ve ölüm karşısında harbe karşı bir nefret ve korku hissetmekte, yorgunluk ve bitkinlikten harbin lâfını dahi ağzına almaktan çekinmektedir.

Öte yandan milletin ve devletin başında bulunan padişah, yalnız tahtını ve saltanatını düşünmekte ve bunu muhafaza yollarını aramaktadır. Mondros Mütarekesi aktolunacağı sırada İngilizler çok ağır olan şartlarını bildirdikleri vakit, muharrir Paul Azna'nın yazdığına göre Vahidettin sadrıazam İzzet Paşaya:

"— Bunların hepsini kabul edelim. Asırlardanberi bize dostluk göstermiş ve hattâ saltanatımızı ve devletimizi muhafaza etmemize yardım etmiş İngilizler, bu saltanatın devamına mani olmazlar" **demişti. Bir müddet sonra sarayının önüne dört Yunan harp gemisile birlikte gelip demir atan İngiliz ve Fransız donanmasını seyrederken de, bir rahatsızlık duymuyordu. Belki de icabında tahtını muhafaza için kendisine yardım edebileceğini düşünerek nefsini emniyette hissediyordu.**

Padişahın en çok itimad ettiği ve hemşiresinin kocası damat Ferid Paşa ise, Mondros Mütarekesini aktetmeğe gi-

den heyetin başına kendisinin getirilmesini padişaha teklif etmiş ve ona şöyle demişti :

"— Ben gider Amiral Galtrop'a kendi isteklerimizi aynen kabul ettirebilirim; eğer Amiral dediklerimi kabul etmezse, ondan bir harp gemisi alarak Londraya giderim, babasile eskiden beri dost olduğum İngiliz kralının huzuruna çıkar, ona isteklerimizi kabul ettirilebilirim."

Vahidettin'in biraz da inanarak İzzet Paşaya anlattığı bu hikâyenin ancak deli saçması olabileceğini İzzet Paşa güç belâ padişaha anlatarak ve onu ikna ederek Bahriye Nazırı Rauf Beyi bu işe memur etmiş ve Mondrosa gönderebilmişti.

Hulâsa Atatürk bu mertebe karışık bir devlet nizamı içinde ve olaylardan bu derece gafil devlet ve hükûmet başkanları bulunurken Anadoluya geçmiş ve yokluk içinde çırpınan Anadolunun dertlerine çare ararken, evleviyetle karşısına çıkan Rus yardımından faydalanmayı bilmişti. Şu kadar varki, daha başlangıçtan itibaren garbi bir tarafa atarak Rusların yanında veya arkasında yer almak aklına gelmemiş, aksine olarak böyle bir tertipten kurtulmanın çaresini daima aramış ve göz önünde bulundurmuştur.

"BİZ RUSLARLA DOST OLABİLİRİZ, FAKAT..."

Bunun en güzel misalini Atatürk'ün Sivas Kongresinden sonra Anadoluya gelen Amerikalı general Harbord'a karşı gösterdiği alâka ve onunla görüşmesinden anlıyabiliyoruz. İngiliz Başvekili Loyd Corc, Amerikan Cumhurbaşkanı Wilson'un Ermenistan meselesindeki alâkasını bildiği için onu Şarkî Anadoluda kurulacak bir Ermeni cumhuriyeti üzerinde Manda tesisine teşvik etmişti. Bu suretle Amerikalılar da işe karışacak, İngilizlerin ve Yunanlıların yükü hafiflemiş olacaktı. Ayrıca Rusyadan gelmek tehlikesi gösteren komünizm de önlenmiş olacaktı. Bu işi yerinde tahkik için Wilson, General Harbord'un başkanlığında bir heyeti Şarkî Anadoluya ve sonra Sivasa gönderdi. General dürüst ve objektif hareket etti. Sivasta

(1) **Bu makale Stutgart Dış Münasebetler Enstitüsünün 2 No. lu nüshasında ve 1962 de çıkmıştır.**

Atatürkle görüştü. Vaziyeti yakından tetkik etti. Bilâhare Amerikan senatosunda açıklanan raporda zikredildiğine göre, buralarda bir Ermeni hükûmeti tesisinin imkânsızlığından başka Mustafa Kemal Paşa ona demişti ki :

"— Biz Ruslarla dost olabiliriz. Fakat komünizm Anadoluya yayılamaz, asırlık düşmanlık, din farkı, gelenekler buna imkân vermez ve bu mukavemetin başında bizzat ben bulunuyorum. Hiç merak etmeyin. Ayrıca Türk istiklâl hareketlerinin haklı sebeplere dayandığı ve bununla mücadelenin bizzat Başkan Wilson'un vaad ettiği prensiplere aykırı olduğunu" bildirdi. Amerikalılar da Loyd Corc'un tavsiyesine uymayarak bu işe katılmadılar. Bu sebepledir ki, Atatürk de beyanatında :

"— Bizden çok uzakta bulunan Amerikalılar, yanımızdaki Avrupa devletlerinden daha iyi vaziyeti kavradılar" demişti.

Atatürk, Bolşevizmin Türkiyeye yayılmayacağına, daha doğrusu buna imkân bırakmayacağına emin olduğu için General Harbord'un Sivasa gelmesinden biraz evvel Halil Paşayı Bakûya göndererek Ruslarla temasa geçmeye ve mümkün olanı kurtarmaya memur etmişti. Vakıa Halil Paşa o günlerin şartları arasında mühim şeyler başaramadı amma, müteakip müzakerelerin yolunu ve kapısını da açmış bulundu.

RUSYA'NIN TALEPLERİ VE UYANAN FRANSA

Ruslar da, tıpkı İngilizler gibi Şarki Anadolu topraklarından bir kısmını Ermeni cumhuriyeti için ayırmaya pek hevesli idiler. Netekim Hariciye Vekili Bekir Sami Bey Moskovaya gittiği zaman, Rus Hariciye Vekili Çiçerin ona şöyle söylemişti :

"— Biz Kafkasyadaki topraklarımızdan mühim kısmını bu cumhuriyet için ayırdık ve fiilen cumhuriyeti de tesis ettik. Siz de kendi payınıza düşeni yerine getirmelisiniz". Amma Atatürk burada direnmesini bildi, Çiçerin'in Van ve Siirde kadar uzatmayı düşündüğü bu toprakları vermediği gibi, Bekir Sami Bey de eli boş dönmedi. Altın ve silâh

Mondros mütarekesini, galib müttefikler namına imzalıyan İngiliz Amirali Galtrop.

vermesi için Rusya ile gizli anlaşma bu ziyarette aktedilmişti.

Fransız Sefiri Francois Poncet, Hitler için: "Bütün ömrü boyunca düşman toplamaktan başka bir şey yapmamıştır" der. Atatürk bunun aksi olarak imkân ve fırsat buldukça dostluğu arttırmış veya arttırmaya çalışmıştır. En güzel formülü de "Yurdda sulh, cihanda sulh" idi.

Harb içinde ilk dostluk alâmetini Fransadan gördü. Bunda Fransanın asırlardan beri Türkiye ile eski dostlukları ve münasebetleri ileri sürülebilir amma, düşünmeliki daha 1916 senesinde Fransa ile Rusya arasında aktedilen gizli bir anlaşmada Şarki Anadolunun Sivasa kadar olan kısmını işgal edip kendi müstemlekelerine katma yetkisi Fransızlara veriliyordu. Suriyenin işgalinden sonra ise Şarkî Anadoluda kurulacak bir Ermeni lejiyonu ile bu teşebbüse geçmek emeli belirdi. Fakat daha Gaziantep, Maraş, Adanada karşılaşdıkları mukavemet, onlara bu teşebbüslerinin ne ka-

dar boş olacağını anlattı. Arkasından Pierr Loti, Klaud Farer, madam Gaulis gibi Türk dostlarının matbuattaki neşriyatları, Anadoludaki istiklâl hareketlerini övmeleri, Fransayı uyardı. Evvelâ Georg Picot gayrı resmî bir şekilde Sivasa gönderildi. Atatürk'ün müsamahalı ve anlayışlı hareketi, Fransızlara ümid verdi ve bundan sonra Beyruttaki Fransız generali Gouraud'nın sekreteri Caix gönderildi. Ankarada ilk anlaşmayı, yani 20 günlük mütarekeyi imza ettiler. Bu suretle Anadoludaki idare itilâf devletlerinden biri tarafından tanınmış oluyordu. Halbuki 30 Mayıs 1920 tarihli bu anlaşmadan 6 gün evvel, İngilizlerin de tazyikile İstanbuldaki hükûmet Mustafa Kemal ve arkadaşlarını idama mahkûm etmiş bulunuyordu.

Unutmamalı ki, daha o sıralarda Paris, İngiliz Başvekili Loyd Corc'un tesiri altında bulunmakta ve mütarekeyi Beyruttaki Fransız Yüksek Komiseri Gouraud'nın yaptığı ileri sürülmekte idi. Atinada Venizelos'un düşürülmesi, Kral Kostantinin iş başına getirilmesi, Fransız hükûmetini İngilizlerin tesirinden büsbütün kurtararak Ankara ile direkt temas imkânını verdi. Franklen Boillon evvela bir seyyah edasile ve sonra da Sakaryada Türklerin kazandıkları zafer üzerine resmi bir müzakereci sıfatile Ankaraya gelerek anlaşmaları imza etti. Arkasından silâh, cephane, otomobil, kamyon gibi harp malzemesi gönderildi ve daha cephe yerinde dururken ve mücadele devam ederken garple beliren bu anlaşma, Gazinin idealini tahakkuk ettirmekte birinci kademe oldu. O, vakıa bir zaruret ve mecburiyet altında garple savaşırken, hiç bir zaman onlardan ayrı ve aksi istikamette bir yol takip etmek niyetinde değildi.

MUSTAFA KEMAL'İN DEDİĞİ OLMUŞTU...

Fransız misali, İtalyanları da uyardı. Onlar Batı Anadolunun İzmir ve diğer sahil şehirlerini Yunanlılara vermek istemiyorlardı. Mümkün olursa oniki ada gibi buraları da kendileri ele geçirmek istiyorlardı. İngilizler onları Antalya ve Konyaya ittiler. Gayretlerinin kolayca tahakkuk etmeyeceğini gördükten sonra ümitleri kırıldı. Hele Fransız - Türk anlaşmasından sonra Anadoluyu terk etmekten başka çıkar yol göremediler.

Yapılan hareketlerin kötülüğü ve yanlışlığı hakkında en geç uyanma İngilizlerde görüldü. Vakıa daha 5 Mayıs 1916 da, yani Yunanlıların İzmir'e çıkarılması kararlaştırıldığı sırada İngiliz genel karmay başkanı Hanri Wilson hatıra defterine "bizim güzel bir düşünce olarak kabul ettiğimiz bu hareketin fena neticeler doğurmasından çok endişe ediyorum" diye not etmişti amma, bu fikri İngiliz başvekiline kabul ettirememişti.

Erzurumda Mustafa Kemal Paşanın askerlikten ayrılmasına rağmen Kolor-

* * *

Ravlinson ve Karabekir

Rahmetli Karabekir, Lord Gürzon'un yeğeni olan Yarbay Ravlinson'la ilk konuşmasını anlatırken, insanlar için en lüzumlu vasfın müsamaha olduğunu kaydeder, der ki :

"— Karşımdaki ile masa başına oturduğumuz zaman, sanki ben bir müstemlekenin mağlûp kumandanı, o da haklı bir zaferin mümessili idi. İngiliz kaymakamının böyle bir hâlet-i ruhiye içinde konuşmıya başladığını görünce evvelâ ona, zamanlardır benliğime yerleşmiş olan hiddet ve kırgınlık hisleriyle ağır bir mukabelede bulunmak istedim, sonra bunu, kendimi vatanımda dalma ev sahibi saydığım için Türklüğün nezaket ve faziletine uygun bulmadım ve şahsıma da yakıştırmadım. Konuşmamız uzun sürdü. Benim cevablarım, İngiliz kumandanı üzerinde, aynı mahiyetteki suallerı yenilemek havasını yaratıyordu. En nihayet dedi ki :

"— Size şimdi cevab vermiyeceğim. Vermek imkânına sahib değilim. Çünkü bana bahsettikleriniz benim bildiklerimden tamamen farklıdır. Ben size hakikatleri öğrendiğime kani olduğum zaman geleceğim ve o zaman cevab vereceğim. Ya dost olacağız, ya aramızdaki mesafe olduğu gibi kalacak."

Ravlinson, müseccel bir Türk düşmanı olan enistesi Lord Gürzon'a rağmen bizim dostumuz olarak kaldı. Hak ve hakikat temeli sakat kin'i bir daha mağlûb etmişti."

du Komutanı Kâzım Karabekirle birlikte çalışdığı ve Anadolu mukavemet hareketini birlikte hazırladığını haber alan İstanbuldaki İngiliz Yüksek Komiseri General Milne, İstanbul Hükûmetine yazdığı protestoda ikisinin birden tevkif edilerek kendisine teslimini istemiş ve bu yapılmazsa Mondros Mütarekesi hükümlerine dayanarak daha başka türlü harekete geçeceğini bildirmiş, fakat bunu bir türlü tahakkuk ettirememişti. Buna karşılık İngiliz Hariciye Vekili Lord Gürzon'un yeğeni yarbay Rawlinson çeşidli vesilelerle Anadolu ve Erzuruma giderek gayrı resmî temaslar yapmış ve son olarak tutuklanıp Maltaya sürülen Bahriye Nazırı Rauf Bey ile arkadaşlarının serbest bırakılmasında mühim rol oynamıştı. En son olarak Londradaki "Anglo Ottoman" dostluk cemiyeti harekete geçerek ve Loyd Corc'un 5 Ocak 1918 tarihli beyannamesine vaadine değinerek "Yalnız İngiltere ve müstemlekelerinin menfaatlerini değil, dünya sulhünü de düşünerek Trakya, Garbi Anadolu ve İstanbulun Türklerden alınmasının büyük haksızlık olacağını" ilân etti. Bu çabaların sonundadır ki, İngilizler tekrar bir kanlı harbe sürüklendiklerini anlayarak Loyd Corc'un politikasından uzaklaşmaya başladılar. General Milne İstanbuldaki vazifesinden istifa etti. Yerine gelen General Harington, 13 Mart 1921 de Türk ve Yunan harbine karşı kendilerinin bitaraf kalacağını açıkladı.

Bütün bu hareketlerin tahakkukunda, Mustafa Kemal'in teennili, bilgili, sabırlı ve önceden garpliler ile anlaşmayı nihai bir hedef olarak güden siyasetinin büyük tesiri olmuştur. Daha başlangıçta Amerikan Generali Harburd, gelip kendisini Sivasta ziyaret ettiği ve muvaffakiyetinin çok çetin ve şüpheli olduğunu söylediği zaman :

"— Hayır, zafere ulaşacağımızdan eminim. Çünkü yüzyıllar boyu müstakil ve hükümran yaşamış bir millet, ölmek veya muzaffer olmak şıklarından birini tercih etmek zorunda kalırsa, dişini tırnağına takarak muzaffer olmanın yolunu er veya geç bulur" demişti.

Bu dediği tahakkuk etti ve başlangıçtan itibaren "Yurdda sulh, cihanda sulh" formülile hedefini de tayin ettiği

Lord Gürzon'un yeğeni yarbay Rawlinson... Erzuruma geldi, Mustafa Kemal ve Karabekirle görüştü, memleketine döndüğü zaman, Loyt Corc ve arkadaşlarıyla, Türklere karşı takib ettikleri siyasetten dolayı mücadele etti.

için, değil müttefik sıfatile yanında yer aldığı büyük devletler, bizzat Venizelos'a dahi dostluk elini uzatmaktan çekinmedi. Çünkü onun için ebedi düşman diye bir şey yoktu. Türk İstiklâl Savaşı bu zihniyet içinde sürdü ve muvaffak oldu."

Sultan Abdülaziz'in beklenmiyen ziyareti

Habersiz iftara gelen Padişaha Yusuf Kâmil Paşa bütün servetini nasıl takdim etmişti?

Yazan : AZMİ NİHAD ERMAN

Hicrî 1284 yılı Ramazanının sekizinci Cuma günü (3 Ocak 1868) alaturka saatler, iftara onbeş dakika kaldığını gösterdiği sırada Sadrıazam Yusuf Kâmil Paşa Konağı'nın önü birdenbire karışıyor, Sultan Abdülaziz'in üç çift yağız at koşulu **Aynalı Saltanat Arabası'** nın orada durduğunu görenler, târifi güç bir şaşkınlığa kapılıyorlardı..

Konak halkının şaşkınlığı ise, Padişah arabasını Sadrıazamın Konağı önünde görenlerin hayretinden kat kat büyüktü..

Yoksa Sultan Abdülaziz, iftara mı gelmişti ?

Buna kimse ihtimal vermiyor, böyle bir ziyareti imkânsız buluyordu.. **"Zâtımla sofrada kimse yemek yiyemez"** diye kanun çıkarmış olan Fâtih Sultan Mehmed'den beri hiç bir Padişah, bendegânından birisini karşısına alıp da yemek yemek şöyle dursun, tab'asından kimseyi, evinde ziyaret ve taltif etmiş değildi..

Sadrıazam Yusuf Kâmil Paşa.

SADRIAZAM FATİH CAMİİNDE AKŞAM NAMAZINDA

Sultan Abdülâziz o gün Cuma selâmlığı'nın Eminönü meydanındaki "YENİ CAMİ" de yapılmasını irade etmişti..

Padişahın Cuma selâmlığına Yeni Cami'ye gelişi İstanbulda büyük bir hâdise olmuş, koca meydan ve civarı meraklı insanlarla hıncahınç dolduğu gibi, cami içinde de ayakta durulacak yer bile kalmamıştı... Namazdan sonra Padişah ramazan münasebetiyle okunan mukabeleleri dinlemiş, iftar saati yaklaşırken cami'den ayrılmıştı.. Maiyetinde bulunanlar, Hünkârın saraya döneceğini zannediyorlardı.. Aynalı Saltanat arabası binek taşı önüne çekildi.. Asker ve siviller Selâm durdular.. Padişah, arabasına binerken Başmabeyinciye :

"— Beyazıd'a..." diye iradesini bildirdi...

O devirde Sadrıazam Kâmil Paşa ile eşi Mısır Valisi Mehmed Ali Paşanın kızı Zeynep Hanımefendi, Beyazıd'da Zeynep Hanımın mükellef ve muhteşem ko-

nağında oturuyorlardı. Oruçlu olan Yusuf Kâmil Paşa, akşam namazı için Fâtih camiine gitmiş bulunuyordu. Niyeti şuydu : Akşam namazını orada kılmak, sonra da iftar için konağa dönmek...

AHÇILAR, SOFRACILAR SEFERBER HALDE

Konağın önünde saltanat arabasından Padişahın indiğini gören konak halkı şaşırdılar. Kâhyalardan bir kaçı, hanımefendinin kalfalarına koşarak durumu haber verdiler. Herkes, Padişahı karşılamak üzere aşağıya indi..

Padişahın konağa geldiği bir gerçekti. Hünkâr, kendisini karşılıyanlara :

"— Paşa konakta yok mu?" diye soruyordu.

Ağalar öne düştüler, Sultan Abdülâzizi tâzimle üst kattaki büyük salona çıkardılar..

Kâmil Paşanın eşi Zeynep Hanım, bu ziyaret sırasında Paşanın evde bulunmayışından o kadar üzgündü ki, neredeyse ağlıyacaktı. Ağalardan birisini derhal at'la Fatih camiine gönderdi ve Paşanın hemen konağa dönmesini sıkı sıkıya tenbih etti..

İftar saatinin yakın oluşu bu şahane ziyarette bir kusur edilmek, Padişaha gereği ve lâyıkı gibi muamele edilmemek, ağırlıyamamak endişelerini uyandırmıştı. Elbette bir sadrıazam konağında oldukça zengin bir iftar sofrası hazırlanmıştı. Ancak Padişahı memnun edecek muhteşem bir sofranın ve ona lâyık yemeklerin de hazır olması lâzımdı...

İftar'dan beş dakika önce Kâmil Paşa, nefes nefese konağa geldi, Padişahın huzuruna çıkarak tâzimlerde bulundu. Eşi Zeynep Hanımı bu arada görüp de mükellef bir sofranın hazırlanmasını söyliyememişti..

Huzurda bulunanlar dudaklarında dua ve Kur'an mırıltıları iftar saatini beklerlerken top atıldı...

Kâmil Paşa da - nasıl bir iftar sofrasıyla karşılaşılacağını kestiremeden - Hünkârı, evsahibi sıfatı ile sofraya dâvet etti. Sultan Abdülâziz, Sadrıazam Kâmil Paşa konağının debdebe ve zenginliğini duymuş, bu konağı görmek arzusuna kapılmıştı.

"— Karnımız da acıkmıştı.. Herhalde bize güzel yemekler hazırlamışlardır..." diye lâtife yollu konuşan Hünkâr önde, Kâmil Paşa arkada, kalabalık bir maiyet ve bendegân da onların peşinde, orta kattaki büyük salona indiler ve sofra başına geçtiler.

Ev sahibesi Zeynep Hanım, Harem ve Selâmlık dairelerini seferber etmişcesine öyle zengin bir sofra hazırlatmıştı ki, Padişah dahil maiyet-i şahane memnun kalmışlardı. Padişah sofrası, sofra değil de âdeta bir çiçek bahçesiydi. Kristal, gümüş takımlar, en nadide Saksonya tabak ve kâseleri, renkli büyük avizelerden dökülen ışık altında billûrlaşmış gibiydi...

ALTIN TEPSİLER İÇİNDE PADİŞAHA SUNULAN SERVET

Sultan Abdülaziz, iftardan sonra kahvesini içerken **"mahzuziyetini"** belirtti :

Prenses Zeyneb Kâmil Hanımefendi.

"— Memnun kaldım, mahzuz oldum" dedi..

Sadrıazam, bir kere daha tâzimlerini arzetti :

"— Kulunuzu ihya buyurdunuz Padişahım..."

"— Konağını pek beğendim.. Zaten medhini de duymuştum.. Güle güle oturasınız.."

Biraz sonra ağalardan birisi kapıda görünerek sadrıazamı dışarıya çağırdı. Kâmil Paşa izin istiyerek huzurdan ayrıldı.

Aradan çok geçmedi. İki uşağın araladığı büyük kapıdan içeriye Sadrıazam Yusuf Kâmil Paşa ile eşi Zeynep Hanımefendinin ellerinde altın tepsilerle içeriye girdikleri görüldü. Zeynep Hanım, zarif bir şekilde giyinmişti, başı örtülüydü.

İkisi de dikkat ve itina ile yürüyorlardı. Padişah, önce şerbet ikram edileceğini sanmıştı. Fakat altın tepsiler, önüne uzatılınca şaşırdı. Çünkü bunlar; küpe, yüzük, gerdanlık, bilezik gibi elmas ve pırlanta mücevherler ve altından yapılmış sanat eserleri, altın para, esham ve tahvilât ile tepeleme doluydu...

Kâmil Paşa :

"— Şevketlûm, dedi.. Refikam cariyenizle bendenizin mâlik olduğumuz bütün serveti size arz ve takdim ediyorum.. Bunların lûtfen ve tenezzülen kabulünü istirham ederiz."

Sultan Abdülâziz, bu zarif davranıştan son derece duygulanmıştı :

"— Teşekkür ederim, dedi.. Hepsini aldım, kabul ettim.. Yine sizlere iade ediyorum.. Her haliniz ve ef'aliniz, kavilleriniz mahzuziyetimi mucip olmaktadır.."

Bu umulmadık şahane ziyaretin önemli bir noktasını da belirtmek lâzımdır. O gün Hünkârın iftar saatinde saraya dönmiyeceği anlaşılınca maiyettekiler, arzu edilecek saatte Hünkâra verilmek üzere saraydan yemek getirtmiş ve hazırlık yapmışlardı. Ancak, Sultan Abdülâziz, Kâmil Paşanın iftar sofrasına geçerken maiyet erkânından birisine (Başmabeyinciye) :

"— Bizim yemeği getirmesinler" demiştir.

İstanbulda bir çok hayratı olan Zeynep Hanımefendinin konağına yapılan bu ziyaret ve şahane iftar sofrası yıllar boyunca İstanbul'un tatlı anılarından birisi olarak dillerde dolaşmıştır.

Fatih Sultan Mehmed'den beri hiçbir padişah, bendegânından birisi ile yemek yememişti. Sultan Aziz bu an'aneyi bozmuş ve bir ramazan günü ansızın Sadrıazam Yusuf Kâmil Paşanın Beyazıttaki konağına iftara gitmişti. Yandaki kilişede, Sultan Aziz'in aynalı saltanat arabası görülmektedir.

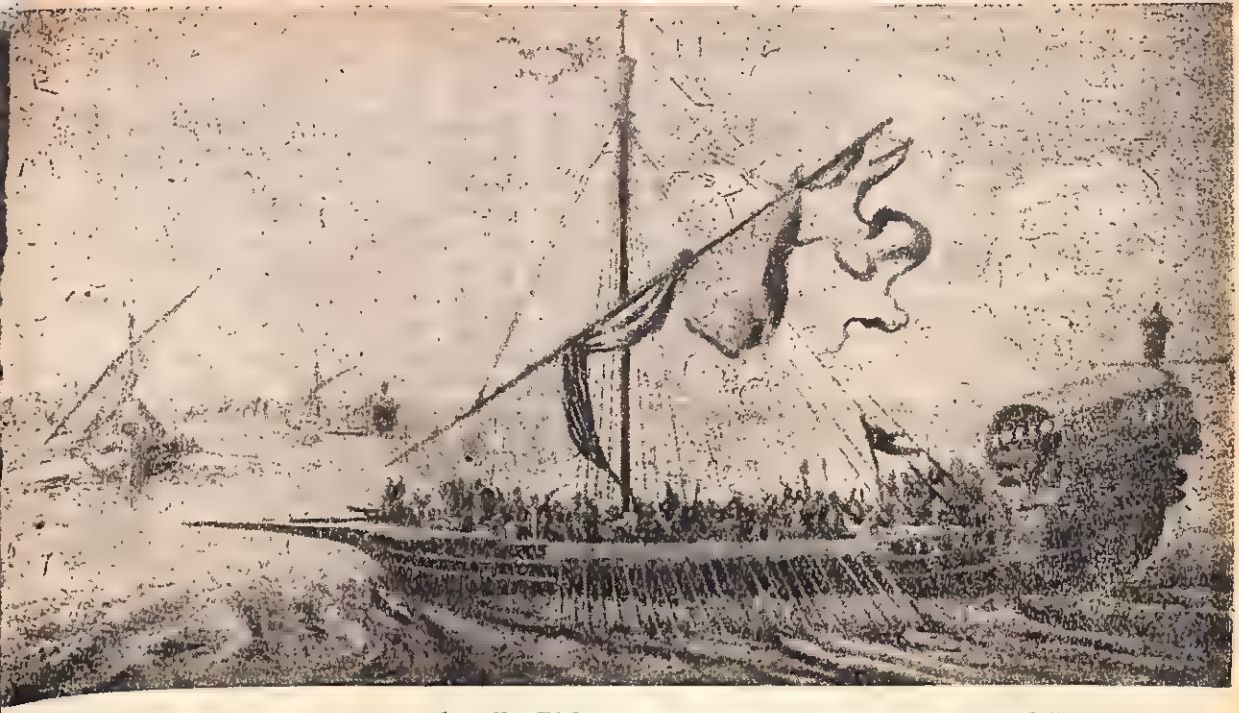

İLK GÜNLER **Amerika Birleşik Devletleri bir cihan varlığı olarak doğarken, Osmanlı İmparatorluğumuz gerileme dertleri içinde idi. Buna rağmen, biz, Amerikan İstiklâl savaşında, zaman zaman, Atlantik'i aşan serbest donanmamızla - ki, bunları bilinen korsan gemilerinden ayırmak gerekir.. - Amerikalılara yardım ettik. Nur-u Osmaniye kütüphanesindeki el yazması Tarih-i Korsaniyân-ı Osmaniyân'da, İngiliz Amirali Hood'a karşı Amerikan Deniz Kuvvetleriyle birlikte dövüşen ve zaferi kazanan bu donanmamıza ait geniş tafsilât vardır. Yukarıdaki klişede, Garb Ocaklarımızın bir kalyonunu görüyoruz.**

Tarih Boyunca

TÜRK - AMERİKAN Münasebetleri

YAZAN: İHSAN ILGAR

Amerika kıt'asının keşfi, Avrupa devletlerine yeni yerler edinmek hevesini aşılamıştı. Müstemlekeciliği takiben de, yeni yurt sahibi olanlar oralarda istiklâllerini ilân ediyorlardı.

Üç kıt'ada yayılmış bulunan Osmanlı İmparatorluğunun hudutları Hazerden Atlas Okyanusu yakınlarına, Fas'a; Karpatlardan Hint Okyanusuna, Büyük Sahraya dayanmakta idi. Fakat büyük devletin, büyük dertleri vardı. Rusya'nın Avusturya ve iç ihtilâllerle mütemadi uğraşması, onu Amerika ile ilgilendirmiyordu. Zaten Amerika, Hind'e batıdan bir yol bulmak vesilesiyle meydana çıkmıştı. Avrupanın müstemlekeci devletleri bu yeni dünyadan vatanlarına servet getirmek için hummalı bir faaliyete geçmişlerdi. Bize ilk defa ünlü denizcimiz Pirî reis Amerika sözünü, Kristof Kolomb'un yaptığı Amerika haritasından faydalandığı umulan Amerika haritası ile duyurdu. Birinci harita 1513 tarihlerinde, ikincisi ise 1528 de yapılmış bulunmaktadır. Bu haritalar, Kuzey Amerika'nın Batı sahillerini pek az ihtiva eder; daha ziyade Orta ve Güney Amerika'nın Doğu sahillerini gösterir. Bundan sonra Amerika'ya ait bilgi meyanında, Emir Mehmet Bin Emir Hüseyin Suudî tarafından hazırlanan ve 1583 yılında III. Murat'a arz ve takdim edilen, çok güzel renkli minyatürleri ihtiva eden el yazması "Tarih-ül Hind-i Garbî" adlı bir eser mevcuttur.

On yedinci yüzyılın ilk yarısında yazılmış olup IV ncü Mehmet'e hocası

Hezarfen Hüseyin Bin Cafer tarafından kaleme alınan Tenkih-üt Tevarih adlı eserin dokuzuncu babı, Amerika'nın keşfi bahsini ihtiva etmektedir.

1792 de de Enderunlu Fazıl'ın yazdığı ve bugün İstanbul Üniversite Kütüphanesinde bulunan Hubanname adlı eserde Amerika'lı Kızılderililer hakkında güzel minyatürler bulunmaktadır.

İLK MÜNASEBETLER NE ZAMAN BAŞLADI ?

Bir çok eserlerde ufak kayıtlar olmakla beraber bizim eski tarihçiler, Amerika'ya çok az ilgi duymuşlardır. 1783 de kurulan bu yeni Cumhuriyete Cevdet Paşa tarihinde kısmen yer verilmiştir. Cevdet Paşa, bizim Kırım eyâletimizi kaybedişimizi İngilizlerin Amerika İstiklâl Mücadelesi ile meşguliyetine bağlar. Lûtfi Tarihi ise, Amerika ile yapılan muahade hazırlıkları hakkında bize oldukça bilgi vermektedir.

1783 de İstiklâlini ilân ederek, İngilizlerin müstemlekesi olmaktan kurtulan Amerika, 7 Mayıs 1784 de kongrenin kararı ile Thomas Jefferson, Benjamin Franklin ve John Adams'ı Osmanlı hükûmeti ile dostluk ve ticaret mukavelesi aktine memur etmişti.

O zaman Londra'da bulunan Amerikan elçisi Rufus King, Osmanlı elçisi ve Amerikan iş adamları ile yaptığı görüşmelerde, Türkiye ile yapılacak temasların faydasını anlatan büyük bir lâyihayı Vaşington'a göndermiş bulunuyordu.

Lizbon'daki Amerikan elçisi ve mütakiben Amerika Cumhur Başkanı Jefferson'un İzmir Konsolosu olarak tâyin ettiği William Stewart, bu hususta çok gayretler sarfediyor, iki memleketi birbirlerine yaklaştırmak için hummalı bir şekilde çalışıyordu. Avrupa'da vukubulan devamlı harbler, o zamanki vasıtalara göre iki devlet arasındaki yolun uzaklığı, dolayısı ile muhabere güçlüğü işi uzatmakta idi.

İlk ticaret anlaşması 30 Mayıs 1830 da Reisilküttab Mehmet Hamid Efendi tarafından İkinci Mahmut zamanında yapılmış olmasına ve 4 Şubat 1832 de Amerika tarafından tasdik edilmesine rağmen, muhtelif vesilelerle daha çok eskiden bu ticaret başlamış bulunmakta idi. Yalnız 1807 de İngilizlerle olan mücadele, 1812 de Amerika'nın İngilizlerle olan savaşı kısmen inkitalar yapmıştı. Esaslı olarak 1816 dan itibaren gittikçe artan bir tempo ile bu ticarî temaslar devam etmiştir. İlk temas, İzmir yolu ile olmuştur. 1816 da sekiz Amerikan gemisi, 1823 de 18 Amerikan gemisi, 1825 de 22, 1828 de de 28 Amerikan gemisi Türkiye'ye mal getirmiş ve buradan Amerika'ya mal götürmüştü.

AMERİKA'NIN BİZİM GARP OCAKLARI İLE MÜCADELESİ

Amerika İstiklâlinden sonra Amerikalılar, bir müddet donanma yapmamayı, yalnız ticaret filoları meydana getirmeyi taahhüt etmişler ve Şark yolunu elinde tutan Osmanlı İmparatorluğu ile ticarî temaslar yapmak üzere Akdenize girmişlerdi. Osmanlı Hükûmetlerinin Garp Ocakları adı verilen Cezayir, Tunus, Trablusgarp Beylikleri o zaman kısmen müstakil bir vaziyette idi. Akdenizde korsanlık eden mühim donanmaları vardı. Amerikan ticaret gemileri evvelâ Cezayirliler, sonra Tunuslu ve Trabluslu korsanların muhtelif devrelerde taarruzlarına uğradılar. Bu durum karşısında da Akdeniz'de ticaretlerinin himayesi için donanma göndererek, Garb Ocakları ile mücadeleye geçtiler.

Osmanlı İmparatorluğu bu devrede Kuzey ve Kuzey Batı komşusu Rusya ve Avusturya - Macaristan İmparatorluğu ile, memleketin korunması mücadelesinde idi.

1789 da Üçüncü Selim'in tahta cülûsu ve Küçük Hüseyin Paşanın Kaptan-ı Deryalığa getirilmesi, donanmaya yeniden kıymet verilmesine sebep olmuş, Avrupadan getirilen ustalar ve mühendislerle tersane genişletilmiş, kuvvetli bir donanma meydana getirilmesine başlanmıştı.

Amerika'nın Cezayir'li korsanlarla yaptığı savaşlar 1815 yılına kadar sürmüştür. Akdeniz'in Barbaroslardan ders alan Cezayirli "Hamdune" kaptanı, Amerikan donanması ile yaptığı muharebede şehit düşmüş ve Cezayir bir muahade aktine mecbur kalmıştı. Bu mücadele daha evvel Tunus Beyine Amerika tarafından firkateyn verilmesinden

ileri gelmiş, Cezayir ve Trablus Beyleri bunu kıskanarak Amerika gemilerinden fazla vergi almak davasına düşmüşlerdi. Amerika denizcisi ve diplomatı olan Devid Porter (1780 - 1843) genç bir subay olarak Trablusgarb korsanları ile mücadele etmiş, yaralanarak esir bile düşmüştü.

İLK TANIŞMA NASIL OLDU ?

Trablusgarpta vali Ahmet Paşa ile Karamanlı Yusuf Paşa arasında bir iktidar mücadelesi mevcuttu. Trablusa yıllık vergisini getiren Albay William Bainbridge kumandasındaki "George Washington Uss" gemisi, Beyin emriyle kendi adamlarını da içine koyarak zorla İstanbul'a Padişaha hediyeler götürülmesine memur edilmişti. Ve Kasım 1800 de bu geminin gelişi şöyle hikâye edilir :

"İlk defa bir Amerikan gemisinin İstanbul'a gelişi sadece Türk'ler arasında değil, Beyoğlu'nun ecnebileri arasında da büyük bir heyecan yaratmıştı. Demir atıldıktan sonra da bir Amerikan firkateyninin limanda bulunduğunu bildirmek üzere Bab-ı âliye haber gönderildi. Türk'ler bu memleketin yerini bilmiyorlar ve hangi bayrağı selâmlayacaklarını bir türlü tâyin edemiyorlardı...

Bir müddet sonra Türk hükûmetinin bir habercisi geldi. Amerika'nın bir ismi "Yeni Dünya" olup olmadığını öğrenmek istiyordu: "Evet" cevabı verilince, kaptana: "Hoş geldiniz." deyip kendisine büyük samimiyet ve hürmetle hareket edileceğini bildirdi.

Albay Bainbridge, en yüksek rütbeli Osmanlı Deniz Kumandanı olan Kaptan Paşaya kendisini emanet etmekte tereddüt göstermedi. İki şahsiyet, kendi memleketleri arasında aktedilebilecek bir ticaret ve dostluk anlaşması hakkında konuştular."

Amerika ile 1830 yılı 30 Mayısında aktedilen resmî muahadeye rağmen bu tarihten 40 - 45 yıl evvel Amerika'lı tacirler Türk'lerle temasa geçmişlerdi. 1785 yılında Boston'lular İzmir kuru üzümünün Amerika'da reklâm ve satışını yapıyorlardı. İlk Amerikan gemisi de 1797 de İzmir'e gelmişti. 1802 de de Başkan Jefferson, İzmir'de konsolosluk vazifesi ile William Stewart'ı memur etmişti. Amerika'ya, yün, halı, afyon ve saire ihracına başlamıştık.

Devrinde, Türk - Amerikan münasebetleri gelişen Sultan Abdülmecit, saltanatının ilk günlerinde.
(Vaşington için dikilen anıta, İstanbuldan mermer bir sütun göndermişti. Bu sütun, âbidenin üçüncü katındadır.)

AMERİKA İSTİKLÂLİNİ İLK DEFA BİZ TANIMIŞTIK

Amerika İstiklâlini evvelâ tanıyan biz olmuştuk. Yine Kuzey ve Güney Amerika İç Harbinde esareti kabul etmeyen Kuzeylileri desteklemiş, böylece Amerika'da bir sempati yaratmıştık. Ayrıca Macar ve Leh milliyetçilerini kabul edişimiz, Amerika'da lehimize büyük bir cereyan yaratmıştı. Bilhassa Avrupalı üç büyüklerin (Rus, İngiliz, Fransız) 1827 de Navarin'de hiç bir sebep yokken donanmamızı yakması, âni bir baskına uğramamız, bize artık Avrupa'dan vefa gelmiyeceğini göstermişti. Böylece Bâb-ı âlide Amerika'ya el uzatmak daha doğru olacağı kanaati uyanmıştı.

1830 da aktedilen ticaret muahedesinin imzalı nüshalarını İstanbul'da Mas lâhatgüzar olarak bulunan David Porter, mübadele etmişti. Kendisi bunu şöyle anlatır :

"Her iki taraf ayağa kalktı; reis efendi (Reisülküttab Mehmet Hamid) Türk anlaşmasını sağ eline aldı; Amerikan elçisi de aynı hareketi Amerikan anlaşması ile yaptı. Anlaşmaları başlarının hizasına kaldırıp aynı anda mübadele ettiler."

Bunu Amerikan misyonerlerinin memlekete gelerek mektepler açması takip etti. Daha ziyade gayri müslim anasır üzerinde çalışan bu teşekküllerin Türk eğitim tarzı üzerinde de rolü olduğu inkâr edilemez.

DONANMAMIZIN İHYASI İÇİN MÜŞTEREK ÇALIŞMALAR...

Amerika ile yapılan ticaret muahedesine Bâb-ı âli bir gizli madde koyarak Türk gemilerinin Amerika'da yapılmasını istemişti. Amerika hiç bir gizli muahedeyi o zaman kabul etmediğinden, bu madde ticaret muahadesine konmadı, fakat Bab-ı âli büyük bir anlayış göstererek muahadeyi yine kabul etmişti.

1831 Kasımında tanınmış deniz inşaiyecisi Henri Ekfort, kendi yaptığı bir korvet ile beraberinde Charles Rhind ve James E. de Kay ve gemi mühendisi Foster Rhodes ile İstanbul'a gelmişti. Maksat hem gemiyi satmak ve hem de Türk donanmasına Avrupalılara karşı bir yardım idi. Gemi, Türk Denizcileri tarafından pek beyenildi ve satın alındı. Bu hal İstanbul'da âdetâ bayram edildi. İkinci Mahmut'un iradesinde de *"Teksiri süfun-u hümayun sebebi hayriyesiyle Amerika'dan gelmiş olan bir kıt'a cedid ve musanna korvet Devlet-i Aliyece satın alındı."* diye geçmektedir.

Türk Donanmasının tersanesinde çalışan bu mütehassıslardan H. Ekford, 12 Kasım 1832 de vefat edince komodor Kay, cesedini alarak Amerika'ya dönmüş, yerine muavini olan Foster Rhodes Bab-ı âli ile mukavele imzalayarak donanmanın ihyasına çalışmış; Aynalı Kavak'da ilk buharlı gemi olan "Nev Eser" i yapmıştır (1834). Bunu "Nusretiye" takip etmiş, o da bir yıl sonra denize merasimle indirilmiştir. 1836 da da "Eser-i Hayır" ve "Mesir-i Ferah" ve İkinci Mahmud için "Tair-i Bahri" gemileri inşa edilmiştir.

1840 da F. Rhodes'in Amerika'ya dönüşü ile yerine Rihs adlı mühendis bu vazifeyi almış, "Kebir-i Cenk" adlı büyük bir korvet inşa etmiştir. Donanmanın bu şekilde büyümesinde ve Navarinden sonra ihyasında İkinci Mahmud'un büyük gayreti görülür. Kaptan-ı Derya Küçük Hüseyin Paşa ve müteakiben Mehmed Hüsrev Paşalar bu hususta büyük yardımcı olmuşlardır.

LİNCOLN'UN SULTAN MECİD'DEN İSTEDİKLERİ

Amerika ile böyle devam eden rabıta gün geçtikçe kuvvetlenmiş, 1850 de Deniz Harb Okulu öğretmenlerinden Emin Bey Amerika'ya gönderilmiş, orada Türk hükûmeti mümessili olarak Kongre karşısına çıkmış, Beyaz Saraya kabûl edilmiş, büyük ilgi çekmiştir. Dönüşünde bir çok gemi inşaiye kitabı getiren Emin Bey, tersanede inşaiyecilikte mühim hizmetlere vesile olmuştur.

1855 de Amerikan donanmasına mensup bir nakliye gemisi, David Nikson Porter kumandasında İstanbul'a gelerek, Meksika ve Teksas çöllerinde kullanılmak üzere Deve talebinde bulunmuş. Bab-ı âli evrakı arasında tesadüf edilen bir vesikaya göre bu talep, Sadrazam Fuat Paşa tarafından Padişaha arzedilmiş ve kabûl edilerek, iki çift damızlık deve, parası hazineden ödenerek satın alınmıştır. Bilhassa Kuzey - Güney İç Harbinde bu develerden faydalanılmıştır. Hatta bu develeri götürenlerden Hacı Ali isminde bir deveci, uzun müddet Amerika'da kalmış; Arizona'da yerleşmiş ve orada ölmüştür. Muhitinde çok sevilen ve iki defa evlenen Hacı namına komşuları, aralarında para toplayarak bir de abidecik yapmışlardır.

Abraham Lincoln de istediği develeri gönderen Abdülmecid'e muhtelif tarihlerde Amerika'dan iyi münasebetler tesisini isteyen mesajlar göndermiş ve Osmanlı Hükümdarı da buna aynı şekilde mukabelede bulunmuştur.

ABDÜLAZİZ'İN GENERAL GRAND'A MUKABELESİ

2 Ekim 1861 de Abdülmecid'in vefatı üzerine Abraham Lincoln onun yerine geçen Abdülaziz'e: *"... merhum majeste ile olan münasebetlerimizde her*

zaman idâme ve taziz edilip dostca hislerin kuvvetlendirilmesi, yükseltilmesi için tarafımdan hiç bir şeyin ihmal edilmeyeceğini Majestenize de teyid etmeme müsaade ediniz. Majestenizi ulu Tanrıya emanet ederim." diye güzel cümlelerle dolu bir mesaj göndermişti.

Birleşik Devletlerin İstanbul Elçiliği 1831 de açılmış olmasına rağmen, Osmanlı İmparatorluğu 1867 de Abdülaziz devrinde (1861 - 1876) Amerika'da sefaret açmış ve Türk dostu bir Fransız ailenin çocuğu olan Blak Beyi elçi olarak göndermişti.

Blak Beyin en büyük faaliyetlerinden biri, Abdülaziz'in orduyu yeni silâhlarla teçhiz etmek istemesi üzerine Amerika Hükûmetine müracaat ederek altı yüz bin Henri Martini tüfeğini satın almasındaki muvaffakiyetidir. O zaman Cumhur Başkanı olan ve Amerika'nın Kuzey - Güney Mücadelesinde mühim rol oynayan General Grant, Türklerin, Güneylilerin mücadelesini sempati ile karşılamasını ve kendilerini tutmalarını hatırlayarak hemen 50.000 tüfeği Türkiye'ye devrettirmiş ve kongreye karşı fiatından 25.000 İngiliz liralık bir eksiltme yapmıştı. Peyderpey gelen bu tüfekler, Plevne'de Rus tüfeklerine karşı bir üstünlük gösterecektir. Bu gün askerî müzemizde bu tüfeklerden pek çoğu mevcuttur. Halk dilinde :

Martinin atılmıyor
Pahalı satılmıyor,

diye söylenen şarkı, yıllarca terennüm edilmiştir.

Bundan çok müteheyyis olan Abdülaziz, Blak Bey'e Beyaz Saray'ın merasim salonunu gizlice ölçtürülmesini irade etmiş ve oraya göre Uşak'ta bir halı dokutularak gönderilmiştir. Bu gün Beyaz Saray'da bulunan bu halı, Amerika'nın büyük ilgisini taşır.

BİRİNCİ DÜNYA HARBİNE KADAR

1876 da reislikten ayrılınca General Grant, bir Şark gezisine çıkarak Osmanlı Ülkesinde Kudüs ve Suriye'yi ziyaret ederek büyük bir kabul görür ve İstanbul'da Abdülhamid tarafından Yıldız Sarayı'nda misafir edilerek ziyafet

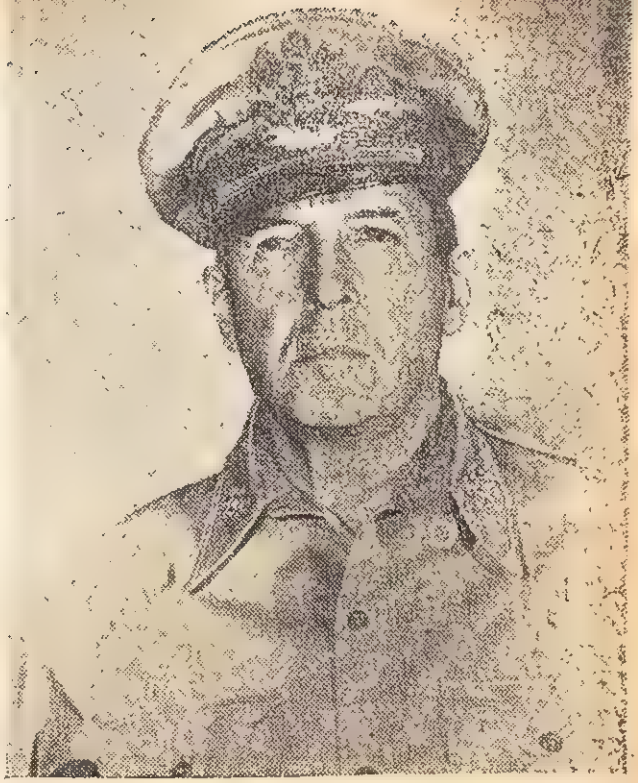

Atatürk'ün dostu ve hayranı Kore kahramanı Beş Yıldızlı Amerikan Generali Doglas Mak Artur.

verilir ve kendisine iki at hediye edilir. Bu hareketler Amerika gazetelerini günlerce meşgul etmiş ve Türkiye lehine makalelerin yazılmasına vesile teşkil etmiştir.

Ayrıca Plevne'de Gazi Osman Paşa'nın kahramanlığı Amerika matbuatının birinci sahifelerini işgâl etmiş, Amerikalılar Gazi Osman Paşa'ya mektuplar göndererek sempatilerini bildirmişlerdir.

1906 da Amerika, İstanbul elçiliğini büyük elçiliğe yükseltmiş ve 1908 Türk ihtilâlini sempati ile karşılamıştır.

Abdülhamid'in Türk donanmasını Haliç'e kapaması üzerine Amerika ile olan deniz münasebetleri durmuştu. Sonradan Amerika'ya Mecidiye kravazörünün yaptırılması onu getiren kaptan Bucknan'ın Türk donanmasında vazife almasına vesile olmuş ve uzun yıllar donanmada hizmet görmüştür. Bucknan memleketimizde vazifeli bulunduğu sırada kendisine Hamidiye Kahramanı Hüseyin Rauf Bey yaver olarak verilmişti. Rauf

Bey'in mesaisinden memnun kalan Buck nan, onun Amerika'ya giderek Denizaltıcılık tahsiline yardım etti. Bu suretle Rauf Bey, Trablusgarp harbinde ordumuza İtalyan ablukasına karşı faydalı hizmetlerde bulundu.

MÜNASEBETLERİN TEKRAR BAŞLAMASI

Birinci Dünya Harbine kadar devam eden dostane münasebetler, bizim Almanya lehine harbe girişmemizle değişti ve 20 Nisan 1917 de münasebetler kesildi ise de harb ilân edilmedi. Harbin sona ermesi üzerine de Cumhur Başkanı Vilson, 8 Ocak 1918 de Amerikan Kongresinde verdiği nutukta: *"Osmanlı imparatorluğunun Türklerle meskûn olan kısmına tam bir hükümranlık verilmesini"* istemişti. Fakat bu müstemlekecilerin işine gelmiyordu.

Kurtuluş savaşımızda en iyi bizi anlayan, Büyük Atatürk ile teması sağlayan, Amerikalı gazeteciler olmuştu. Lozan'dan sonra asıl yakınlık temeli 18 Şubat 1930 da Amerika senatosunca ve 12 Nisan 1930 da Büyük Millet Meclisince tasdik edilen anlaşmanın kabulü ile başladı.

Büyük Ata, iki Amerikalı tayyareci ve General Mac Arthur'un kabullerinde Amerika hakkında izhar ettikleri iyi niyet nutukları ile iki memleketi yaklaştırmış oldu. İkinci Dünya Savaşı sonunda Türkiye'nin doğu sulhü üzerinde oynadığı parlak ve dürüst siyaset, Amerika'nın hayranlığını celbederek, NATO camiasına ithalini ve devamlı bir yardım programı içinde dünya sulhüne beraber çalışmayı gerçek haline getirmiştir.

İSTİKBÂL İÇİN

tasarruf yapmayan sıkıntıdan kurtulamaz

T.C. ZİRAAT BANKASI

(Basım : 7613 — A — 31)

Tarih — 137

İmparatorluğumuzu Temelinden sarsan iç ayaklanmalar:

PAZVANTOĞLU İSYANI

— 2 —

YAZAN: ZİYA HANHAN

Pazvantoğlu isyanı ile yıllarca uğraşmak mecburiyetinde kalan Sultan Üçüncü Selim'in zamanında yapılmış bir gravürü.

Muhasara ordusunun ise beş, zayıf tarafı vardı:

1 — Abdi Paşa ile Derya Kaptanı arasındaki dostluk.

2 — Ordudaki vezirlerle, bilhassa Kütahya Valisi Alo Paşa ile arasındaki anlaşmazlık.

3 — Geçtiği yer ve yolların, daha evvel eşkiya tarafından yağmalanmış ve ordunun ikmalinin güçleşmiş olması.

4 — Napolyon'un Tulon limanında hazırladığı büyük donanma ile bilinmiyen bir ülkeye, fakat yüzde doksan Türk topraklarına karşı girişeceği bir istilâ teşebbüsü.

5 — Ve en sonuncusu -ki, en önemlisidir.- Yeniçerilerle, Yamaklar arasında ki yakınlık...

Orduda, daha muhasaranın ilk günlerinden beri:

"— İslâm, islâm üzerine kılıç çeker mi? Bunun kitapta yerini görmedikçe harp etmeyiz."

"— İçerdekiler (Vidinde mahsur isyancılar) bizim ocak yoldaşımız, din kardeşimizdir, üstlerine kılıç çekip varamayız;" demeğe başlamışlardı.

Bununla beraber, eyalet paşaları kaleyi tam bir muhasara altına almış, çadırları önüne tuğlarını dikmiş, lağımcı ve kumbaracılar, kaleye doğru toprak sürmeğe, sıçan yolları açmağa başlamışlardı.

HÜSEYİN PAŞANIN ELÇİLERE CEVABI

Vidin Kalesi tam bir muhasara altına alınmıştı. Tunanın sağ kıyısında, yani, asıl şehrin, varoşun ve kalenin bulunduğu tarafta, Serdarı Ekremle, Rumeli, Silistire, Adana, Tırhala, Tepedelen, Kars valileri; Palaslı Ali Paşa, Cebbar Zade, Kara Osmanoğlu Ömer Ağa'nın gönüllüleri, karşı yakada ise, Kürt Alo Paşanın süvarileri bulunmaktaydı. Ayrıca Tuna üzerinde, Kaptan İbrahim Bayraktar komutasında bir "ince donanma" kol gezmekteydi. Nehir üzerindeki adalarla, civardaki kale ve palangalar, tamamiyle zabtedilmiş, çenber daraltılmıştı. Gerçi Nemçelü (Avusturya) nün yardımıyla, kale adamakıllı donatılmıştı. Pazvantoğlu'nun yeteri kadar topu, cephanesi, erzakı vardı. Fakat, hazıra hazne dayanmazdı. Osmanlıların tutu-

mu o derece ciddî idi ki, kaleye dışardan kuş uçurtmuyorlardı.

Pazvantoğlu, bir ara paniğe kapıldı, teslim olmağı düşündü. Adamlarından birini Serdara gönderdi. Elçi, getirdiği mektubu Hüseyin Paşaya sundu. Mektup okunduktan sonra Paşa :

"— Git, ağana söyle; kendisi yalnız gelsin, yahut beş on adamıyla gelsin, eşiğimize yüz sürsün. Böyle yaparsa kurtarırım. Gelmezse, öte yanı kendisi bilir." dedi.

Bir müddet sonra, kaleden tekrar beyaz bayraklı bir adam çıktı. Bu gelen de bir "tatar" dı. İlk gelenin getirdiği mektuba benzer bir âriza getirmişti. Paşa, baştan ayağa "gazap" kesilmişti, hırsından titriyordu :

"— Baka kâfir, dedi. Ben bezirgân mıyım ki, ağanla pazarlık edem. Var, o Pazvantoğluna söyle: Boynuna bir ip takıp huzuruma gelsin af dilesin. Ben bir "Düstur-u muazzam", bir "Serdar ekrem" olam da, ağan gibi bir köpekle pazarlığa mı oturam? Hanidir vezaret ırzı?"

Elçinin dudakları kıpırdadı, bir şeyler söylemek istiyordu. Derya Kaptanı gürledi :

"— Tiiiz yıkıl karşımdan. Ağana buyruğumuzu ilet. Eğer ki, kellesi kendisine lâzımsa, dakika fevtetmeden huzurumuza gelir, gelmezse kendisi bilir. Hem bir dahi adam göndermesin, gönderirse, billahi katleylerim."

Elçi, süklüm püklüm Vidine döndü.

NETİCESİZ KALAN SULH TAARRUZLARI

Pazvantoğlu bir taraftan savaşıyor, öte yandan "Sulh taarruzları" na devam ediyordu. Elinde esir ve rehin olarak tuttuğu, Vidin'in eski valisi Abdi Paşa'ya bir şefaat mektubu yazdırttı. Biçare Abdi Paşa, kılıç zoruyla her istenileni yapmağa mecburdu. Mektup, Vidinin ileri gelen din adamlarından, Hacı Ali Efendi namında bir zata verilerek Hüseyin Paşaya gönderildi. Serdar, bundan sonra gönderilecek elçilerin idam edileceğini söylemişti. Bu, hoş bir tehdit değildi, gerçekten öldürürdü de... Ne var ki, Osmanlı geleneklerine göre, din adamları öldürülemezdi. Bunlar hakkındaki en ağır ceza "sürgün" dü. Pazvantoğlu Osmanlı âdet ve siyasetini çok iyi bildiği için, üçüncü elçisini din adamları arasından seçmişti. Hacı Ali Efendi, Abdi Paşanın mektubunu Serdara takdim etti. Paşa sordu :

"— Paşa karındaşımızın keyfleri nasıldır?"

"— Ayağınız toprağına yüzler sürer Devletlü."

"— Abdi Paşa bizden ne ister?"

"— Pazvantoğlu Osman kulunuzun affını niyaz eder."

"— Behey hoca, paşa karındaşımız bunu bilerek mi, isteyerek mi yapar?"

"— Beli Sultanım."

"— Abdi Paşa için, "Pazvantoğlu elinde esirdir" derler, zindana atıldığını söylerler, doğru mudur?"

"— Aslı yoktur Devletlüm. Paşa karındaşınız halen iç kaledeki sarayındadır. Tuğları kapısı önünde dikilidir, her ikindi namazından sonra mehteri döğülür."

"— Behey hoca, sen Abdiyi gözlerinle görmüş gibi söylersin."

"— Gözlerimle gördüm sultanım, kapısı halkı da yanındadır."

"— Madem ki, tuğları kapısı önündedir, madem ki, kapısı halkı yanındadır, madem ki, mehteri döğülür, bizim burada işimiz ne? Koca bir vezir, Pazvantoğlu gibi bir fermanlının hakkından nasıl gelemez?"

"— Kan dökmek istemez Devletlüm."

"— İmdi, hoca... Sen dahi yalan söylersin. Görmediğin şeye şahadet edersin. Bu mektup, Paşa karındaşımıza kılıç zoruyla yazdırılmıştır. Var git, o Pazvantoğlu melununa söyle: Kaleden çıksın, gelip ayağımız türabına yüz göz sürsün, affı için bir çare arayalım. Olmazsa top ağzından cevabımızı alsın."

Ali Hoca da eli boş döndü. Fakat onun bu dönüşü, Abdi Paşanın hayatına mal oldu. Pazvantoğlu, elindeki rehinenin bir işe yaramadığını anlayınca, onu saray kapısı önünde "Berdar" eyledi.

ALİ PAŞALARIN İHANETİ ZAFERE MANİ OLUYOR

Muharebe hızlanmıştı, Osmanlı Or-

Bir Avrupa gravürüne göre Türk serdarının hazer ve sefer kıyafeti.

dusu, güç de olsa, başarı kazanıyordu. Şehrin dış varoşlarından bir kısmı serdar kuvvetleri tarafından işgal edilmişti. Bu sırada, Eflâk yakasında olan Alo Paşa kuvvetleri de beri yakaya alınmış, ordu 15.000 kişilik bir süvariyle takviye edilmişti.

Muhasara altı aydır devam ediyordu. Sonbahara girilmişti, Hüseyin Paşa, kış bastırmadan Vidin kalesini mutlaka zabtetmek, Pazvantoğlu'nun "kârını" tamamlamak istiyordu. Görünüş de öyleydi. Vidin, bir ay daha dayanabilirdi. Ne var ki, Derya Kaptanının başarıları, Kürt Alo Paşa ile Tepedelenli Ali Paşanın uykularını kaçırıyordu. Pazvantoğlu gailesi biterse, sıra kendilerine gelecekti. İki paşa, geceleri buluşuyor, Osmanlı kuvvetlerinin başarısızlığını sağlıyacak tedbirleri hazırlıyorlardı.

Yağmur mevsimi başlamıştı, neredeyse kış bastıracak, el ayak tutmaz hale gelecekti. Daha şimdiden, çamur, ordunun manevra kabiliyetini azaltmıştı, yarın "yer demir, gök bakır" olunca, hiç kımıldanamaz hale gelecekti. Serdar, haklı olarak acele ediyordu, kale üstüne günde iki - üç yürüyüş yapılıyor, fakat, ordu içinde baş gösteren ikilik, çifte Ali Paşaların ihaneti yüzünden zafer sağlanamıyordu. Asker zayıflamış, maneviyatı bozulmuştu. Muhasara uzadıkça bu yorgunluk daha da artıyordu.

Alo Paşanın hainliği nihayet gün ışığına çıktı :

Tırhala Mutasarrıfı Osman Paşa, kaleye karşı bir sabah yürüyüşü yapacaktı. Tırhala kuvvetlerini Alo Paşanın piyadesi destekliyecekti. Uzun bir bombardımandan sonra, Tırhala kuvvetleri hücuma kalktı. Açılan gediklerden içeri girdi, fakat Alo Paşa kuvvetleri yardıma gelmiyordu. İki taraf da kıyasıya döğüşüyordu. Alo Paşa ise, sadece, vuruşanları seyrediyordu. Tırhala alayı fena bozuldu, Osman Paşa yaralandı. Alo Paşa, yardıma koşmadığı gibi, gidecek olanları da yoldan çeviriyordu.

MUHASARANIN BLÂNÇOSU

Serdar, çok evvelinden teşhisini koymuştu : Alo ve Tepedelenli kendisine ihanet ediyordu. Bunların cezası verilmeliydi, ama gün, o gün değildi. İlerde, ayağı kuruya basarsa ikisinin de hakkından gelecekti. Fakat gün, mudara günüydü, hiç sesini çıkarmadı. O gece, kuvvet komutanı paşaları çağırdı, çadırında bir harp meclisi kurdu. Tabii Alo Paşanın ihanetinden söz açmadı, ama, kışın geldiğini, muhasaranın kaldırılması gerektiğini söyledi.

İstanbuldan da fena haberler gelmekteydi. Napolyon, Tulon limanında misli görülmemiş bir armada hazırlamış, 50.000 kişilik bir kara ordusu toplamıştı. Fransız generalinin Osmanlı topraklarına saldıracağı umulmaktaydı.

Sekiz aylık muhasaranın kanlı blânçosu şöyleydi: 70.000 şehit ve dünyalar kadar malzeme kaybı...

Muhasara kaldırıldı, kalenin dış varoşlarına kadar ilerleyen kuvvetler, bir gece içinde geri çekildi. Ertesi gün Vidinde büyük şenlikler yapıldı. Ordunun bıraktığı ağır malzeme bir hayliydi. Vidin'li saz şairleri, bu galibiyet karşısında, haklı olarak öğünmüşler, Vidin destanına şu satırları eklemişlerdi:

Sabah oldu, çün biz orduya vardık,
Kalan mühimmatı temaşa kıldık
Denkleri bozulmuş çarşıya girdik
Metaın bırakmış hep bezirgânı.

Serdar, Vidinle İstanbul arası bir noktada kışlamak istiyordu. Bu yer, "Rahova" olabilirdi. Ne çare ki, Alo Paşa, gemi azıya almıştı bir kere... Serdarın tenbihini âdeta takmıyordu. Beraberine, süvari, piyade 15.000 civarında olan askerlerini aldı, Sofyaya savuştu.

KİME NİYET, KİME KISMET

Derya Kaptanı Hüseyin Paşa, Pazvantoğlu'nun hakkından gelememişti ama, Alo Paşa'nın hakkından gelecekti. Koskoca bir ordunun bozulmasına sebep olan ve utanmadan, devletinin vezirlik sıfatını taşıyan bu adamın hakkından gelmesi, mutlaka lâzımdı.

Sofyaya haber saldı:

"— Paşa Rahova'ya kadar zahmet etsin, kendileriyle mühim müşaveremiz var." dedi.

Alo Paşa kuşkulanmadı, olup bitenlerden Serdarın haberi yok, sanıyordu. Beraberine seksen atlı alarak Rahovaya geldi, kendisi için hazırlanan konağa indi.

Hüseyin Paşa, Alo'yu bir hafta kadar misafir etti. Cenk ahvaline dair konuştular. Alo Paşa, iyiden iyiye aldanmış, serdarın yanına muhafızsız gidip gelmeğe başlamıştı. Serdar ona:

"— Paşa karındaş, dedi. Bu akşam lokmayı beraber edelim. Epeydir birlikte yemek yemedik."

"— Can, baş üstüne devletlüm, kulunuz da nicedir iltifatınızdan uzak kaldım. Çok zamandır hasretinizi çekerdik."

Akşam namazını beraberce kıldılar, namazdan sonra sofra kuruldu. Bu sofra, Alo Paşanın kanıyla ıslanan ve el uzatılmadan kaldırılan sofradır.

Tam yemeğe oturuldu, daha besmele çekilmeden, kapı açıldı. İçeri Serdarın adamlarından tepeden tırnağa silâhlı üç kişi girdi. Alo Paşa Serdara :

"— Devletlü Vezir, kuşça canımı bağışla." demek için hazırlanırken, Hüseyin Paşa, belindeki piştovu, Alo Paşanın suratına boşalttı. Alo Paşa da piştovunu çıkardı ve ateşledi, fakat, aldığı yaranın tesiriyle nişan alamadığı için kurşunlar boşa gitti. Bunun üzerine palasına davrandı. Geç kalmıştı, Serdarın adamları, hep birlikte kılıç üşürdüler, hain kumandanın kesik başı İstanbula gönderilerek saray önünde üç gün halka teşhir edildi.

Pazvantoğlu'nun hakkından gelinememiş, fakat, onun benzeri olan bir başka sergerde cezasını bulmuştu.

Pazvantoğlu Osman, daha bir müddet Tuna yalısını, Eflâk ve Buğdanı, Rumelinin güney kesimlerini zulmü ve kahrı altında tuttuktan sonra, o da mukadder âkibetine uğradı ve su testisi su yolunda kırıldı.

Konya'da Alâeddin camiinin bugünkü manzarası.

Anadolu Selçuklularının essiz san'at eserleri :

Konya'da Alâeddin camii, türbesi ve köşkü

Yazan :
İBRAHİM HAKKI KONYALI

Anadoluyu Türkleştiren, ebedlere kadar Türk kalmıya mahkûm eden Selçukîlerin bu topraklardaki en eski yapılarından ancak üçü ayakta bize kadar gelebilmiştir. Bunlar da Konya'daki Alâeddin camii, türbesi ve köşküdür. Bunların üçü de yığma bir tepe olan ve etrafı kale ile çevrilen Konya'nın Ehmedek denilen iç kalesinin içindeydi. İhmal ve kadir bilmemezlik yüzünden kale, bir taş ocağı halinde kullanılarak yok edilmiştir. Köşkten de bir duvar parçası ile eyvanın kerpiçten bir iç dolgusu kalmıştır.

Camileri ile, sarayı ile, medreseleri ile, kervansarayları ile, hamamları ile, zaviyeleri ile ilk Konya bu tepeyi saran kalenin içinde idi. Selçuklular aldıktan sonra Konya, tarihinin en mamur şeklini almış, kalenin dışına taşmış, sonra şehir büyüye büyüye taa Meram'a, Yaka'ya, Dahil'lere kadar ulaşmıştır. Meram, Köyceğiz, Aşağı Yaka, Yukarı Yaka şehrin birer mahallesi haline gelmiştir. Devrinin bugünkü Londra'sı, Paris'i, Berlin'i ve Waşhington'u gibi mamur bir payitaht olan Konya'nın o zaman dışı yoktu. Doğudan da Moğol tehlikesi başgöstermişti. Takkeli dağ denilen eski Kevele kalesinin önünden, Keçili'den inen sel de şehri tehdit ediyordu.

Birinci Alâeddin Keykubat şehri bir dış kale içine almıya karar vermişti. Bir

gün Mevlânâ'nın babası âlimlerin sultanını davet etti. Sultan Veled bir katıra binerek davete geldi. Devletin büyük emirleri, şehrin zenginleri de davet edilmişlerdi. Padişahın da katıldığı bu kalabalık, bir ay ağılı gibi saran dış şehri gezdiler. Şehir o kadar genişlemiş idi ki, bir günde ancak gezilebildi. Dönüldükten sonra Sultan Alâeddin, Sultan Veled'e sordu :

"— Bu gelin kadar güzel şehre kale lâzım değil midir Efendi Hazretleri?"

"— Evet..." dediler.

KONYA KALESİ NASIL YAPILDI ?

Sultan Alâeddin iyi bir mühendis ve mimar idi. Sarayına döndü, fen adamlarını, mimarlarını yanına çağırdı. Bunların arasında büyük mimar Vezir Saadeddin Köpek de vardı. Yapılacak kalenin plânını hazırladılar. Temel kazma töreni yapılacaktı. Bütün vezirler, emirler, şehrin zenginleri, bu arada Sultan-ül Ulema Hazretleri de davet edildiler.

Merasim başlarken dâvetlilerle konuşan Sultan Alâeddin özetle :

"— Plânda görülen ve şimdi temeli kazılan şu kapı ile burcu ben yaptıracağım. Her vezir ve zengin birer burç, beden, kule ve kapı yaptıracaklardır. Herkes yaptırdığı yerin üstüne ismini taşıyan kitabeli bir taş koyacaktır. Gelecek nesiller bizim yurt ve hayırseverliğimizi görecekler, bizi hayır ile anacaklardır!" dedi.

Alâeddin köşkünün bugünkü hâli.

Emirler, vezirler, zenginler arasında bir yapı yarışı başladı. Az zamanda on iki kapılı büyük kale yapıldı. Bazı kaynakların haber verdiklerine göre kale tamamlanmıştı. Sultan Alâeddin kendisinin yaptırdığı kapının üstüne Sultan-ül Ulemadan bir kitabe istedi. Farsça hazırlanan kitabenin anlamı şu idi :

"Bu kaleyi ne düşmanın kükremiş atları, ne de coşkun seller yıkabilir. Bu kaleyi ancak zulme uğrıyanların ah okları yıkabilir!"

İşte Konya kalesi ve sonra fethedilen Kalanoros denilen ve fatihinin adına nisbetle Alâiye adile anılan şehrin kalesi de böyle anonim bir çalışma ile meydana gelmişti.

ANADOLU'DAKİ İSLÂMİ ESERLERİN HATIRLATTIKLARI..

Selçukluların başkenti Konya, bütün dünyanın bir başşehri haline gelmişti. Zengin Bizans topraklarını ve şehirlerini fetheten emirler, vezirler (kumandanlar) ve zenginler, şehri cami, mescit, medrese, han, kervansaray, hamam, dar-ül-hadis, dar-ül-kurra, dar-üş-şifa, saray, kütüphane, mektep gibi muhşem mimarî âbidelerle süslediler. Burası pırıl pırıl güneş gibi bir şehir olmuştu. Buradan yurdun dört tarafına açılan yollar, güneşin ışın okları gibi idi. Yolların üzerlerine her altı saatte bir, çoğu ayakta bize kadar gelen kervansaraylar yapıldı. Beyşehir gölünün kenarına Kubatâ bâd adlı devrinin en büyük sarayı kuruldu. Bunu da mimar Köpek yapmıştır. Yerini ilk defa benim bulduğum ve ilim âlemine tanıttığım bu sarayın harabeleri bize kadar gelmiştir.

Sarayı geçenlerde yerinde inceledim. Buradan çıkan çiniler çeşit ve kalite bakımından eşsizdir. Sarayın karşısında gölün içindeki kız kulesi de Sultan Alâeddin devrinin bir yadigârıdır. Sultan Alâeddin o vakit, bu topraklarda bulunmıyan kuş çeşitlerini getirtmiş ve bu kuleye koymuştur. Bu kuşların resimle-

rini de sarayının çinilerine yaptırmıştır. Biz bu kulede o eşsiz kuşların nesillerini gördük. Gölde de dünyada çeşitleri az kalmış yüzücü kuşlar vardır (1).

Sultan Birinci Alâeddin Keykubat, Anadolu Selçuklularının bir dev şöhretidir. Anadoludaki islâmi eserlerin hemen hepsi ona nisbet edilir. Gayri islâmi eserler de Cenevizden kalma şeklinde anılır.

Konyanın Yığma Tepesi gibi şimdi bu tepenin üstünde bulunan cami, türbe ve köşk de onun adı ile anılmaktadır : Alâeddin Tepesi, Alâeddin Camii, Alâeddin Türbesi...

ALÂEDDİN CAMİİ

Klâsik eserlerde Cami-i Âtik (eski cami), Sultan Camii, Sultanî Cami, Tahtî Cami şekillerinde geçen cami, Selçuklular sarayının bir mescidi idi. Saraya açılan kapıları vardı. Caminin kuzey avlu duvarının önünde Selçukluların darphanesi bulunuyordu.

Sarayın, türbenin ve caminin bulunduğu mahalle, Selçuk vakfiyelerinde "Tahtî Mahallesi" şeklinde geçiyor. Bu cami yapılmadan evvel tepede bulunan bir Roma kilisesi ilk Selçuk sarayının ve Selçuklu Konyanın mescidi idi. Adı da "Mescid-i Selçuk" idi. Sonra tepeye Birinci Mesud'un Hicrî 550 (Milâdi 1155) yıllarında yaptırmaya başladığı cami, oğlu İkinci Kılıçaslan tarafından tamamlanmıştır. Alâeddin camiinin kubbeli kısmı, işte bu ilk mabedden bize kadar gelen parçadır.

Hicrî 550 (Milâdi 1155) yılında Ahlatlı Mengü Birtî tarafından yapılan abonoz minber de bize kadar gelmiştir. Ahşap Selçuk oymacılık san'atının şaheser bir yadigârıdır. Bu eski camiin bitişiğinde Sultan Mesud'un bir de medresesi vardı.

Minberin üstünde İkinci Kılıçaslan'ın tavsifleri arasında, o'nun, **"Rum'un, Ermenilerin, Efrencin ve Şam'ın sultanı"** olduğu yer almaktadır.

Alâeddin camii, sonradan klâsik mimaride "mahv-ı isbat" şeklinde söylenen bir tarzda bazı yerleri yok edilerek, ba-

Konya'da Alâeddin türbesi penceresi.

zı yerlerine ilâveler yapılarak çok genişlemiştir. Biz bugün Alâeddin camiinde dokuz inşa, genişletme ve tamir kitabesi bulduk. Bunlar ikisi Hicrî 616 (Milâdî 1219) tarihli Sultan Keykavus ile Alâeddin'in, birisi Hicrî 617 (Milâdi 1220) tarihli Alâeddin'in, ikisi tarihsiz Alaeddin'in, birisi camiin mütevellisi Ayaz Atabek'i ile mimar Şamlı Havranoğlu Mehmed'in, birisi H. 617 tarihli mimar Kerimüddin Erdüşah'ın, birisi de Hicrî 1307 (Milâdi 1889) tarihli son tamir kitabesidir. Cami avlusunun kuzey duvarı kale burçları gibi mazgallıdır. Bu da ma-

(1) **Bu hususta, yakında neşredilecek "Abideleri ve Kitabeleri ile Beyşehir Tarihi" kitabımızda geniş bilgi vardır.**

bedin bir saray camii olduğunu gösteren belirtilerdendir.

TÜRBE ve MUMYALIK

Mabedin kapılarının bir çoğu sonradan kapatılmıştır.

Ana mabedin kıblesine bitiştirilmiş mahruti kubbeli yer türbedir. Bu türbenin Konya Selçuklularından Mesud'un oğlu İkinci Kılıçaslan tarafından yaptırıldığı kubbe eteğinde dolaşan çini kitabeden anlaşılmaktadır. Mimarının, kapısının üstündeki kitabesine göre, Abdulgaffar oğlu Yusuf isminde birisi olduğu anlaşılmaktadır. Çini kitabenin bir kısmı döküldüğü için, yapıldığı tarih kesin olarak bilinmiyor. Kılıçaslan Hicrî 551 (Milâdî 1156) dan, Hicrî 588 (Milâdî 1192) yılına kadar hükümdarlık etmiştir. Anadoluda en eski Selçuk türbesidir. Üstü tamamen mavi çini ile kaplı idi. Şimdi çiniler tamamen dökülmüştür. Mevlânâ türbesi, Akşehir'deki Mahmud Hayran türbesi de böyle çinî ve sırlı tuğla ile yapılmıştır.

Türbenin cenazelik ve mumyalık de-

ALÂEDDİN'in VARLIK VERGİSİ

Konya Selçukîlerinden Sultan Birinci Alâeddin Keykubat, kendinden evvel hükümdar olan büyük kardeşi Birinci Keykâvus' dan çok zengin vezirler, kumandanlar, devlet adamları devir almıştı.

Bunlar, zengin ve büyük Bizans şehirlerini fet hettikçe büyük servet sahibi olmuşlardı. Tarihçi İbn-i Haldun'un da kitabının mukaddemesinde belirttiği gibi, Selçukî devleti büyüme, nemalanma, serpilme devrini atlatmış, bir duraklama devrine girmişti. Vezirler, kumandanlar çok zengin olmuşlardı. Halk da zengindi. Devlet erkânı ve halk refah ve saadet içinde yüzüyordu. İsraf ve sefahet başlamıştı. İçki ve fuhuş, her gün dairesini genişletiyor, bir yılan gibi devletin varlığı etrafında çörekleniyordu.

SERVETİ ZARARSIZ HALE GETİRMEK İÇİN..

Doğudan Moğol ve Tatar akınları yönlerini Konya Selçukluları üzerine çeviriyorlardı. Bağdatdaki Abbasi Halifesi de Konyaya elçi göndererek Alâeddin'in dikkat gözünü bu tehlikeye çekiyordu. Bol para ve servet, enerji yıpratan iki korkunç dev idi. Bunları zararsız hale getirmek lâzımdı. Keykubat, Karadeniz ile Akdenizi bir kaleler ve setler zinciri ile birbirine bağlamak istiyordu. Sinob'a büyük bir kale lâzımdı. Sivas'a ve Konyaya da birer kale yaptırmak gerekti. Sultan Alaeddin Hicri 918 (Milâdî 1512) yılında hemen faaliyete geçti. Sivas'ta ve Konya'da kale temellerini attırdı. Bu kaleleri imece suretile devlet zenginlerine, vezirlerine, kumandanlarına, halkın eşraf ve ayanına yaptıracaktı. Az zamanda kaleler yapıldı. Fakat harcanan paralar zenginler için hiç denecek kadar azdı. Sivas ve Konya kalelerinin açılış törenleri yapıldı, kapılarının, burçlarının ve bedenlerinin üstlerine bir çok zenginin, vezirin ve kumandanın adlarını taşıyan kitabeler kondu. Eski refah ve israf yine devam ediyordu.

Akdeniz sahilinde klâsik kaynaklarda güzel dağ anlamına "Kalonoros", kargalar şehri anlamına "Korakesyon, Kantalor, Sikantalor" adlarını taşıyan bir şehir vardı. Bu şehir karadan Akdenize bir top namlusu gibi uzanan sarp ve muhteşem bir dağ parçası üzerine kurulmuştu. Beyi de Kirfart isminde birisi idi.

Sultan Alâeddin bir gün şu emri verdi ve yaydı :

"— Korakesyon kalesi fethedilecek, hazırlanınız!"

Az zamanda yerleri titreten bir ordu hazırlanmıştı. Sancaklar çözüldü, mehterler cenk havaları çaldılar, padişahın çetri (1) çekildi. Türk ordusu Beyşehir'in üstünden Akdeniz'e doğru akmıya başladı. Üçüncü konakta Beyşehir Gölünün kenarındaki Kubatâbâd'a inildi. Sonra Korakesyon'a yüründü. Selçuklu ordusu karadan, güzel ve muhteşem dağ üzerindeki kaleyi sardı. Tenelere büyük mancınıklar, arrade-

(1) Çetir : Hükümdarların başları üzerine şemsiye gibi tutulan gölgelik.

nülen bodrum katının kapısı da dışarıdan kuzey tarafına açılır. Buradan taş bir merdivenle cenazeliğe inilir. Cenazelikte hükümdar mumyaları ile mumyasız hanedan ölüleri vardı. Son aylarda buraya inen türbe bekçisi iskara üzerindeki altı mumyalığın bomboş olduğunu görmüştür. Mumyalıklar taştan yapılmıştır. Türbe bekçisi bize, iki mumyalığın içinde de çürümüş mumya parçaları bulunduğunu, yerlere serilmiş tam yirmi dört kafatası gördüğünü söyledi.

Türbenin içi korkunç ve tüyler ürpertici bir perişanlık içindedir. Altı mumya İstiklâl Savaşından sonra parmaklarında bulunduğu rivayet olunan yüzüklerin alınması için birisi tarafından çuvallara doldurularak dışarıya çıkarılmış ve sonra da Konya'da Dede Bahçesinin arkasındaki Taç Vezirî Türbesinin içine atılmıştır.

Terü taze duran bu altı hükümdar mumyasını köpeklerin ağzında gören Müzeler ve Kütüphaneler Umum Müfettişi Ahmet Tevhit Bey merhum, durumu zamanın Valisi İzzet Beye söylemiş,

---

ler (2) kuruldu; kalenin içine büyük taşlar, yanan paçavralar yağdırılmıya başlandı. Sanki gökten kalenin üstüne kaya yağmuru yağıyor gibi idi. Yıl dızlardan kopmuş gibi yanar parçalar dökülüyordu. Kaledekiler kovuklara, bu caklara sokulmuşlar, saklanmışlardı. Kale beyi Kirfart bir harb meclisi topladı. Bütün kumandanlarının, başkent âyanının katıldığı bu toplantıda dedi ki:

"— Bu düşman hiçbir düşmana benzemiyor. Bununla başa çıkacağımızı sanmıyorum. Gökten başımıza taş ve ateş yağdırıyor. Bunlarla bir sulh antlaşması yapmak gerek. Eğer böyle yapmazsak kalemizi alacaklar, bizleri öldürecekler, çoluk çocuğumuzu esir edecekler, herşeyimiz yağma edilecektir."

Kale beyinin bu teklifi söz birliği ile kabul edildi. Göklerle ölçüşen kalenin yüksek bir burcunun üstüne türkçe bilen bir adam çıkarıldı. O, şöyle ünledi :

"— Padişahımız, padişahınızı görmeye gelecek."

Sultan Alâeddin'in saray gibi çadırı kalenin önünde ok tutmaz, hakim bir tepeye kurulmuştu. Kaleden gelen bu ses kendisine arzolundu.

"— Gelsin..." **emri verildi. Bu emir kaleye haykırıldı :**

"— Padişahımız gelsin." **denildi.**

"KIZIMI SİZE VERİYORUM"

Ertesi günü kalenin kapısından Sultan Alâeddin'in çadırana kadar iki kat halinde Türk askeri dizildi. Selçuk askerinin hepsi gömgök demirlere bürünmüştü. Ellerinde kargılar vardı. Yolun iki tarafına çelikten bir duvar yapılmış gibi idi. Yavaş yavaş kalenin kapısı açıldı. Evvelâ Kirfart çıktı. Elinde bir tepsi, içinde anahtar vardı. Kolunda da güzel bir kız bulunuyordu. Arkasından da kumanda heyeti yürüyordu. Bu cidden hüzün verici ibretli alay, yavaş yavaş yürüdü; Padişahın çadırının önüne geldi. Kirfart içeri girdi, eğildi, Sultan Alâeddin'in tahtının ayağını öptükten sonra, elindeki altın tepsiyi, içindeki anahtarla beraber sunarak :

"— Bu, kalenin anahtarı..." **dedi. Sonra kolundaki kızı takdim etti :**

"— Bu da benim kızımdır. Size zevceliğe veriyorum" **dedi. Sultan Alâeddin bu teklifleri kabul etti. Türk askeri zafer şenliği ile düğünü beraber yaptılar. Muhteşem kale Türklerin olmuştu.**

Sultan Alâeddin, kayınpederine Konya Akşehir'ini verdi. Kıza da Mahperî Hatun adı konuldu. Alâeddin'in bu pek sevgili karısından İkinci Keyhusrev doğdu ve yerine padişah oldu. Mahperî Hatun'a, Han Hatun da derler. Kayserideki muhteşem türbesinde gömülüdür. Bu hatunun adı ve kimin kızı olduğu şimdiye kadar bilinmiyordu. Bunu ilk defa ilim âlemine tanıtıyoruz. Kirfat'ın da sonradan müslüman olduğunu kabul ediyoruz. Konyada kendi adını taşıyan vakfedilmiş bir köyü de vardır; Giret adını taşır.

Sultan Alâeddin fethedilen bu şehre kendi adını verdi: Alâiye... Arapça iki parçalı kelimelerden nisbet şeklinde yapılacak

---

(2) Arrade : Küçük mancınık.

Konya Alâeddin Camiinin minberi.

ancak üçüncü müracaatından sonra validen :

"— **Mumyaları Feridiye Karakolu Komiseri kaldırtmış, gömdürmüştür.**" cevabını almıştır. Böylece Anadoluyu Türkleştiren, müslümanlaştıran hükümdarların mumyaları yok olup gitmiştir.

Teneffüs ettiğimiz havayı, içtiğimiz suyu, şu cennet yurdu bize miras bırakan altı Selçuk hükümdarının mumyalarını içinde saklıyan türbe, yarım asırdan beri yüz üstü bırakılmıştır. Bazı duvarları da çatlamıştır.

Türbenin, caminin kıyamete kadar ayakta kalması için vâkıflar, zengin gelir kaynakları bırakmışlardır. Vâkıfların şartlarının dışında bütün gelirleri alınan bu cami ve türbe son demlerini yaşıyor. Vakıflar idaresinin vurdum duymazlığı yüzünden yığma bir tepenin üstüne yapılan, lâğımı bulunmıyan camiin havuzuna son senelerde bir çok apdesthane yaptırılmıştı. Dolan lâğımların tazyiki ile Selçuk mimarisinin şaheseri olan kuzey tâk kapısı ile duvarı yerlere serilmiştir. Tarihin en kıymetli bir bergüzarını böyle yerlere serenler kimlerdir?

Vakıflar Umum Müdürlüğü avludaki tarihî mezar taşlarının hepsinin yokedilişine de seyirci kalmıştır. Şimdi burada bir tek mezar taşı kalmamıştır. Son zamanlarda camiin avlusuna Sille taşından kaldırım döşenirken türbenin de kapısı kapatılmıştır. Kaldırımla kapı arasında alyandoz ağaçları çıkmıştır. Alâeddin tepesini saran sur yok olmuştur. Son yıllarda tepenin etekleri de civardaki seviyeye indirildiği için yayılmaya ve kaymaya başlamıştır. Bir gün bu eşsiz tarih manzumesi yerlere serilirse hiç şaşmamalıdır.

özel adlarda çok kerre ikinci parça düşer. İşte bunun için şehre Alâiye denildi. Alâiye alınıncıya kadar Selçuk hükümdarları için "Sultan-ül Berr-i vel Bahr" (Karanın ve denizin sultanı) deniliyordu. Alâiye alındıktan sonra bu vasıf 'Karanın ve iki denizin sultanı" şeklinde söylenmiş ve kitabelere kazılmıştır.

Zaferle sona eren bu seferde Selçuklu vezirleri ve emirleri biraz daha zenginleşmişlerdi. Para, Türk'ün enerjisini örseliyordu. Sultan Alâeddin'in ikinci ve kat'i bir emri de şu oldu :

"— Alâiye'nin tepesindeki küçük kalenin etrafına bir büyük kale daha inşa edeceğiz. Bunun kapılarını, burçlarını, bedenlerini hepimiz aramızda paylaşarak yapacağız. Herkes yaptığı yerin üstüne, adını kazdırdığı taşları koyacaktır..."

Bütün haşmeti ile ve büyüklüğü ile bize kadar gelen Alâiye kalesi işte böyle yapıldı. Hâlâ bazı kapılarının ve burçlarının üzerinde yaptıranların adlarını taşıyan kitabeler bulunuyor.

Kale bitmişti, fakat zenginlerin paraları bitmemişti. Birinci Keykubat'ın son emri de şu oldu :

"— Burada herkes birer de köşk yaptıracaktır. Alâiye devletin kışlık, Konya da yazlık payitahtı olacaktır" dedi.

Köşkler de yapılmıştı. Zenginlerin paraları da normal hadde inmişti. Enerji yenilenmiş, fetih arzuları tekrar başlamıştı.

Topkapı Sarayı Müzesi Hazine Dairesi dördüncü salonunda teşhir edilen ve etrafında 49 adet büyük ve temiz pırlanta bulunan Kaşıkcı Elması adı ile bilinen 86 kıratlık elmas.

Topkapı Sarayı Hazine Dairesinde teşhir edilen

Kaşıkçı elması mı Pigot elması mı ?

YAZAN : KEMAL ÇIĞ

Bugün dünyanın muhtelif memleketlerinde hususî ellerle Devlet Hazine ve Müzelerine intikal etmiş şöhretli büyük elmaslar; Büyük Moğol, Kûh-i Nur (İngiliz), Kûh-i Nur (Hindistan), Orlof, Güney Yıldızı, Le Regent de France, Toskana Grand Dükü, Pigot, Nassak, Mısır Paşası, Kutup Yıldızı, Sansi Hob, Şah Elması gibi isimler altında tanınmakta ve kataloke edilmiş bulunmaktadır.

Şimdi biz dünya kataloglarına girmiş bu elmaslardan "Pigot" isimli elmasın üzerinde duralım : Topkapı Sarayı Müzesi Hazine Dairesi 4. Salonunda teşhir edilen bir elmas vardır. Bu elmasın adı "Kaşıkçı Elması" dır. Hattâ "Kaşıkcı" ismi de şu iki rivayete dayanmaktadır :

Birinci rivayet: Bir gün Yenikapı taraflarında fakir bir balıkçı sâhildeki çöplerde eşinirken bu taşı bulmuş, ne olduğunu bilmediği hâlde cebine koymuş, bir kaç gün cebinde gezdirdikten sonra Kuyumcular Çarşısına uğradığı bir sırada bunu bir kuyumcuya göster-

miş. Açıkgöz kuyumcu taşın kıymetini bilmeyen fakir balıkçıya, taşın kıymetini hissettirmemek için, ehemmiyet vermez görünerek, sana üç kaşık vereyim bunu bana ver demiş. Ve üç kaşığa bu elması almış. Bundan dolayı elmasın adı "kaşıkçı" kalmış.

İkinci rivayet : Elmasın biçimi tam bir kaşık ağzına benzediği için, bu benzeyişten dolayı "Kaşıkcı" ismini almış. Her iki rivayetten biri doğru dahi olsa, elmasın Osmanlı Sarayına nasıl intikal ettiği bugün için meçhûldür.

Şimdi asıl ve hakikata çok yakın olan kısma gelelim; vakıa III. Ahmet ve III. Mustafa zamanına ait Hazine Sayım Defterlerinde Kaşıkcı isimli bir elmasdan bahsedilmekte ise de, bu bir yüzük taşı olup, yüzüğü teşkil eden altunu ile birlikte 8,5 dirhem ağırlığında imiş ki, şimdi bizim bahsedeceğimiz ve Topkapı Sarayı Hazinesinde teşhir edilen elmasa nazaran çok küçük ve bu bakımdan da bu Kaşıkcı Elması olamaz.

17 Temmuz 1964 tarihinde Los Angeles Kıymetli Taşlar Sanayii Enstitüsü Şubesi Başkanı L. L. Copelant isimli bir zattan Müze Müdürlüğüne bir mektup gelmiştir. Bu mektupta, 1774 Tarihinde Pigot isimli bir Fransız subayı Hindistan'ın Madaras Mihracesinden bir elmas satın alır. Ve beraberinde Fransa'ya getirir. Elmas bir çok el değiştirdikten sonra piyangoya da konur. Hattâ bu piyangoya Kazanova da iştirak ettiği için, elmasın bir adı "Kazanova Elması", diğer adı da "Piyango Elması" tesmiye edilmiştir. Bu piyangodan sonra elmas Napolyon'un annesi tarafından satın alınmıştır. Napolyon'un, bilinen tarihî olaylardan sonra sürgüne gitmesi üzerine annesi, oğlu Napolyonu sürgünden kurtarabilmek için mücevherlerini satışa çıkarmıştır. Satış esnasında Tepedelenli Ali Paşa'nın bir subayı bu elması 150 bin altına Tepedelenli adına satın alarak o'nun hazinesine intikal ettirmiştir.

Sultan II. Mahmut zamanında isyân ettiği iddiasıyle tenkil edilen Tepedelenli, yine Osmanlıların kurnazlığı sayesinde, hazinesine hiç bir zarar gelmeden bütün kıymetli eşyasına el konmuş ve hazine tümü ile ele geçirilerek Osmanlı Sarayına intikal etmiştir. O meyânda Napolyonun annesinden satın alınan ve Pigot elması diye bilinen elmas da Osmanlı Sarayına girmiştir. Şimdi Los Angeles'den alınan mektupta Pigot Elması 85,8 kırat ağırlığında ve 58 Fasatalı olarak târif edilmektedir. Topkapı Sarayındaki Kaşıkcı Elması diye bilinen elmas da 86 kırattır. Büyük bir ihtimâlle bu elmas Kaşıkcı değil, Pigot elmasıdır. Fakat henüz bu hususta Arşivlerimizde ve eski kayıtlarda bir bilgiye tesadüf edilmediği için kat'i olarak hüküm vermek güçtür. Elmasın etfarına dizilmiş olan iri 49 adet pırlanta taş kim tarafından, yani Tepedelenli Ali Paşa tarafından mı, yoksa Osmanlı Sarayına geldiği zaman Sultan II. Mahmut tarafından mı dizdirilmiştir, bu da bilinememektedir. Şunu da kaydetmek yerinde olur ki, gerek elmasın kendisini, gerekse etrafına dizilen iri pırlantalar çok temiz ve büyük maddî değer taşımaktadır.

NASIL SEÇERLERDİ ?

Fatih Sultan Mehmet bir gün tebdil olarak Sadrıazamı Mahmut Paşa ile İstanbulu teftişe çıkmıştı. Kendi yaptırdığı Yeni camiin (Fâtih Camii) yanındaki Karaman Sokağında bir yeniçeri aşçısının ağzını doldura doldura küfür ettiğini duydu. Mahmut Paşaya sordu :

"— Niçin küfür eder acaba?"

Mahmut Paşa aşçının yanına gitti ve niçin küfür ettiğini sordu. Aşçı onları süzdükten ve sesinin tonuna biraz daha kuvvet verdikten sonra :

"— Behey adamlar!.. Sabahtan beri gezdim, koca şehirde bir okka et bulamadım. Şimdi odaya gitmiye korkuyorum, çünkü yemek pişiremedim; padişah memleketine bakan yok ki... Muhtesip kendi safasında... Eğer "İhtisap Ağalığı"nı bana verselerdi öyle bir idare ederdim ki, şehri değil, dünyayı erzak ile doldururdum".

Fatih aşçının adını, adresini tesbit ettirdi. Saraya dönünce Yeniçeri Ağasını çağırttı, o aşçıyı yanına getirtti, muhtesipliği ona verdi. Aşçı şehri çok iyi idare etti. İstanbulu ete ve gıda maddelerine boğdu. Onun muvaffakiyetinin sırrı, doğru, namuslu, hak yemez oluşu idi. Fatih her adam gibi onu tuttu, yükseltti, zamanla vezir oldu. Bu, sonra adını Osmanlı tarihine altınla yazdıran meşhur Gedik Ahmet Paşa oldu.

Fatih'in Kurduğu Okmeydanı ve "OKÇULAR TEKKESİ,,

— 3 —

Yazan :
CEMALEDDİN SERVER REVNAKOĞLU

Okçular Tekkesinin en son şeyhi Mutî Efendi namında mubârek bir zat idi. Gâyetle nâzenin mizaç, zarif, kibâr bir insandı. Seksenine yaklaştığı halde nûranî yüzünü, henüz kır düşmüş, yuvarlak kısa sakalı çevreliyordu.

Sultan İkinci Abdülhamid'in - nedense lüzum görerek - Tekke'yi kapatmasından sonra, ortada kimse kalmadığı, gelen giden de bulunmadığı halde Mutî' Efendi, son gününe kadar Tekke'den ayrılmadı ve orasını bir gün bile bırakmadı.

Tekke'nin "Teberrükât" ını teşkil eden (okçuluğa âid âletlerden) meselâ; nişan almak için "hedef" tutulmuş yerlere dikilen, Mevlevî Sikkesi (başlığı) şeklinde hedef tahtaları, içi ince pamuk ve pamuk çekirdeği ile doldurulmuş, üstü ekseriyetle maruken veya kadîfe kaplı "puta" lar, "ayna" lar, bunların bir kaçını ortasından delmiş ve saplanmış oklar, duvarda asılı gergin yaylar, ilk atışlarda kullanılan ve "kepaze" denilen diğer hafif yaylar, "yele" ler, "miyâne" ler, okların uçlarına takılan "temren" isimli sivri demirler, "kandil" veya "kubur" adı verilen, üzerleri serpme nakışlı veya süslemesiz okdanlık' (okluk) lar (1) gibi terkedilmiş bir takım demirbaş eşyanın bekçiliğini Şeyh Mutî' Efendi yapardı.

Tekkenin son temsilcisi, târihi sîmâsı bulunan Şeyh Mutî' Efendi, H. 1326 (M. 1908) yılına kadar hayattaydı.

Kendisinden sonra, hayr-ül-halef oğlu Süleyman Efendi de, babasından aldığı bu vazifeye aynı sadakatle sarılarak, kalan eşyayı muhafazaya çalıştı. Dergâhın an'anevî hayat ve teşkilâtını devam ettirmek için çok gayret gösteriyordu; lâkin kendisine bir başka yardımcı çıkmadığından, olanca sabır ve fedakârlığına rağmen bu da uzun sürmedi, vefatıyla her şey sona erdi.

Târihin öğünerek kaydettiği bu mil-

(1) **Topkapı Sarayı Müzesinde rastladığımız bu okluklardan bir kaçı, geniş kese şeklinde yapdırılmış ve üzerleri altın yuva içinde, elmas, yakut ve zümrüt taşlariyle süslendirilmişdir.**

li menkıbelerden birini şiirine konu olarak alan **Yahya Kemâl**, "Yeditepe" dergisinde yayınladığı "Ok" başlıklı manzûmesinde, bu canlı hâtıraları, bildiğimiz o âhenkli, düzgün ve açık türkçesi ile yeniden hayata getirmektedir.

Her zamanki edâsında görülen ressam kudretiyle tablolandırdığı bu şiirinde, "Koca Okçu BEKTAŞ AĞA" nın Hünkâr huzurunda diz çöküp, yayına edeble sarılarak, ok atmasını, yüksek tepeye taş dikmesini, hele İstanbul muhasarası anında göğsünden aldığı yaranın içinde "Altun Ok" un, mukaddes bir emânet gibi yıllarca saklı durmasını, sonra yine bunu, gazâ yarasının içinden titrek elleriyle çekip ve uçurup, hedefin kalbine düşürmesini, bu hayret verici başarısından dolayı da, kendisini takdîr eden Sultan Yavuz ile sualli - cevablı konuşmasını, tekrar dile getirerek, ne güzel anlatıyor, ne de güzel dinletiyor :

Yavuz Sultân Selîm Hân'ın önünde
Ok atan ihtiyâr Bektaş subaşı
Bu yüksek tepe'ye dikti bu taşı
O Gâzi Hünkârın mutlu gününde
Vezîr, Molla, Ağa, Bey, takım takım
Güneşli bir nisan günü ok attı.
Kimi yayı öpdü, kimi fırlattı.
En er kemankeş'e yetti üç atım,
En son Bektaş Ağa çökdü diz üstü;
Titrek elleriyle gererken yayı
Her yandan bir merak sardı alayı
Ok uçdu, hedefin kalbine düşdü.
Hünkâr dedi "Koca; pek yaman saldın!
Egerçi bellisin benim katımda.
Bir sırr olsa gerek bu ilk atımda
Bu sihirli ok'u nereden aldın?"
İhtiyar elini bağrına sokdu.
Dedi ki: "İstanbul Muhasarası
Başlarken aldığım gazâ yarası
İçinden çekdiğim bu Altın Ok'du."

1921 YILINDAKİ BÜYÜK TOPLANTI

Sultan İkinci Abdülhâmid'in Tekkeyi kapatmış bulunması, Ok Meydanındaki çalışmaları büsbütün durdurmuş değildi. Hattâ, bazı vesîlelerle yeniden eğlenceler tertiplenir, büyük toplantılar da yapılırdı.

Ok atmanın faziletlerinden bahseden, ok atmayı kendi kaideleriyle öğreten yazma, basma bir çok eserler, mevcuttur.

Meselâ, Sultan Mahmud-ı Adlî'nin emriyle Hicrî 1251 (Mîlâdî 1835) yılında yazılmış ve H. 1263 (M. 1846) da bastırılmış kendisinin kahvecibaşısı Mustafa Kâni Efendi'nin "Telhis-i resâil-ür Rümât"ı, Eyyûb câmi-i kebîri başimamı Reis-ül Kurra Eyyûbî Abdullah Efendi'nin ok atmayı teşvik eden ve onun değerini etraflıca belirten kırk Hadis-i Şerif'in türkçesini açıklayan "Tezkire-tür-Rümât"ı, kezâ, Seyyid Halil Efendi'nin "Tîr Endazlar"ın hal tercümesinden bahseden "Tuffe-tül hasîb"i ve muhtelif tarihlerde kaleme alınmış "Oknâmeler", kütüphanelerimizde gördüğümüz bu konuda yazılmış kitapların cidden önemli bilinenlerinden ve vücuda getirilmesi için pek çok emek verilmiş olanlarındandır.

Biz bunlardan, en dikkate şayan bir Hâdis-i Şerif'in mealini ve ona uyularak yapılan fevkalâde hâdiseleri ve bir de bunun daha öncelerden gelen efsânesini verelim : "Bir yere ok düştü mü, orası feth olunur."

İddialı Yarış

Bu Hadis-i Şerif'in tecelliyatı sırrına mazhariyet için, ordunun sağında solunda daima, iki okçu bulunur, önce bunlar ok atarlardı. Meselâ :

"— Şu karşıki tepenin sağ cenâhındaki (yanındaki) nok taya..." denilince :

"— Haydi Allâh, rast getire.. yallâh!" denilir, oklar fırlar; sonra da toplar, tüfenklerle hücuma geçilir ve orası mutlâka alınırdı. Tarihimizdeki büyük "fütûhat"ın pek çoğu hep bu şekilde olmuştur.

Deniz harplerinde, "Kaptan-ı Deryâ" denilen Kaptan Paşaların yanında da en seçkin okçulardan tam kırk kişi bulunurdu. İlk ok atışlarını Kaptan Paşanın maiyyet gemisinde bulunan bu okçular yapar, asıl savaş bundan sonra başlar, ve netice yüzde yüz zaferle sona ererdi.

"— DAVUL NE OLDU?"

Etrafta tınnamanın fısıltısını kulaklarda titreten berrak bir yaz gecesiydi. Padişah bütün maiyyet erkânı ile Ok Meydanına gelmişlerdi. Zamanının pek meşhur iki kemankeşi arasında yapılacak iddialı müsabakayı takip edeceklerdi. Meydanın bir tarafında yeniçeriler, sipahiler, sekbanlar, solaklar; diğer tarafında da, cellâdlar, iri elleri palalarının kabzası üzerinde verilecek emre hazır bulunuyorlardı.

Hünkârın huzurunda yarışacak şöhretli okçular, Hacı Ahmed Tozkoparan ile Bursalı Pehlivan Şeyh Şücaüddîn Baba idi.

Tozkoparan bu müsabakayı kaybederse, fermana göre, başını cellâda verecekti.

O geceye mahsus, hedef

Unutulmaya yüz tutmuş eski güzel geleneklerimizi yeniden canlandırmak, büyüklerimiz için anma törenleri tertiplemek, millî şenliklerimizi ihyâ etmek hususunda, öteden beri önderliği ve unutulmaz hizmetleriyle tanınmış, "Galatasaray Sultanîsi" nin irfanlı çocuğu, İstanbul Mevlevileri'nin âsil, kibâr siması İhtifalci Ziya Bey merhum, 1340 (M. 1921) Nisanına rastlayan Ramazan-ı Şerif'in onuncu günü bu meydan da bir iftar toplantısı tertiblemişdi. Hükûmet erkânından, halkdan ve spor kulüblerinden gelen binlerce insan, bu yamaçlarda, bu mubarek topraklar üzerine bağdaş kurarak kardeşçe iftâr etti. "Essalât" lı çifte ezanlar okundu, - eski Dergâh'lar usûlü - cumhurla, "kaamet" ler getirildi. Koro hâlinde "tekbîr" ler alındı; pırıl pırıl bir mehtabın ilâhî âvizesi altında, aynı mahşerî kalabalıkla akşam ve terâvih namazları kılındı.

Namazlardan sonra Ziya Bey, meydanın tarihî değerini belirten ve akıncı dedelerimizin mirası olan okçuluğu pek güzel anlatan ve açıklayan bir konferans verdi. Bunun arkasından, Süleymâniye Câmi-i Şerîfi Müezzin Başısı Hâfız Kemâl de (üstâd mevlidci, rahmetli Hafız Kemâl Gürses) Mevlid-i Şerif okudu. Kasımpaşa Tekkelerinin zâkirleri tarafından okunan "tevşîh" leri (mevlid arası ilâhilerini) Kasımpaşa Küçük Piyâle Câmii imamı ve tekkes'nin son şeyhi, meşhur zâkir başı, Hâfız Mehmed Cemâleddin Efendi, idâre eylemişdi. O gece mevlîd ve duâdan sonra uzun menzilli ok atışları da yapıldı.

Zamanının en yaşlı okçusu merhum Vekkas Okatan'ın başkanlığı altında, şimdi hayatta bulunan şeyh-ul hattâtîn Üsküdarlı Necmüddîn Efendi (Okyay) (2) ile Hattât Hacı Besim Efendi Zade Hattât Bâhir Özok, onun değerli çıraklarından mevlidci Hâfız Kemâl merhumlar, kıdem sırasına göre yanyana dizilip ok attılar. Biribiri ardına oklar yağdırılırken bir ağızdan çıkan, bir gönülden ge-

(2) Necmüddîn Efendi'nin bu ihtifalde, üstâdâne kudrette ok atışına, şu beyit söylenilmişti :
Müjdeler çıktı yayından Tîr-i Hakk
Sine-i Yunan'a değdi işte bak!

---

olarak bildiğimiz putalar yerine, davul seçilmiş ve etrafı yanar mumlarla çevrelendirilmişti.

Önce, Şüca Pehlivan'ın ayağı, "ayak taşı"na bastı, okuna küşat verdi, çelik bileğindeki maharetiyle yürük okunu "Yaaa Hakk!" avazesiyle çekdi. Hükümdar ve vezirler baştan aşağı dikkat kesilmişlerdi. Birbiri ardından üç okun da davula vurduğu, tınlamalarından belli oluyordu.

Sücağ'ın bu başarısından padişah pek çok memnun olmuştu. Çünkü Tozkoparan müsabakayı kellesiyle beraber kaybetmiş olacaktı.

Sıra, Tozkoparan'ın bazusunda.. Herkesin dikkati yenileniyor, ilgisi son haddini buluyor...

Ayak tozunun başına bu sefer de Tozkoparan geliyor. İlk atımıyle hedefi vuruyor, arkasından ikinci okunu da atıyor. Fakat, sesini kimse duymuyor.

Hünkâr, buna karşılık Sücağ'ın biraz evvelki başarısından çok memnun olarak gülmeyo başlıyor.

Üçüncü Ok gene sessiz...

Hükümdar sevincinin fazlalığı içinde yerinden sıçrayarak zafer narasını çınlatıyor..

Tozkoparan, sakin ve sessiz...

Padişah, kükrercesine haykırıyor :

"— Cellâd kaydın getir."

Etraf, hayret içersinde donа kalmış.

Tozkoparan, tabii durumunu ve tavazuunu bozmadan, ağır ağır Hünkârın yanına kadar yaklaşıyor :

"— Şevketlüm, menzile dek külfet edüp davulu göresiz ne oldu?"

Bunun üzerine, padişah ve maiyyeti hemen yerlerinden kalkarak, merakla davulun yanına varıyorlar. Gördükleri manzara hayretlerini bir kat daha arttırıyor...

Tozkoparan'ın, davulda tınlaması duyulmayan ikinci ve üçüncü okları, ilk okunun deldiği delikten aynen geçmişler..

Hükümdar, derhal Tozkoparan'ı alnından öpüyor ve onu ihsanlariyle taltif ediyor.

★ ★ ★

Hz. Peygamber Efendimiz'in Allah'a şöyle bir niyazı vardır :

"— Yârab! Her kim yay takınup ok atar da senden doyumluk dilerse, onu nimetlere boğ... Nusret ricası ederse, onu tamamiyle mansur eyle..."

Ok ile Yay'ın ilk kullanılışına dair efsane de şudur :

Hz. Âdem, Allah'ın emri ile buğday diker. Fakat, kuşlar musallat olup tohumları yerler. Âdem, bunlarla başa çıkamayınca Allah'a şikayette bulunur. Allah ona, Cebrail vasıtası ile cennet ağaçlarından bir yay, iki ok, bir de kiriş gönderir.

Âdem sorar :

"— Bunlar nedir?"

Cebrail yayı gösterir :

"— Bu Allah kuvvetidir."

Kirişi gösterir :

"— Bu Allah şiddetidir."

Okları verir :

"— Bu Allah inayeti'dir" (Düşmanı kırıp geçirmeye yarar).

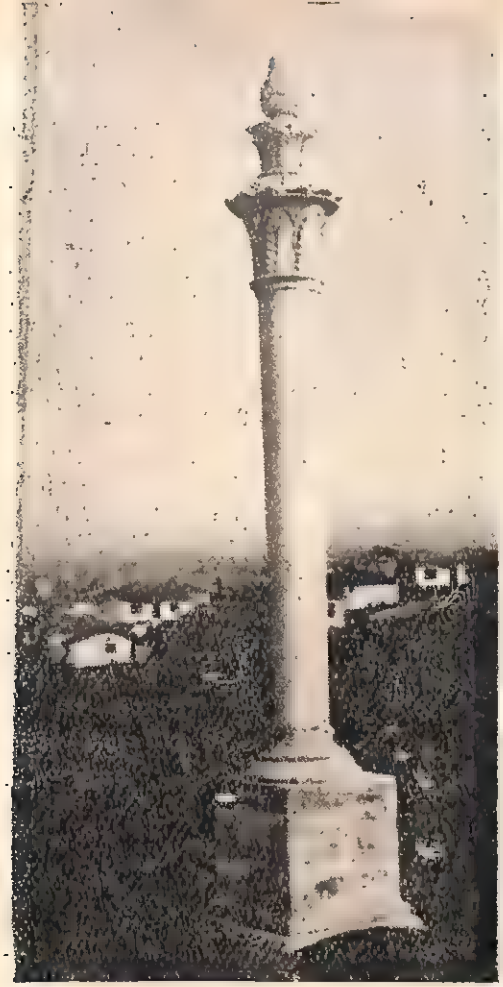

Ok Meydanında Komankeşlere ait kitabeli taşlardan biri.

len "Yâ Hakk!" âvâzeleri, oklarla birlikde menzillere gidiyor ve yankıları, gecenin sâkinliği içinde dağı taşı inletiyordu.

Türkün bükülmez kolunu temsîl eden atalarımızın bu erlik ve mertlik sporu hakkında, ertesi günü İstanbul basınında, yine Ziyâ Bey tarafından, kıymetli yazılar yayınlandı.

NETİCESİZ ÇIRPINMALAR

Bir sene sonra 1923 Ağustos'unda, Ok Meydanı, yeni bir toplantıya sahne oldu. Okçular arasında tekrar yarışmalar düzenlendi. Gençlerin ve heveslilerin de katıldığı bu uyarışların sonunda 603 gez atımla birinciliği Hacı Besîm Efendi Zâde Bâhir Efendi kazandı. İkinciliği 600 atımla yine Hacı Besîm Efendi Zâde İbrahim Efendi aldı. İhtiyar Vekkas Efendi de 580 atımla üçüncü gelebildi.

O gün, ilâve olarak kılınç - kalkan oyunları, silâh ta'limleri de yapılmışdı.

Fakat, aradan on yıldan fazla bir zaman geçtiği ve ortada gözle görünür bir engel mevcud bulunmadığı halde, bu hâtıralar bir türlü diriltilemedi; bir daha da anılmadı. Sessizliği ve hareketsizliği 1937 yılına kadar sürdü.

İhmâlimiz yüzünden böylece unutulup gitmekde iken Halk Evleri'nin gençlik kolları ve spor faaliyetleri arasına alınması uygun görüldü. Aynı sene için de, Beyoğlu Halk Evinde, "Ok Spor Kurumu" adiyle bir dernek kuruldu. Hayatta bulunan okcular'ın hepsi davet olundu. En kıdemlilerinden Vekkas Efendi yine başda, Hattât Necmüddin Efendi, Bâhir Efendi ve Hâfız Kemâl Efendi ve yanındakiler, burada gönüllü olarak vazîfe aldılar.

Yüzünün güzelliği ile sevilmiş, kibarlığı ile tanınmış genç boksör ve değerli Ata binicilerden Galatasaraylı Adnan Evronosoğlu da, bu üstadların arasında idi.

Derneğin başkanlığına Vâsıf Erkman, Genel Sekreterliğine Sâfi Nuzhed Toksöz seçildiler. İhsan Üstsöz, Tahsîn Doğrumoğlu, Hüsnü Tengüz de, "müteşebbis he'yet"i teşkil ediyorlardı.

Derneğin çalışmalarına fâideli olmak isteyen muhterem Halîm Bâki Kumter de, işin başında bulunarak, dışarıya âit resmî işlere bakıyordu.

Gençlik çatısı altında, bu şekilde başlayan ve her gün biraz daha ilerleyen dersler, eğitimler, her yerden ilgi görüyor, her yönden rağbet buluyordu. Derneğe yazılı 118 üyenin yanında, metodla yay çeken sporcu genç kızlar da vardı. Bunlar için ayrı eğitimler yapılıyordu. Sistemli, devamlı çalışmalarla az zamanda elde edilen başarılar dikkati çekiyor, takdirler kazanıyordu.

Fakat, muayyen bir faaliyet devresinden sonra, her türlü çâreye baş vurulduğu halde, bir türlü temin edilemiyen mâlî ihtiyaçların büyümesi, bu teşekkülün de, ne yazık ki, bu güne kadar hâlâ açılamıyan kapılarının kapanmasına istenmiyerek sebebiyet vermiş oldu.

OTUZ ÜÇ YIL **Sultan Abdülhamid, Yıldız sarayına çekildikten sonra, kendi adına izafetle yaptırdığı Hamidiye camiinde, Cuma Namazlarını kılmak için HALİFE-İ MÜSLİMİN olmanın icabı olarak yapacağı selâmlık resm-i âlisi merasimini, Selâtin camilerine gitmekten çıkararak, yanıbaşına almıştı. Çok nâdir olarak diğer büyük ve tarihî camilerde edâ edilen Cuma Namazı törenleri muhteşem olur ve İstanbul halkı, ancak bu vesile ile görebileceği pad'şah için çok erkenden yolları doldururdu. Klişemiz, Hamidiye camiindeki Cuma namazını tesbit ediyor.**

Sultan Hamid'in Mebusan Meclisini açış nutku ve Meclis huzurundaki ilk ve son sözleri

YAZAN : CEMAL KUTAY

Bütün tarihî belgeler, hatta bizzat kendisinin Mabeyinci Besim Bey'e not ettirdiği hatıralarına göre, İkinci Abdülhamid, İkinci Meşrutiyeti bir *asab mücadelesi sonunda* ilân etmişti. Hakikî sebep şuydu: Rumeli-i Şâhane adını alan ve Bulgaristan'ın müstakil Prenslik hüviyeti içinde fiilen ayrılması, Karadağ ve Sırp Krallıklarının kurulması, 1897 Osmanlı - Yunan savaşında Palikaryaların bozgununa rağmen Narda'nın da Yunanlılara verilerek Rumluğun büyümesi ile Balkanlarda, elimizde kalan Kosova - Yanya - Selânik, Işkodra'nın toptan isimlendirildiği Makedonya'dan başlıyan Meşrutiyet hareketi, eğer, Anadolunun içlerine ve hatta Arap Yarımadasının uçlarına kadar uzamamış ol-

saydı, Sultan Hamid, yine mukavemet edecekti... Fakat, kısaca adına *CEMİYET* denilen ittihad ve Terakki, bu kadar kısa zamanda, nasıl olmuştu da o koskoca imparatorluğun sınırlarına kadar uzanan yayılma gösterebilmişti ?

Senelerce, Yıldız Sarayı'nda Sultan-ı Sanî *(İkinci Padişah)* unvanını alan ve gerçekten de, Padişahın en yakını olan Arap İzzet (Holu) Paşa da, şöyle der :

"— Cemiyet namına Rumeli'den gelen telgrafların, Arabistan ve Anadolunun mülhakatından da daha şiddetli bir edâ ile vürudu, Zat-ı Şâhaneyi birden endişelendirdi. Bunlar, buralara ne zaman el attılar? Bizimkiler uyuyorlarmış.." buyurdu ve sonra, Kanun-u Esasînin mer'iyet mevkiine nasıl vaz'edileceğini kararlaştırmak üzere Vükelâ Heyetinin Saray-ı Hümâyunda toplanmasını irade ettiler."

Seçimler, gerçekten sür'atle yapılmıştı: İki yüz yıla yakın zamandır, topraklarının büyük kısmını kaybettiği halde, 1908 de de, hâlâ dünyanın en azametli devletlerinden birisi olma vasfını muhafaza eden İmparatorluğumuz için mebus seçimi, 1876 tecrübesinden sonra muamma haline gelmiş mevzu idi: Otuz üç senelik koyu ve korkulu istibdadın ruhlarda uyandırdığı kuşkuyu, Demokratik ve Parlâmenter nizamın, bilgisizliği tamamlıyordu. Okumuş veya ümmî, bütün Osmanlı vatandaşlarında, memleketin çetin hadiselerin eşiğinde olduğu intibaı vardı ve kalbler olduğu kadar mantıklar için de, bir kurtuluş yolu arama hasreti kökden yerleşmişti. Meşrutiyet, içinden nasıl çıkılacağı bilinmiyen hadiselerin ışığı sayılmış ve mebusan meclisi seçimleri, her tarafta, güç inanılır şevk ve alâka görmüştü. O, ne karmakırışık meclisti!.. Türk olmıyan mebusların sayısı, Türk mebuslardan fazla idi... 1789 Fransız inkılâbının beraberinde getirdiği milliyetçilik ve istiklâl fikirleri, İmparatorluğumuzun karmakarışık muhtevâsı içinde ırkî ve dinî ayrılıkları körüklemiş ve Türk ve Müslüman halkdan daha aydın, daha gayeli ve istediğini daha belirli ve sınırlı olarak bilen gayr-ı Türk ve gayr-ı müslimler, Meclise, söylenmiyen maksadlarına daha rahatlıkla hizmet edebilecek şahsiyetlerini göndermişlerdi. Mebusların İstanbul'a gelmelerinin sonu beklenmeden ve ekseriyetin temin edileceği anlaşılınca, Meclisin toplanması kararlaştı; tarih de tesbit edildi : **17** *ARALIK 1908 PERŞEMBE*...

KÂMİL PAŞA İLE PADİŞAH ARASINDA İLK ÇATIŞMA

Sadaret, yânî Başbakanlık makamında, Sultan Hamid'e altı sene fasılasız sadrıazamlık yapmış olan Kâmil Paşa bulunuyordu... Sadaretinden sonra adetâ sürgün olarak İzmir valiliğine gönderilen Kâmil Paşa, hürriyetçi fikirleriyle tanınan ve karakter sahibi, kararları kesin, zaman zaman Yıldız'a kafa tutmuş olmakla şöhretli bir zattı. İngiliz politikasını tercih ve kendisinin Londra'da sevgi ve saygı gördüğü inancı umumî idi. Yaşı ve tecrübesi dolayısiyle *Pîr-i siyaset* unvanını taşıyordu. Kahire'de iken, Süveyş'den geçen ve o zaman unvanı *"İngiltere Kralı ve Hindistan İmparatoru"*, kısaca haşmetlû Büyük Britanya İmparatoru olan Beşinci Jorj'la, İmparotoriçe Meri, Kraliyet yatının güvertesinde resim çektirirlerken, İmparatoriçe ile Kâmil Paşa yanyana oturmuş, İmparator Kâmil Paşa'nın arkasında ayakta durmuş ve elini hafifçe, Osmanlı Vezirinin omuzuna koymuştu... Mısır Hidivi, Şehzade Ziyaettin Efendi, İngiltere Hariciye Nazırı, hepsi ayakta ve arkada idiler... Kısa zaman sonra, Kâmil Paşacılar, İttihad ve Terakkiye karşı mücadeleye girdikleri zaman, Ahrar Fırkasının ön plânda şahsiyeti olarak Kâmil Paşa'yı İngiltere'nin böylesine itibar ve muhabbetinde gösteren bu resmin klişesinden onbinlercesini bastırarak dağıtmışlardı!..

Said Paşa'nın, ileriyi görme ve kendisine göre istikametlendirme endişelerinin belirtisi olarak sadaret makamından istifasından sonra ikinci defa iktidara g e l e n Kâmil Paşa, Kanun-u Esasînin hükümlerine göre, Padişahın Mebusan Meclisini açış nutkunu Kabine'nin hazırlamasını bir haysiyet meselesi yapmıştı... Biliyordu ki bu, teferruat ve ayrıntı olan "resmî tahrirat" lara bile o meşhur kırmızı

mürekkebi ile ekler, tashihler, ilâveler, kısıntılar yapan Sultan Hamid'e nasıl ağır gelecektir!.. Acaba bunda, İzmir'de kendi tâbiriyle sürgün ve gözhapsinde geçmiş yılların ruhunda biriktirdiği duyguların da tesiri olan mukabele manası mı vardı? Kâmil Paşa, mizâç itibariyle böyle düşünecek adam değildi ve Mebusan Meclisinde okunacak açış nutkunu, bizzat kendisi yazarak, müsveddesini ikinci Mabeyinci Emin Bey vasıtasıyla Padişaha takdim etmişti.

Sultan Hamid, tasvibine arzedilen açış nutku üzerinde ne düşündüğünü anlamak istediği Başkâtibi Ali Cevad Beyi de huzuruna çağırdı, ve Emin Beye, nutku yüksek sesle okumasını irade etti. Nutuk, kısa ve kuru bir ifade ile yazılmıştı. Satırlar arasında, otuz üç senelik gecikmenin adetâ müdafaası ve izahı vardı. Fakat bu izah, Sultan Hamid'e karşı olanlar için yeni târizler ve hücumlara sayısız vesileler verecek tezadlarla dolu idi. Mükemmel bir uslûb ve beyâna sahip, iki yabancı dil bilen, tecrübeli ve Parlâmanter nizamın hâkim olmazsa nazariyatının derinliğine inmiş Kâmil Paşa için bu kuru ifadeli, kısa nutuk'u Yıldız'a iletmesinin gerçek sebebi, kısa zaman sonra anlaşılacaktı: Kâmil Paşa, ne Padişaha, ne de İkinci Meşrutiyetin KADROSU ve FİKRİYATÇISI rolünü hiç kimseye bırakmamıya kararlı olan İttihad ve Terakkiye itimad edemiyordu...

Kâmil Paşa'nın hazırladığı nutuk'un son cümlesi ile beraber, Padişah, Başkâtip Ali Cevad Bey'in yüzüne baktı: *"— Nasıl buldun?"* demek istiyordu. Padişahın bakışındaki manayı anlıyan Ali Cevad Bey'in kanaatı menfi idi. Hatıratında şöyle der:

"— Müsveddenin kıraatının hitamında lûtfen mutalâam sual buyurulması üzerine bu nutuk ahval-i hâzıra ile münasib olmayub pek sathî yazılmış olduğunu arzetmekliğim üzerine Sadrıazam Paşa akşam mabeyn-i hümâyuna geleceği cihetle kendisiyle görüşmekliğim irade buyuruldu."

Ali Cevad Bey, hemen Bab-ı âliye gitti ve Kâmil Paşa'ya, nutuk üzerinde Padişahın arzuladığı tadilleri izah etti.

Mehmet Kâmil Paşa... Şapur Çelebi Said Paşanın yedinci sukutundan sonra Sadaret makamına ikinci gelişinde, Sultan Hamidle ilk ihtilâfı, Mebusan Meclisinde Padişahın açış nutkunun metni üzerinde çıkacak ve İttihad ve Terakki ile de derin prensib görüşleriyle ihtilâfa düşerek Meclisten adem-i itimad alarak ayrılan ilk kabine reisi olacak... Fakat daha sonraki hadiseler şahsını ve siyasetini bir Ü M İ D haline getirecektir.

Sadrıazam, Padişahın başkâtibine kısa ve kesin bir cevap verdi: *"— Meşrutiyetin esaslarını tesbit eden Kanun-u Esasiye göre hükümdarın Mebusan ve Ayan Meclislerinin müşterek içtimaında okuyacakları açış nutkunun metnini hazırlamak vazifesi kabineye aittir. Kabine de, bu nutku tasvib etmiştir."*

Sultan Hamid'in mizâcını çok iyi bilen Ali Cevad Bey, Sadrıazamın sözlerini, olduğu gibi Padişaha arzetti. Eğer bu söylenenler, bir yıl önce olsaydı acaba, Osmanlı tahtının otuz iki senelik sahibinin üzerinde aynı tesiri mi yapardı? Padişah, sadrıazamın cevabını sü-

kûnetle dinledi ve hadiseyi sükûnetle karşıladı :

"— Hey'et-i vükelâ kanunî takdir hakkını istimal ederek bu nutku tasvib ettiğine göre taraf-ı şâhânemizden bir şey denilemez."

Bir gün, o buhran ve kuruluş günlerinin gerçek tarihi yazılacak olursa, Sultan Hamid'in Otuz Bir Mart hadisesini oldu bitti haline getiren sebep ve hadiselere kadar, Meşrutiyetin şartlarına, aşırı hassasiyet gösterdiği açıkça ortaya çıkacaktır : Fakat, İttihad ve Terakki, inkılâbı yapmış olmasına rağmen kendisini iktidara lâyık görmeyip, Said Paşa, Kâmil Paşa, Hüseyin Hilmi Paşa, Tevfik Paşa gibi, Sultan Hamide Başvekillik ve Nazırlık yapmış eski devrin şahsiyetlerinin eteğinden ısrarla tutmıya devam edince, Padişah, değişe nin sistem ve fikir olmadığını gördü, kapanan devrin sözde kaldığını, müessese ve zihniyetiyle fiilen devamda olduğunu hissetti, bunu tatbikat haline getirmek isteyen Otuz Bir Mart kadrosuna karşı gelmedi... Vakia, bu hareketi elinden tutup benimsediği de iddia edilemezse de, hadisenin daha ilk ânında bastırılabilmesi imkânına sahip olduğu halde bu kudretini de kullanmadı. Yarının neler getireceğini kestiremediği için...

BAŞKÂTİB İTİRAZ EDİYOR ve İLÂVELER YAPILIYOR

Padişahın, Sadrıazamın metninde ısrar ettiği nutukda değişiklik yapılmıyacağı yolundaki ısrarını kabul etmesine rağmen, Mabeyn Başkâtibi Ali Cevad Bey, ilk görüşünde ısrar etti ve Padişaha dedi ki :

"— Efendimiz... Siz benim velinimetim, hem de Padişahımsınız. Zat-ı şâhânenizi, Vallahi, canım gibi severim, Allah'dan ve vicdanımdan gayrı hiç kimseden korkmam. Şimdi Size bir hakikat arzedeceğim. O da şudur: Kâmil Paşa'nın bu nutku bir nutk-u siyasîdir. Belki de pek âlâdır. Fakat bugün Millet Meclisini teşkil eden azanın hemen kâffesi değilse bile ekserisi bizim aleyhimizde bulunan yani ya kendileri, ya yakınları, haklı haksız hapsedilmiş veya nefyedilmiş adamlardan ibarettir. Bu kadar sade bir nutuk ile böyle bir Meclise gidemeyiz. Millet bugün böyle sathî ve basit sözlerden daha başkalarına muntazırdır. Bendelerinin duyduğuma, hattâ gazetelerin de imâ ettiklerine göre Meşrutiyetin devamına itimad edemiyorlar. Millet zat-ı hümâyununuzdan teminat ister, iltifat bekler. Bu nutuk meclise iyi tesir etmez. Şu resmî ve sathî sözler muvacehesinde mebusların alkışlamıyacağına ve bigâne kalacağına kaniim. Müsaade buyurursanız hiç olmazsa nutkun metnine bir kaç cümle ilâve edeyim."

SULTAN HAMİD MEŞRUTİYET İÇİN NASIL TEMİNAT VERDİ ?

Sultan Hamid gibi bir Hükümdara ancak, Ali Cevad Bey gibi bir zatın söyliyebileceği bu cümleler, rahmetl'nin "fezleke" adı altında hazırladığı ve Türk Tarih Kurumunun neşrettiği *"İkinci Meşrutiyetin ilânı ve Otuz Bir Mart Hâdisesi"* adlı eserin 27 inci sahifesinde yer almıştır...

Padişah, otuz iki sene gerçekleşmemesi için elinden geleni yaptığı Meşrutiyetin şartlarının karşısına tâvizsiz ve sarsıntısız dikilmesinden öylecesine endişe duymuş olmalıdır ki, Ali Cevad Beyin bu teklifini tereddütsüz kabul etmiş ve Ali Cevad Bey, hemen orada, nutkun metnine ilâve ettiği şu cümleleri okumuştur :

"— Memleketimizi fî maba'ad Kanun-u Esasî ve Meşrutiyet ile idare edeceğime ahd-ü misak ederim. İnşallah Meclisi Meb'usanımız devlet ve milletimize hayırlı işler görür de vatanımız her türlü saadete nail olur. Cenab-ı Hak cümlemizi tevfikat-ı samedâniyesine mazhar buyursun" (Fezleke, sahife 28)

Padişah, Başkâtibinin ilâve ettiği bu cümlelerden "Meşrutiyet" ile "ahd-ü misak" tâbirlerini kaldırmış, buna karşılık şunları ilâve etmişti :

"— Memleketimizin Kanun-u Esasî ile idaresi hakkındaki azmim kat'î ve lâyetegayyerdir."

Daha sonra, Otuz Bir Mart hadiselerinde Sultan Hamid'in hadiselerin tertipçisi ve tahrikçisi olduğu iddiasına karşı, onu müdafaa edenler, Padişahın,

Kâmil Paşa'nın metnini hazırladığı Meclisi açış nutkuna ilâve ettirmiş olduğu bu cümleleri misâl olarak göstermişlerdir. Nutku, 17 Aralık 1908 Perşembe günü, daha sonra Adliye binası iken yanan ve Sultan Abdülmecid zamanında Darülfünun olarak inşa edilmiş Mebusan Meclisi binasında, Padişah namına Başkâtip Ali Cevad Bey okumuştu. Nutkun, Meşrutiyetin devamına dair teminat ifade eden son cümlelerini mebuslar alkışlamışlar, diğer kısmını sâkin ve sessiz dinlemişlerdi. Nutuk, Başkâtibi tarafından okunurken, Sultan Hamid de, mebuslar gibi ayakta dinlemişti. Tamamlanmasından sonra, Takvim-i Vekâyiin 68 inci sayısının birinci sahifesindeki metne göre, mebusların ancak işitebileceği sesle şu cümleleri şöylemişti. Bunlar, Sultan Hamid'in Mebusan Meclisinde söylediği ilk ve son sözler olması bakımından tarihî değer taşırlar :

"— Meclisimizin huzurumda küşadından ve cümleten burada gördüğümden dolayı fevkalâde memnun oldum. Devamını ve hüsn-ü muvaffakiyetini Cenab-ı Allah'dan niyâz ederim. Cenab-ı Hak muvaffak-ı bil-hayr buyursun..."

Ali Cevad Bey, *"fezleke"* sinde 17 Aralık 1908 Perşembe gününün akşamında, Padişahın Yıldız sarayına dönüşünde kendisini kabul ederek iltifat ettiğini şöyle anlatır :

"— Huzur-u şâhanelerine girdiğim zaman "— Aferin Başkâtip, pek güzel okudun, memnun oldum." *dediler, çok iltifat buyurdular."*

Ertesi günkü gazeteler, bilhassa İttihad ve Terakki'nin fikirlerini neşreden ve Manastır'da çıkan Dr. Bahattin Şakir'in Neyyir-i Hakikat gazetesi, Padişahın nutkunun sadece son cümlelerinin dikkati çekecek mahiyette olduğunu kaydediyordu ve şunları söylüyordu : *"— Osmanlıların Meşrutiyetin devam ve masuniyeti için teminat bekledikleri bir günde, bu teminattan mahrum basit konuşmalar kalbleri dilhûn eder ve istikbal için emniyetsizlik bahşeder."*

Acaba Kâmil Paşa, o yarım yüz yılı aşmış tecrübesi ile bu hakikati bilmiyor muydu? Başkâtip Ali Cevad Bey, ancak kendisinin gösterebileceği bir medenî cesaretle boşluğu doldurmamış olsaydı, Otuz Bir Martı beklemeden Sultan Hamid'den kurtulmak kararında olan, fakat bu kararlarını tatbik için fırsat bekliyen İttihad ve Terakki harekete geçmiyecek mi idi? Eğer böyle olsaydı, neticeler gerek Padişah, gerek memleket için daha mı hayırlı olurdu ?

Son günlerde yorgun yüz... Otuz iki yılı dolduran saltanatın çeşidli çetin dertleri ve dünyanın akışına rağmen devamı için mantık ve hakkı huzursuz eden didinmeler içinde mukadder neticeye yaklaşan günlerde bitab ve huzursuz çehre : İkinci Meşrutiyetin ilk Meclisine Yıldızda verdiği meşhur ziyafet günü çıkarılmış olan Sultan İkinci Abdülhamid'in resmi.

Hadiselerin olup bitmesinden sonra hüküm vermek, daha güzel tâbirle *"ahkâm çıkarmak"* kolay ve câziptir. Fakat Tarih denilen hadiselerin anası, kendi hükmünü icra ederken, o günün tesirlerine ve olup bitenlere göre değil, vak'aları terkip eden unsurların hepsini mizânından geçirerek neticeye bağlıyor...

Necmeddin Sahir Sılan'ın hatıraları

Bakir hatıralarını takdim ettiğimiz sayın Necmeddin Sahir Sılan, geçen sayımızda İstanbul'da Mebusan ve Ayan Meclislerindeki hizmetlerini anlatmıştı. Lutfen "BİR DOST ÇAĞRISINA KARŞI DEYİŞLER" tabir ve tavsifine lâyık görerek gönderdiği ikinci yazıyı da sunuyoruz. Yaşadığı devrin olayları ve şahsiyetleri üzerinde, bilinenlere yeni gerçekler ekliyen muhterem Sılan, bu yazısında Millî Mücadeleden 1965 yılına kadar olan safhaları anlatıyor.

MİLLÎ MÜCADELE, CUMHURİYET YILLARI, SERBEST FIRKA, ve 1965 e KADAR...

Sayın üstad Cemal Kutay,

İstanbul'un düşmanlar tarafından işgali sırasında olduğu kadar, işgalden sonra işlenilen caniyane ve hainane hareketler karşısında, geçen sayıda işaret edildiği gibi Anadoluya kaçmak ve Mustafa Kemal Paşa'nın topladığı ve Reisi olduğu Türkiye Büyük Millet Meclisi ile hükûmet teşkilâtında ve Millî Kuvvetler ile henüz kurulmakta ve yeniden düzenlenmekte olan askerî birliklerde memleket ve millet uğrunda çalışmak, vatansever duygulara sahip olanlar için en şerefli bir vazife idi.

Esasen, işgal altında İstanbul, bütün güzelliklerine ve özelliklerine rağmen yurtseverler için artık oturulamaz bir halde bulunuyordu. Bu itibarla vatansever duygulara sahip olanlardan Anadoluya kaçmak imkânlarını bulamıyanlar gibi çeşitli mahrumiyetlere ve eziyetlere katlanarak yaşamaktan ise, Anadoluya kaçmak ve millî davaya, millî kurtuluşa inananlarla birlikte çalışmak millî bir ödevdi.

Böyle bir düşünce ile, o zamanlar Anadoludaki millî kuvvetlerle işbirliği eden ve İstanbulda sayıları çok azalan yetkililerle gerekli temaslarda bulunuldu ve Türkiye Büyük Millet Meclisinin ilk kuruluş devresinde Anadoluya kaçmayı kararlaştırdığımız arkadaşımın Bab-ı âli'de buluşacağımız yerde benim varışımdan önce tevkif edildiğine dair alınan haber üzerine yolculuğumuz 1920 yılı sonralarına kadar geri bırakıldı.

1920 - 1927 YILLARI

Böylece, rahmetli hayat arkadaşım Cemile Sahir Hanımı, ikinci erkek çocuğunu dünyaya getirişinden on gün sonra loğusa yatağında bırakarak 1921 yılının ilk haftasında İnebolu yolculuğuna çıkıldı. Bu yolculuktan üç ay sonra da rahmetli hayat arkadaşımın biri üç yaşında, diğeri üç buçuk aylık iki erkek çocuğumuz da babam ve halamla binbir mahrumiyet içinde deniz ve kara yolculuğunu göze alarak İstanbuldan ayrılışı ve o zamanlar İstanbuldan Anadoluya geçen ve sayısı çok az olan aydın ve imanlı kadınlardan biri olarak Millî Mücadelede büyük fedakârlıkları görülen Türk kadınları ve anaları arasına katılışı, Millî Mücadelemize

olan inanış ve bağlanışımızın başka bir tezahürü oldu.

Ankaraya varışımızdan sonra Birinci Dünya Harbi sırasında ve sonunda miralay ve mirliva olarak tanımak şerefini kazanmış olduğum Türkiye Büyük Millet Meclisi Reisi Mustafa Kemal Paşa ile, o zamanlar geceli gündüzlü kalmakta olduğu Ankaradaki istasyon binasında görüşmek nasip oldu.

Sivil elbisesi içinde seçkin bir hüviyete bürünen kibar tavırları yanında insanın içini ve dimağını bir rontgen gibi gören kudretli bakışlarile nazikâne kabul edişinden sonra, emrinde çalışmak üzere Ankaraya gelmek hususundaki teşebbüslerimde yaveri Cevat Abbas (Gürer) Beyden Türkiye Büyük Millet Meclisinin ilk açılış günlerinde bilgi edinmiş olduğunu memnunlukla ifade ve Büyük Millet Meclisinde birlikte çalışmak imkânını sağlayışına kadar geçecek kısa bir süre için, o sıralarda gündelik olarak yayınlanmasını emrettiği "Hakimiyet-i Milliye" gazetesinin baskı ve yazı işlerinde başmuharrir rahmetli Hüseyin Ragıp (Baydur) Beyle birlikte çalışmamı tensip etti.

Bu suretle, adı geçen rahmetli ile birkaç gün denilecek kadar kısa bir müddet gene Hakimiyet-i Milliye" nin gündelik yayını ile ilgili hazırlıklarda ve çalışmalarda bulunuldu. Bu arada Türkiye Büyük Millet Meclisi Reisi Mustafa Kemal Paşanın tensibi ve Meclis divan-ı riyasetinin kararı ile Türkiye Büyük Millet Meclisi Evrak ve Tahrirat Müdürü olarak tayin ve tavzif edildiğimiz bildirildi.

Böylelikle, İstanbul Meclis-i Mebusan ve Meclis-i Ayan heyeti tahririyelerini teşkil eden vazifeliler arasında tek olarak Anadoluya kaçmak özel hayatımın şerefli bir merhalesi olduğu kadar, büyük inkilâpçı Mustafa Kemal Paşanın yanında ve emrinde yıllarca Büyük Millet Meclisinin feyizli çatısı altında çalışmak ve mesai çevresinde diğer inkilâpçı arkadaşlarile birlikte, millet ve memleket uğrunda hizmet imkânını bulabilmek mütevazi hayatımın bir mazhariyeti oldu.

Çünkü, iddialı olmamak şartile denilebilir ki, sizin de işaret ettiğiniz şekilde, bizim gibi uzun yıllar gazeteci ve memur hüviyetlerile İstanbul Mebusan

Türkiye Büyük Millet Meclisi Evrak ve Tahrirat Müdürü bulunduğu yıllarda Necmeddin Sahir Sılan (ortada oturan), kalem arkadaşları ile birlikte.

ve Ayan Meclislerinde vazife gördükten sonra Millî Mücadele sıralarında ve Cumhuriyetin kuruluşundan sonraki yıl larda Büyük Millet Meclisinde önceleri memur, sonraları millet vekili olarak vazife görmüş ve birbirini kovalayan önemli olayların içinde bulunmuş olan başka bir insan Türkiye sınırları içinde ne dün yaşadı, ne de bugün yaşamak tadır.

Böylece, Millî Mücadelenin en buhranlı günlerinde büyük Mustafa Kemal' in yanında ve emrinde, Türkiye Büyük Millet Meclisinde hizmet ederken bir aralık esas vazifeme ilâveten Türkiye Büyük Millet Meclisi Matbaa Müdür Vekilliğinde bulunulduğu gibi, İstiklâl Mahkemeleri evrakının tasnifine memur heyet azası olarak da çalışıldı.

Bu yöndeki çalışmalar sırasında Büyük Millet Meclisi umumî heyet kararı ile bir taltif eseri olarak diğer arkadaşlarla birlikte alınmış olan nakdî mükâfatlardan başka, gene Büyük Millet Meclisi kararı ile, aziz Mustafa Kemal'in imzasını taşıyan berat ile tevsik edildiği üzere, cephe gerisindeki hizmetlerimizden dolayı göğsümüzü ve yuvamızı süsleyen "İstiklâl Madalyası" şerefli hayat merhalemizden çocuklarıma intikal edecek en büyük mükâfat oldu.

Sonraları, büyük millî zaferimizi takiben imzalanan Lozan Muahedenamesine göre Musul Meselesinin halli için İstanbulda toplanan konferansta İcra Vekilleri Heyeti kararı ile Heyet-i Murahhasa Riyaset Kâtibi olarak vazife görüldü. Bu vazifeyi takip eden aylarda Reisicumhur Gazi Mustafa Kemal Paşanın tensibi ile Başvekil Ali Fethi (Okyar) tarafından "Başvekâlet Kalem-i Mahsus Müdürlüğü" ne terfi suretile getirilişimiz çeşitli tarihî hadiseleri daha başka bir zaviyeden görmek imkânlarını sağladı.

Ancak, bu vazifede bulunulduğu sırada "Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası" nın kuruluşu ile Millî Mücadele liderleri arasında hiyerarşi çekişmesinin siyasî sahada âleniyete sürüklenmesi yanında "Şeyh Said İsyanı ile ilgili tedbirlerdeki görüş ayrılıkları hasebiyle" bu kritik safha içinde Cumhuriyet Halk Fırkasının güvensizliği yüzünden Ali Fethi (Okyar) Başvekâletten çekildi.

Bu çekiliş ile mütenazır olarak ve memurin kanununda Kalem-i Mahsus Müdürleri ile ilgili hükme uyalarak yeni Başvekile yeni çalışma arkadaşını seçmek imkânını hazırlamak üzere Başvekâlet Kalem-i Mahsus Müdürlüğünden ayrılmaya teşebbüs edildi. Fakat bu hareketimiz Gazi Mustafa Kemal Paşa tarafından tasvib edilmedi.

Bu suretle "Cumhuriyetin ilânından sonra İsmet Paşanın tekrar Başvekil oluşunda" gene Başvekâlet Hususî Kalem Müdürü olarak vazifeye devam edildi ve "bu, hususî kalem müdürlüğünün şahsiyet ve vazife olarak temsil ettiği özel havanın İsmet İnönü'nün kararında büsbütün ehemmiyet bulan değeri içinde oldu."

Böylece, sayın İsmet İnönü'nün dahi kalem-i mahsus müdürü hüviyetile devam eden mesai devresindeki çeşitli olaylarla ilgili olarak geceli gündüzlü çetin çalışmalarımızla sağlık durumumuzun arzettiği özellik yüzünden bir aralık Viyana ve Paris'te muayene ve tedavi zarureti duyuldu. Ancak, bu tedavi ile ilgili olarak bir müddet istirahat edilmesi maksadile yurda dönüldüğü sırada Gazi Mustafa Kemal Paşaya karşı İzmir'de tertip olunan suikast hadisesi dolayısile yeniden çalışmalara başlanıldı.

Bu önemli hadiseden sonra Türkiye Cumhuriyeti adına ilk defa bastırılması tensip edilen Evrak-ı Nakdiye için teşkil olunan "Evrak-ı Nakdiye Komisyonu Azası" olarak Londra'da vazife görüldü. Altı buçuk ay süren bu vazifeden memlekete dönüşümde evvelce karşılaşılan ve esaslı tedaviyi gerektiren hastalık yüzünden Ankara ikliminin özelliği hasebiyle İstanbulda ikamet ve tedaviye lüzum görüldüğünden 1927 yılı ağustos ayı başlarında Başvekâlet Kalem-i Mahsus Müdürlüğünden ayrılışla müterafik olarak merkezi İstanbulda bulunan "Ergani Bakırı T.A.Ş. Hükûmet Komiserliği" vazifesi uhdemize tevdi edildi. Bir müddet sonra da bu teşekkülde idare meclisi azası olarak vazife görüldü.

1927 - 1939 YILLARI

Memleketin malî, iktisadî, sınaî işle-

Türkiye Büyük Millet Meclisinin sekizinci döneminde, toplantıyı açmak üzere gelen Reisicumhur sayın İsmet İnönü'nün meclis binası önünde törenle karşılanışı sırasında (sol başta) Tunceli Mebusu ve Divan-ı Riyaset Kâtibi Necmeddin Sahir Sılan. (Sağ baştaki, başvekil rahmetli Şemseddin Günaltay'dır.)

ri üzerinde etütlerde bulunmak ve naçiz hüviyetimizi gazetecilik mesleği ile birlikte sağladığımız hukuk tahsilinden başka yeni bilgilerle cihazlandırmak bakımından çok faydalı olan bu devrede sağlık durumu itibarile yeniden faal olarak çalışmak imkânının husulü üzerine Üsküdar - Kadıköy Halk Tramvayları T.A.Ş. Genel Müdürlüğü vazifesi idare meclisi murahhas azası sıfatile tarafımızdan tedvir edildi.

Bu esnada Kadıköyü, Moda, Fenerbahçe, Gazhane, Bostancıya ve Üsküdara bağlıyan tramvay hatları tesisat ve inşaatını, binbir zorluklar içinde sağlamak suretile tramvay şebekesi Üsküdar çevresinden başka Kadıköy çevresinde halk yararına olarak genişletildi ve yeni hatlar ve yeni vasıtalar Anadolu yakasının bugün görülmekte olan genişleme ve gelişmesinde esaslı bir başlangıç sayıldı.

Bu arada, İstanbul vilâyeti Meclis-i Umumî Âzası, Riyaset Divanı Kâtibi, sonra Bütçe Komisyonu Mazbata Muharriri ve Reis olarak da vazife görüldü. Ve bu suretle de evvelce hukuk tahsili ile elde edilen bilgiler yanında, mahallî idarelerle ilgili mevzuat bakımından idare hukuku ve teşkilâtı itibarile tatbiki şekilde bilgi edinmek ve feyz almak imkânları sağlandı. Tabiî bu çalışma devresinde de bazı enteresan hadiseler yakından izlendi.

Bu yöndeki hizmetlerimizden sonra, icra vekilleri heyeti kararı ile Sümerbank camiasında idare meclisi azası olarak vazife görüldüğü gibi, bir müddet sonra mevzuubahis vazifeye ilâveten ve Sümerbank'ı temsilen Bakırköy Bez ve Pamuklu Dokuma Fabrikaları T.A.Ş. idare meclisi azalığında bulunuldu.

Bu devrede cereyan eden iki önemli hadise Türkiyemiz için, demokrasi rejimimiz için iki büyük talihsizlik oldu:

I — Büyük Atatürk'ün tasvibi ile eski Başvekil Ali Fethi Okyar tarafından kurulan "Serbest Fırka denemesi bu tarih safhası içinde cereyan etti."

II — Büyük Atatürk, aziz Türk milletinin göz yaşları içinde ebediyet âlemine göçtü.

Vatanımızın siyasî kaderi ile ilgili olan bu iki önemli hadiseden "Serbest Fırka" nın kuruluş ve kapanış safhaları her bakımdan mütalâa ve tahlil edilmeye değer. Ancak "gerçek sınırı hâlâ millî tarih ve amme efkârı önünde açıklanmamış olan bu dikkate değer olayın içinde" sanıldığı gibi "mühim rol oynadı" ğımıza ait mütalâaları özel bir görüş olarak telâkki etmek daha doğru. Bununla beraber, dağarcığımızda bu ko-

nu ile ilgili olan bazı bilgileri münasip bir vesile ile açıklamak suretile de "Tarih Konuşturulur, konuşturulabilir."

Büyük Atatürk'ün yalnız memleketimizde değil, bütün dünyada büyük âkisler yapan kaybı ile duyduğumuz yalnızlığın ve boşluğun giderilmesi, doldurulması hiçbir suretle mümkün değildir. Ancak, O'nun batıya yönelen inkılâpçı ve memleketi yükseltici hamle ve hareketlerine uymak, bu toprakların sahibi ve hâkimi olan, birbirini seven ve birbirine dayanan ve inanan, millî hâkimiyet düsturundan hiçbir zaman, hiçbir şekilde ayrılmıyan, Demokratik rejime gerçekten bağlı olan vatandaşlar halinde uhtelerimize düşen vazifeleri görmek ve gerçekleştirmek en büyük teselli kaynağı olsa gerek.

1939 - 1950 YILLARI

İstanbul Mebusan ve Ayan Meclislerinde memur hüviyetile geçen çalışmalardan sonra aynı suretle çalışmış olduğumuz Türkiye Büyük Millet Meclisine o zamanki deyişle "mebus" sıfatile iltihakımızın hemen ilk yanında başlıyan İkinci Dünya Savaşı sırasında Büyük Meclisin gereği gibi çalışamadığını sanan lar olabilir. Bununla beraber bu devrede geçen ve görüşme konusu olan hadiseler yanında Cumhuriyet Halk Partisi Meclis Gurubunun gizli toplantılarında cereyan eden müzakereler de ayrı bir önem taşımaktadır.

Daha İstanbul Mebusan Meclisi'ne memur hüviyetile girişimizden itibaren tasavvur ve istihdaf edildiği şekilde Türk milletine hizmet gayesinin yıllarca sonra, Bingöl ve Tunceli milletvekili sıfatlarile teşrii sahada gerçekleşmesi ve Büyük Millet Meclisinin altıncı, yedinci ve sekizinci devrelerinde olmak üzere on iki yıl devam etmesi sırasında her yıl vaki seçimlerle Divan-ı Riyaset Kâtibi olarak yüce millet mabedinde gür sesle hitap edebilmiş olmak ve seçim bölgelerinde dolaşmak ayrı bir bahtiyarlık oldu.

Böylece, seçim bölgelerinde halk arasında dolaşılmak ve yakından buluşulmak suretile görüş ve düşünüşleri kapsıyan raporları bir yandan Cumhuriyet Halk Partisi yetkililerine intikal ettirmek, hattâ zaman zaman Devlet Reisi sayın İsmet İnönü'ye de sunmak, bugün hepsi de hakkın rahmetine kavuşmuş olan Başvekil Refik Saydam, Şükrü Saraçoğlu, Hasan Saka, Recep Peker ve Şemsettin Günaltay'a duyurmak, ilgili bakanlarla konuşmak ve bazı olayları aziz milletimizin en büyük mabedi olarak daima huşu ile selâmladığım ve saydığım Türkiye Büyük Millet Meclisi kürsüsünden açıklamak, millî ödevimi yerine getirmek bakımından vicdanımı tatmin edebilmiş olmak ne mutlu.

Ancak, bu millî ödevi yerine getirirken sağdan ve soldan esen rüzgârlarla taş atmalar, sataşmalar daha ziyade Demokrasi rejiminin güya kurulduğu iddia edilen 1946 - 1950 yılları arasında çok hazin tecellilere vesile oldu ki, bunlar da ayrı ayrı tahlil ve tetkik olunmaya ve halk efkârına açıklanmaya değer.

Böyle bir vaziyet içinde ve gayri tabiî şartlar altında millet vekili olarak çalışmalara devam edebilmenin imkânsızlığı yanında birlikte çalıştığımız yılların hatıralarını daima saygı ile andığım sayın İsmet İnönü'nün Reisicumhur olduğu bir devrede, diğer arkadaşlarla birlikte, aziz Türk milletine takdim olunmak suretile iktisab edilmiş olan millet vekili hüviyetini zedeleyici mahiyette başyaveri ile vaki bildirişlerinin yarattığı derin üzüntü ve huzursuzluk içinde, geçirdiğimiz memurluk hayatına göre 1949 yılında emekliye ayrılmak en isabetli bir hareket olarak düşünüldü.

Bununla beraber, çeşitli vakıaları o zamanlarda saflarında bulunduğumuz Cumhuriyet Halk Partisi'nin Meclis Gurubunda olduğu kadar, zaman zaman Türkiye Büyük Millet Meclisi kürsüsünde de dile getirmek suretile sonuna kadar vazifeye devam edildi.

Bu arada, Tunceli'de 1950 yılındaki millet vekili yoklamalarına iştirak suretile doğrudan doğruya halkın güvenini sağlamak yoluna da tevessül edildi. Ancak, Cumhuriyet Halk Partisi müfettişinin parti yoklama talimatnamesine aykırı davranışları yanında parti divanında, parti genel başkanı tarafından adımızın silinmesi, özel itimat ve münasebetlerin de zedelendiği kanaatini uyandırdı.

Böylece, itimat edilmeyen yerde kalmak caiz olmadığı gibi, bir yandan de-

mokratik rejime uyulacağından söz edilirken, diğer yandan rejime aykırı davranışlarla karşılaşılacağına kanaat getirildiğinden Cumhuriyet Halk Partisinden çekilmek ve millet vekilliğinden ayrılmak mukadder oldu. Özel düşünüşümüze göre, 14 Mayıs 1950 seçimlerinden önce hazırlanan ve o gün postalanan uzun istifa yazımızdaki sebepler bugün dahi canlı bir halde yaşamaktadır.

1950 - 1965 YILLARI

Türkiye Büyük Millet Meclisi seçimlerinin 1950 yılında yenilenmesi üzerine dokuzuncu devreden itibaren teşrii hayattan uzaklaşıldı. Ve rahmetli Başvekil Adnan Menderes'in yıllarca Büyük Millet Meclisi ile Başvekâlet teşkilâtında eski hizmetlerimizi hatırlamak suretile arayışlarına ve vaki tekliflerine rağmen resmî hiçbir vazife alınmadı. Böylece fikrî sahada tetkik ve tetebbulara girişildiği gibi, bir aralık doğu illerimizle ilgili bazı incelemelerde bulunuldu.

Daha sonraları, teşrii sahadaki çalışmalar başlamadan önceki devrede muhtelif iktisadî teşekküllerin idare meclisi azalıklarında bulunduğumuz nazara alınmak suretile, bilgi ve tecrübelerimizden faydalanılmak üzere icra vekilleri heyeti kararı ile Türkiye Petrolleri A. O. idare meclisi azalığına seçildiğimiz gibi, Sümerbank tarafından kurulmuş olan Adıyaman Pamuklu Dokuma Şirketi idare meclisi azası ve reis vekili olarak çalışıldı. Bu arada seçilmiş olduğumuz Ankara Belediye Meclisi azalığı ile reis vekilliğinden, kısa bir müddet sonra o günlerin şartları içinde çekilmek suretile eskisi gibi fikri sahada çalışmalara devam edildi.

Böylece, inzivaya çekildiğimiz bir devrede, evvelce ikinci oğlumuz, ana ve babamızın kayıpları ile uğradığımız acıları, 47 yıllık hayat arkadaşımız fedakâr ve vefakâr aydın Türk kadını ve anası çok muhterem Cemile Sahir Hanımı kaybetmek suretile daha muzaaf bir halde yaşamış olmak ilâhi takdirin bir başka tecellisi oldu.

Sayın üstad Cemal Kutay,

Hayatımın çeşitli hizmetlerle geçen ve bu gün arkamızda kalan 50 yıllık devre-

İnzıva köşesine çekildiği son yıllarda Necmeddin Sahir Sılan.

sini böylece özetledikten sonra şimdi ben de size sesleniyor ve bugüne kadar "neye susar?" şeklindeki hitabınıza karşı düşüncelerimi belirtmek istiyorum.

Gerçekten, tarihe intikal eden olayların içinde tarihî hüviyete sahip olanlarla birlikte çalışanların "elli yılın arşivinde ve hafızasında, rüyetinde ve şehadetinde biriktirdiği bergüzar hatıraları ve hadiseleri tarihin sinesine" tevdi etmesi "Açık Mektup" unuzda işaret ettiğiniz gibi doğru görülebilir. Fakat, bu ödevi yerine getirmek de kolay olmıyacak gibi... İşte böyle bir görüş ve düşünüş iledir ki, ben de daima susmayı tercih eyledim.

Ancak, öteden beri eski ve değerli bir meslektaş hüviyetile hakkımda gösterdiğiniz vefalı ilgi ve duygulara dayanarak beni umumî efkâr önünde ansızın vazifeye çağırışınız karşısında bugüne kadar neden susmuş olduğumu şöylece açıklamak da benim için bir borç oldu :

I — Sırların masuniyeti aleyhine hareket etmiş olmamak,

II — Büyük Mustafa Kemal Atatürk hakkında herhangi bir suretle yanlış bir telekkiye vesile vermemek ve Atatürk aleyhine işlenen suçlar hakkındaki kanunun şumulüne itilebilecek vaziyetten kaçınmak,

III — Demokratik esaslara aykırı bulunan "Tedbirler Kanunu" nun şumulü dairesinde mütalâa edilebilecek herhangi bir harekette bulunmamak,

IV — Çoğu ebediyet âlemine göçmüş bulunanların hatıralarını incitebilecek veya öyle bir telâkkiye yol açabilecek herhangi bir mülâhaza ve mütalâadan sakınmak,

V — Hayatta olanlar hakkındaki bazı bilgiler yüzünden eski dostlar aşinalarla herhangi bir polemikten uzak kalmak,

VI — İçinde yaşanılan hadiseleri naklederken mütevazı şahsımı ilgilendiren konularda kendimden bahsetmek zaruretile karşılaşmamak.

Şimdi bütün bu sebeplerle özel görüş ve düşünüşlerime rağmen, yıllardan beri çekilmiş olduğumuz "İnziva" köşesinden, çeşitli sebeplerle kırılmış olan kalemimi yeniden ele alarak "Açık Mektub" unuzda işaret ettiğiniz gibi, "İç yüzü bilinenlerden büsbütün başka" olarak tarafınızdan vasıflandırılan "o buhran ve yerleşme devirlerinin olaylarına ait hafızayı ve arşivi" harekete geçirmek acaba kabil olabilecek mi ?

Milletçe özlediğimiz "Demokrasi" rejiminin mübeşşiri ve teminatı olduğu söylenilen yürürlükteki anayasanın hürriyetlerle ilgili geniş hükümlerine rağmen, bir yanda "Atatürk aleyhine işlenen suçlar hakkındaki kanun" ile "Tedbirler Kanunu", diğer yanda umumî mevzuatımızdaki hükümler muvacehesinde tarihe mal olan vakıaları, "gerçekleri karanlıklardan kurtararak, yarının ibreti ve ışığı olarak" olduğu gibi yazılabilecek ve gerçekten "hakikate ve tarihe hizmet" edilebilecek mi ?

Benim bu sorularıma dudaklarınızı bükerek ve biraz da gülerek vermek isteyeceğiniz karşılığı da biliyorum: "Mutlu yarınlara ve yollara ulaşmak için dünleri, dünlerin olaylarını olduğu gibi dile getirmek gerek. Yazılarınızı bütün hukukî vecibe ve mesuliyetlerile bekliyoruz."

Eğer bu, kaleminizden çıkmayan, benim kırık kalemimde ifadesini bulan bir teminat ise, tarihimizin çok nazik ve kritik devirlerile ilgili vakıaları ve çeşitli sebeplerle katılmış bulunduğumuz Birinci Dünya Savaşında ve sonrasında istilâcı devletlerin ateşledikleri yangınların yalnız dünyayı değil, Anavatanımızı saran ateşlerin ortasında kahramanca döğüşmelerimize rağmen uğradığımız kayıplar ile haksız muameleleri, karşılaştığımız facialar ve felâketleri, düşmanlara karşı gösterilen mukavemetlerle elde edilen büyük zaferleri ve bunları kovalıyan hadiseleri dile getirmek hususundaki çağrışınıza esas itibariyle uymak bir vazife oldu gibi...

Beni içinde bulunduğum "İnziva köşesi" nden "Tarih Konuşuyor" dergisinin sahifeleri arasına çeken ısrarlı davranışlarınız karşısında tarih ve umumî efkâr önünde yüklediğiniz zor vazifeyi, İstanbul'da ve Ankara'da gazeteci, memur, müdür ve millet vekili sıfatları ile ve diğer çeşitli adlarla geçen hizmet yıllarındaki görüşlerimi ve duyuşlarımı "mevzuat ve imkânlar dairesinde zaman zaman" yazılabilecek yazılarla dile getirebilirsek ne mutlu.

Ancak, hergün biraz daha eksilmekte olan ve yıpranan ömrümüz, hastalıklarımız, derpiş edildiği şekilde içinde yanaşılan, görülen ve duyulan, çeşitli ve önemli olayları yazabilmek imkânını bize nasip edecek mi ?

Candan sevgiler ve saygılar...

Maçka, 19 Şubat 1966

Necmeddin Sahir Sılan

Geçen sayımızın 2177. sahifesinin birinci sütununun aşağıdan altıncı satırındaki "âciz" kelimesi "aziz" ve 2178. sahifenin on yedinci satırındaki "Havran" kelimesi "Lâzikiye" şeklinde olacaktı. Özür dileyerek düzeltiriz.

Gelecek sayıda

- **— Meclis-i Mebusanda Divan-ı Aliye sevki kararlaştırılan kabineler.**
- **— Birinci Dünya Harbi sonrası...**

Bir yıldönümü dolayısiyle...

MÜŞTEREK KADER

Hangi çağ ve şartlar altında olursa olsun, bizim devletlerimizin varlığında emek ve himmet sahiblerinin müşterek bir kaderi vardır: Savundukları gayeler ve gerçekleşmesi için didindikleri neticeler, eğer, ikbal ve kudreti temsil edebilmişse, onların da adı, bu sonuçlar içinde tarihe geçmiştir. Fakat ülküleri, ne kadar yüce ve ulu olursa olsun, günah ve vebâli kendilerine ait olmıyan sebebler sonu yarıda kalmış ve başarısızlığa uğramışsa, ne isimlerine, ne himmetlerine tarihimizin sahifelerinde rastlıyamazsınız. Bu bir vefasızlık mıdır, kadirbilmezlik midir, tarih ilminin esas ölçülerinden mahrum olmak mıdır, hafıza yoksulluğu mudur, veya, bütün bu zaafların topyekûn neticesi midir? Bugün de şuur ve vefa duygularımız böylesine bir muhasebenin içinde olmadığı için hafıza ve hatıralarımızı sadece kudretlere ve ikballere çevirmiş olmak nefsimize ağır gelmiyor.

NAZARİYELER İÇİNDE BİR CESARET HAMLESİ

İkinci Meşrutiyetin ilânı ile beraber, Sultan Hamid'in otuz iki sene rafta bıraktığı Kanun-u Esasi'nin bir Padişah iradesi ile yürürlüğe girmesinden mucize bekliyen nazariyeciler arasında, İmparatorluğumuzun o buhranlı günlerinde tutanak olabilecek sağlam mesnedler arıyanlar da çıktı. Bu, önce bir TEŞKİLÂT işi idi: Canını dişine takmışların, kendisini bu yolda adamışların girişecekleri aşırı cesaret ve fedakârlık istiyen TEŞKİLÂT işi... Aralarında, İkinci Meşrutiyetin hakikî kurucuları olan genç kadro elele verdiler ve bu gönüllü topluluğuna lâyık ad da buldular: TEŞKİLÂT-I MAHSUSA...

Başına da, on sekiz yaşındanberi, istibdad ve ferdî diktaya baş kaldırmış, eziyet ve cefâ görmüş, sürüldüğü Arab Yarımadasının altını üstüne getirmiş, kendisine Bedevî dünyasının Şeyh-üt-tüyûr (Uçan Şeyh) ve şehirlerdekilerin Lavrens-i Türki (Türk Lavrensi) unvanı ile fevkalâdelikler izafe ettikleri kolu ve kafası böylesine mücadeleye mutlâk intibak halinde bir şahsiyeti getirmişlerdir: Kuşcubaşıoğlu Eşref Sencer'i...

İmparatorluğumuzu kurtarabilmek için üç ayrı yol, ve bu yolları savunanlar mücadele halinde idiler: Başta, İttihad-ı İslâm (İslâm Birliği) hareketi vardı, ve Halifeliğin Osmanlı Saltanatında tecelli etmesi bu düşünceye kuvvet veriyordu. İkinci tez, İttihad-ı Anâsır (Osmanlı İmparaterluğu içinde yaşıyan çeşidli dil, din, ırk, milliyetleri bir araya getirme ve onlara idarî muhtariyet vererek konfederatif devlet kurma) hareketi, üçüncüsü de, Türk aslına ve Türk milliyetçiliğine dayanan ve Türklüğün ana kaynağı Orta - Asyaya yönelen Turancılık.

Bütün bu görüşler, çok zaman birbirleriyle çatışan ve tezad halinde olan fikirlerdi. FİKİR OLARAK hepsinin şüphesiz ulvî, ardından gidilir, benimsenir tarafları vardı, fakat iç ve dış düşmanlar - tıpkı bugün olduğu gibi... - görünür görünmez kuvvetler halinde - tıpkı bugün olduğu gibi... - vatanı çepeçevre sarmıştı. Silkinebilmek için de, çarpışan nazariyeler arasında fiilî harekete, inandığı yolda ce-

saret hamlesine ihtiyaç vardı: İşte Eşref Kuşcubaşı Sencer'in kurduğu ve başına geçtiği TEŞKİLÂT-I MAHSUSA bu vazife ve himmeti, Meşrutiyete vücud veren ruh olarak tevarüs etti, imparatorluğumuzun çöküşüne kadar heyecan veren feragat ve cesaret içinde omuzlarına aldığı davayı savundu, kafada ve bedende şehitler verdi, o keşmekeş devresi içinde destanlar yarattı.

Ve, hepsi, hepsi de tarihin tesbitinden meçhul kaldı...

"YAPILAN VAZİFE İDİ..."

İki yıl önce, 5 Nisan 1964 de, Söke ile Kuşadası arasındaki hâkim tepelerden birinde ebedî uykusuna tevdi ettiğimiz Eşref Sencer Kuşçubaşı, uzun ömrünün son yirmibeş yılını dolduran binbir hatıra tesbitini otantik vesika ve belgelere bağlıyan hadiseleri, neden ve niçin tarihin, millî vicdanın ve gelecek nesillerin emanetine tevdi etmediğini sorduğum zaman, zamanımızda yadırganan, hattâ reddedilen bir tevazu duygusu ile şöyle demişti :

"— Yapılan vazife idi."

Zannediyorum ki, bu cevabda, böylesine vazifeleri taşıyacak omuzlar ve yürekler devrinin kapanmış olduğunu da anlatan matem kefeni vardı. Nitekim, avâre, başıboş, gayesiz bir dış politika ve hedefini kaybetmiş milliyetçilik siyasetinin malırumiyetleri içinde zaten kaybedilmiş Kıbrıs, bir MESELE GİBİ, iç ve dış düşmanların müşterek kararı ile 1955 de karşımıza çıkarıldığı zaman şöyle dediğini hatırlarım :

"— Böyle bir oyuna düşecek hale mi indik?..."

Bu iç acısı ile gözlerini kapadı.

Size, ölümünün ikinci yıldönümünde sunduğum klişesi, Trablusgarb'in, İtalyanlar tarafından kahbece işgaline karşı, boyun eğen Bab-ı Âliyi hiçe sayarak haysiyet silâhına sarılan bir avuç kahramanın Ayn-ı Zâra muharebesinde ele geçirdikleri kaleye, İtalyan bayrağını indirip, Türk sancağını çektiği resmidir. Elinde bayrak olan Eşref Bey, solundaki tayyareci Sadık, sağındaki daha sonra Enver Paşanın başyaveri olan Mümtaz Beydir. İtalyanları, donanmalarının atış sahası içine hapseden bu müdafaa hattının bütün silâhları, baskınlar sonunda İtalyanlardan elde edilen malzeme idi.

Ve, Trablusgarb nerdeydi, İstanbul nerdeydi?

Mersin nerde, Kıbrıs nerde?

İnkâr, hattâ iftira ederek övündüğümüz bu yakın mazinin bizlerden kızaran yüzü yok... Amma bizler, mantık, akıl, insaf, vicdan, iz'an ve hakseverliği hakem yaparsak, bu cesareti gösterebilirsek bir muhasebeye gücümüz yeter mi? — K.

Büyük Osmanlı Lûgatı

"Tarih Konuşuyor" mecmuası abonelerine yine 100 liralık tasarruf bonosu ve 20 lira karşılığında verilmektedir.

4 ciltlik lûgat, 2 büyük bez ve yaldızlı kapaklar içindedir.

Müracat Adresi :
Posta Kutusu 44
Bayazıt - İstanbul

Yabancıların
Kalemiyle

TÜRK VE TÜRKİYE

Dr. MUİN MEMDUH TAYANÇ

Binlerce yıldır dünyanın dört bucağı ile tanışan ve ardı sıra büyük hükümranlıklar kuran tek millet Türklerdir. Bu yüzdendir ki, Doğu ve Batı milletlerinin tarihlerinde olduğu kadar, seyahatnamelerde de Türk'ün bütün karakterlerini belirten sayısız belgeler bulunmaktadır. Bunları toplamak, pek güzel olan minyatür ve gravürleri, Türk gençliğine tanıtmak, Millî Eğitim Bakanlığının kutsal ödevlerinden biri olsa gerektir. Tarih, yalnız siyasî ve askerî kriterlere dayanamaz. O milletin özellikleri bilinmezse, başarılarına lâyık olduğu değer verilmediği gibi, şahsın kendisi de değerini ölçemez ve çevresini yüksek göreceği için de aşağılık kompleksinin yıkıcı etkilerinden kendini olduğu kadar milletini de koruyamaz. Türk tarihlerindeki yükseliş, duraklama ve gerileyip çökme dalgalarının psikolojik sebebi budur.

1937 - 1938 yıllarında Paris'te bulunuyordum. Bir gün Fransız kolejinin önünden geçerken bir İtalyan kütüphanesi gözüme ilişti. Ne kadar değerli Fransızca yazılmış yeni ve eski kitap varsa, ayni cilt ve ayni punto ile basılmış İtalyancalarile yanyana duruyordu. İçeriye girerek bunun "neden" ini sordum. Aldığım cevap şu oldu :

"— Mösyö, İtalyan gençliğinin şu veya bu yabancı dili öğrenmesi için kaybedeceği vakti yoktur. Duce, kurduğu bir akademide, her dilden kitabı, bilginlere çevirtir ve her genç, kendi dili ile yazılı dünya şaheserlerinden doyasıya faydalanır".

Batı eserlerinde : Valde Sultan.

Bizim de böyle bir topluluğumuz var amma, romanları dilimize çevirmekle meşgul...

Halbuki Batı ve Doğu kütüphanelerinin raflarında, sayılamaz bollukta, varlığımızın bütün vesikaları dizi dizi hizmet beklemektedir.

DOSTLAR VE DÜŞMANLAR

Doğuluların olduğu kadar Batılıların da bizi yakından ilgilendiren yazıları, sonsuzdur diyebilirim. Bunlar, değer süzgecinden süzülüp bugünkü Türk diline çevrilse, gençlik, yıllardır peşinde koştuğu *"kendisini bulup tanıma"* ülküsüne ulaşır. Büyük Ata'mızın zarara katlanarak çıkartmış olduğu "Belleten" bugün, 30 liradır ve gençlerle aydınlar,

Yeri boş kalacaktır...

Amansız bir kader, bu sütunların kıymetli sahibini, hiç beklemediğimiz ânda aramızdan aldı: Dr. Muin Memduh Tayanç'ın şahsında, Türk Tıbbı kıymetli bir rüknünü, Türk Tarihi çok nâdir şahsiyet yetiştiren ihtisas sahasında mümtaz bilginini, ve gönülden söylüyorum, Yirminci Yüz Yıl Türklüğü, ferdî fazilet mevhibesinin müşahhas timsâllerinden birisini kay betti.

Muin Memduh, Batı kültürünün gerçek manası ile bir Müslüman - Türk'e neler kazandırabileceğinin isbatı idi: Köklü bir aile terbiyesini millî tahsil ve yetişme ile tamamlıyarak, şahsî gayreti ile Fransa'nın en ünlü tıp üstadlarını hayran bırakan zekâ, çalışkanlık, liyakat ve istidadı ile pratisyen hekimliğin bütün dallarını bir bir aşarak, tam bir "Dahiliye Mütehassısı" oldu. Hayat denilen durakdan sonra, insanların ebediyet denilen meçhule dalarken, unutulmamaları ve yâdedilmeleri gibi beşerî hislerin en hassası ile, mermerlere eğilerek, mezar taşlarına neler işlediklerinin tetkikine girişti, ve ruhuna hâkim milliyetçi tarihçilik ile, sanatı duygulaştıran bu sahada da, Türklüğün EN ÖNDE olduğunu isbat etti. Bir kaç sayıdır elinizdeki mecmuayı değerlendiren yazıları, sanırım ki, ömrünün büyük kısmını verdiği bu çetin tetkiklerin son tesbitleri oldu.

Son görüşmemiz, ölümünden en çok bir hafta önceydi. YABANCILARIN KALEMLERİYLE TÜRK ve TÜRKİYE başlıklı bir seri hazırladığını müjdeledi. İlk yazısı bu sütunları ziynetlendirdi. Yarıda kalan bahse kim devam edecek? Sorumu genişleteyim: O'ndan sonra, O'nun sabır, bilgi, imân ve bu milletin sanat yüceliğine inanmış olmayı mermerde arama himmet ve emeğine kim devam edecek?

Yeri boş kalacaktır...

Gözlerim yaşlı ve yüreğimde hasreti, inandığı ve gerçek imân sahibi bir Türk - Müslüman olarak bağlandığı Allah'dan mağfiret niyaz ediyorum. Vaktini, ecdadın mermer üzerine işlediği vefa motiflerinin ardında, kabristanlara vakfetmişti. Şimdi O da, onlarla beraber... Ama kim, hangi sanatkâr, O'nun mezartaşına şahsiyetine ve himmetine lâyik TÜRK GÜLÜ'nü işliyecek?

Tesellim şu: Bir gün kendimize gelebilirsek, Doktor Muin Memduh Tayanç, öncülük ettiği yolda hatırlanacak ve hatırasına TÜRK GÜLÜ'nden minnet buketleri sunacağız.

Nur içinde yat... Sevgili, değerli, insan dostum... — KUTAY

bunun bir tanesini edinmek için mahrumiyetleri göze almak zorundadır.

Buraya Türkler için söylenmiş iki örnek söz alıyorum: Meşhur Bismark şöyle diyor: *"Doğunun tek efendisi Türklerdir."* V. Berard adında bizi ilgilendiren kucak dolusu kitap yazmış bir mubarek insan var. Bakınız ne diyor: *"Yalnız Türklerdir ki, bütün varlıkların, bütün dil ve dinlerin yaşamasını hoşgörürlükle karşılamıştır."* Nedense hâlâ kendimizi inkârda direnip duruyor ve kendi kaynaklarımızdan olduğu kadar yabancı kaynaklardan da faydalanmıyoruz. Bu yazıyı, Batı âleminde tanınmış bir kaç kitaba dikkati çekmek için yazıyorum.

Çin kaynaklarında bizi ilgilendiren yazılar hakkında merhum Şemseddin Günaltay'ın "Türk Tarihi" nde, Zeki Velidî'nin eserlerinde, merhum Hüseyin Namık Orkun'un "Türk Tarihi" nde, merhum Reşit Saffet Atabinen'in eserlerinde olduğu kadar, merhum Hüseyin Cahit Yalçın'ın Türkçeye çevirdiği Dequigne'nin büyük eserinde çok geniş bilgiler vardır. İran, Arap, Bizans ve Ermeni kaynaklarında da çok değerli bilgiler bulunmakta, ne yazık ki, bunların pek azını bilmekteyiz.

Anadolu Selçuklularının tarihleri hakkında en değerli bilgiler, iki yüz yıl Batı ile Doğuyu kaynaştıran Haçlı Savaşları yazarlarının eserlerindedir. Bunların çoğu din adamları ve Türk düşmanları tarafından yazılmıştır ama, tarihin tenkit süzgecinden geçirilecek olursa, bize çok şeyler kazandırabilirler. R. Grousset'nin, Michand'un büyük *"Haçlı Savaşları"* adındaki kitaplarında kucaklar dolusu vesika bulunmaktadır.

YABANCILARIN HİZMET BEKLEYEN ESERLERİ...

Orta Asya'daki Türk kültürü hakkında -Tanrıya şükürler olsun- son yıllarda bizde gün ışığına ulaşmış değerli kitapların sayısı günden güne çoğalıyor. *"Göçebe san'atı"*, *"Atlı Medeniyet san'atı"*, *"Hayvan stili"* hakkında ise, son yıllarda o kadar çok yayın yapılmıştırki, sayısı bile insanı şaşırtır. Unutmamalıyız ki, Kurganlardan çıkarılagelen bu demir, altın, bronz san'at eserlerinin baş yazıcıları Türklerdir. Buna inanmıyanlar, Prof. Sadri Maksudi'nin *"Türk Tarihi ve Hukuk"* adındaki eserini dikkatle okusunlar. Orada Uygur Türklerini ilgilendiren yazıları da bol bol bulurlar.

Yine, Batı kaynaklarına göre Harem'de hamam âlemi.

1959 yılında A. T'serstevans'ın *"Marko Polo'nun Öncüleri"* adında Fransızca bir eseri çıktı. Burada iki din adamı olan P. Carpin (1245 - 1247), Rubruk (1253 - 1255) ve 1296 da seyahatnamesini yazdıran Marko Polo'nun Orta Asya hakkında değerli yazılarını bulursunuz. Sonuncu seyyah, bir din adamı olmadığı ve Anadoluyu da gördüğü için yazıları kültür tarihimiz için çok değerlidir.

Orta çağın Arap yazarları da bize çok değerli bilgiler vermektedirler. Süleyman'ın (851), Ebu Zeyd'in (876), İbn-i Fadla'nın (929) eserlerini de dilimize çevirecek olanlar, kültürümüze büyük bir hizmet etmiş olurlar. Eski türkçe ve iki cilt halinde yayınlanmış bulunan İbn-i Batuta'nın eserinde de değerli bilgiler bulunmaktadır.

Osmanlı Türkleri, ilk kuruluş günlerinden bu yana, yakın ve uzak, batı ile çok sıkı münasebetler kurdular. Başta İtalyanlarla Fransızlar olmak üzere hakkımızda yazılan eserler, çok olduğu kadar renkli ve ilgi çekicidir. (1)

Batı seyyahlarının eserlerinde, bol gravür ve fotoğraflar bulunmaktadır. Hele gravürler yalnız san'at bakımından değil, eski âbidelerimiz, giyimleri-

---

(1) Siyasette, din ve ticarette olduğu kadar seyahatte de ne zengin kaynaklara sahip olduğumuzu toplu olarak anlamak isteyenlere kronolojik olarak şu eserleri tavsiye ederim :

Joles Thenmeller : Catalogue de la bibliothegue oreintale Paris 1880.

Jean Ebersolt : Constantinople Byzantin et les voyageurs du Levant Paris 1918.

Leval : Voyages en Levant pendant les XVI - XVII - XVIII siecleo Paris 1897.

N. Yorga : Les voyageurs Français dans l'Orient Europeén Paris 1928.

Clarence dana Bouillard : The Turk in French History Throught and literature (1520 - 1600) Paris 1938.

A. M. Mansel : Bibliyografya. Ankara 1948.

İ. H. Danişmend : İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi. 1955 cilt: 4.

İ. H. Danişmend : Garp menbalarına göre Türk demokrasisi 1964.

Harem hayatının temel şahsiyeti: Kızlar Ağası.

miz, oyunlarımız bakımından birer hazine değerini taşımaktadırlar. *"Boğaziçi Ressamları"* adında 1911 de A. Boppes'un yazmış olduğu ufacık bir kitap, elmas değerindedir. Bunların bir albüm halinde çocuklarımıza sunulması ödevi ilgililere düşer. Yabancılar, bu gravürleri çerçeveler içinde evlerinin en gözde yerlerine yerleştirirken, maddî yaşayanlarımız, kitaplardaki gravürleri çıkarıp yok pahasına vermektedirler. İnsan nasıl yanmaz? Aklını başına almıyan insanların dizlerini dövmeleri neye yarar ki ?..

Bizim en büyük kusurumuz, her şeyi Batı'dan beklemek, onların her yazdığını doğru ve yerinde saymamızdır. Bütün tarihimiz boyunca, her milleti kendimiz gibi doğru sözlü ve özlü sanmış olmanın acısını çektik ve çekiyoruz...

1927 yılında tıp fakültesinde talebe iken, anatomi lâbaratuvarında çalışıyordum. Paris tıp fakültesinden profesörlerile bir grup öğrenci salonu dolaşıyor, incelemeler yapıyorlardı. Yanıbaşımda altı ciltlik bir anatomi kitabının dört cildi açık duruyordu. Yanıma geldiler. Profesör, bizim hocaya açık kitapları gösterip : *"— Resimlerinden mi faydalanıyor?"* diye sorunca, hocamız gururla : *"— Hayır. Biz bundan okutuyoruz"* dedi. Profesör şaşkına dönerek : *"— Aziz meslekdaşım, bu senin ve benim kitabım. Bunun talebe için yazılmış tek cildini bizim gibi siz de neden okutmuyorsunuz?"* diye sorunca Hoca : *"— Talebelerim zekidir de ondan.."* karşılığını verdi. Profesör o ince Fransız esprisi ile : *"— Şimdi anladım, siz buz üstüne yazıyorsunuz, bizlerse taş ve demir üstüne..."* dedi.

Aradan yıllar ve yıllar geçti: Gençlerimize kucak dolusu bilgiyi yüklüyor, az sonra da hepsinin silindiğini görüyoruz.

Gençliğe her bakımdan ve yalnız gerekli olanları öğrettiğimiz gün, yorgun ve bezgin beyinleri kurtarabileceğiz.

Eşsiz bir tarihimiz, medeniyet ve kültürümüz var. Yabancıların yazılarında da tümen tümen belgeler... Bunların hepsini gençliğe armağan ettiğimiz gün, göğsümüzü gere gere bize dil uzatanlara *"— Hangimiz barbar?"* diye sorabiliriz.

Gençliği suçlamak neden? Bizim onlara verdiklerimiz nelerdir? Okullarımızda hâlâ Orta Çağ düşünceli insanlar, gençlere soluk aldırmamak, onlara gelişme yollarını kapamak çabasında olanlar var. Gençler gideceği yolu kendiliğinden bulamazlar ki...

İstanbul'da sunduğum konu bakımından çok zengin kütüphaneler var dır : Üniversite, Millet, Belediye, bilhassa Alman Arkeoloji Enstitüsünde ve Topkapı müzesindeki kütüphanelerde ne isterseniz bulabilirsiniz. Gençlerimizi buraya alıştırmak, elden gelen yardımı fazlasile yapmak, yazılan eserleri, bir tarafsız kurula incelettirdikten sonra yaymak lâzımdır.

Eşsiz hazinelerin yalnız bekçisi olmak yetmez !.

Birinci Dünya Harbinde Trablusgarb'daki Afrika Grupları Kumandanı Şehzade Osman Fuat Efendi cephe gerisinde bir istirahat anında, Arkada oturanlar : Kordonlu olan yaveri (daha sonra İzmir'e ilk giren) Yüzbaşı Şerafettin Bey ve İhsan Aksoley.

Birinci Dünya Harbinde

TRABLUSGARB'DA TÜRK MÜDAFAASI

Yazan : **FERİDUN KANDEMİR**

Birinci Dünya Savaşı esnasında çarpıştığımız belli başlı Çanakkale, Kafkas, Sina, Irak, hatta Galiçya gibi Avrupa ve Asya cephelerinden başka sınırlarımızdan yüzlerce kilometre uzaklardaki Afrika topraklarında gruplar teşkil ederek, sonuna kadar bir "nevi şahsına mahsus" harp ettiğimiz, bir çoklarınca pek o kadar malûm olmasa gerektir.

Başkumandan Vekili ve Harbiye Nazırı Enver Paşa'nın son derece ehemmiyet vererek kumandanlığına evvelâ Nuri Paşayı ve bir müddet sonra Osmanlı Hanedanının genç ve seçkin şehzadelerinden Osman Fuad Efendiyi "paşalık" rütbesile gönderdiği bu "Afrika Grupları" nın başlıca vazifesi, Cemal Paşa'nın Sinâdan Süveyş kanalına yapacağı Mısır'a çıkarma hareketini, arkadan izac taarruzlarile kolaylaştırmak ve Mısır seferi başarı ile sona erip, dünya savaşından da galip çıkıldığı takdirde Kuzey Afrikayı elimizde bulundurmaktı ki, bir cümle ile Mısır'ı fethe giden Cemal Paşa'nın bu muazzam işini destekliyerek kolaylaştırıp, fethi de Mısır'dan da-

ha ötelere, Afrikanın Akdeniz kıyıları boyunca ilerletmekti.

O tarihte bir İtalyan sömürgesi durumunda bulunan eski Trablusgarp ve Bingazi vilâyetimiz (bugünkü Libya) da İtalyanlar bir ara kıyılardan içerlere, ta Fizan'a kadar gitmişlerken, pek kötü muamele ettikleri halkın, Türk subaylarının önderliğinde yer yer ayaklanmaları yüzünden tutunamayarak, kıyı bölgesinde bazı şehirlere adetâ kapanmış kalmış durumda idiler.

İTALYANLARA KARŞI TÜRK - ARAP İŞBİRLİĞİ

Birinci Dünya Savaşı patladığı zaman vaziyet işte bu merkezde idi ve Osmanlı Orduları Başkumandanlığı bu vaziyetten faydalanmayı düşünerek, hükmen İtalyanların olduğu halde, İtalyan kuvvetleri bulunmayan Libya topraklarının "Bingazi, Mısrata, Humus" gibi nokta ve bölgelerinde yerli Araplarla birlikte teşkilât yapıp gönüllü birlikler kurarak, askerî harekâta geçmişti.

Bu askeri hareketlerin ilki aleyhimize neticelenmiş ve Nuri Paşa kumandasında - Cemal Paşa kuvvetlerini desteklemek maksadile - Mısır'a yapılan ilk taarruz otuz altı bin kişilik muntazam İngiliz kuvvetleri tarafından darmadağın edilmiş ve böylece perişan olan Nuri Paşa ile Türk subayları ve erbaşları kumandasındaki yerli gönüllü kuvvetler, aylarca çöllerde mücadeleden sonra Mısrata'da toplanabilmişlerdi.

"Mısrata" Afrika Grupları Kumandanlığının karargâhı idi. Bu karargâha bağlı olan Bingazi Grubu Kumandanı Binbaşı Sadık Bey şehit olmuştu. İkinci grup yeni bir kıyı şehri olan Humusta bulunuyordu. Bu grubun kumandanı eski savunma bakanlarımızdan General Ali Rıza Artunkal'ın sınıf arkadaşı Trablusgarblı topçu yüzbaşısı Seyyit Hasan'dı.

Trablusgarb şehri ve civarı grubunun cephe kumandanı da süvari binbaşı Çerkez İshak Beydi ki - fahrî olarak - "Paşa" diye anılırdı. Bunlardan başka, Tunus hududuna yakın olan "Tacura" cephesi kumandanı da Kahraman Salim Beydi.

Nuri Paşa'nın Kafkas İslâm Orduları Kumandanlığına tâyinile, Trablusgarpten ayrılışı üzerine karargâhı erkânından - ve daha sonraları Mustafa Kemal Paşa'nın Anadoluya geçerken mutemet adamı olarak Vahidüddin'in sarayında kalmasını temin ettiği ve bu esnada Anadoluya her türlü yardımlarda bulunmak üzere İstanbul'da gizli "Moltke Grubu" nu kuranlardan - yüzbaşı Çopur lâkabıyla anılan Neşet Bey, Afrika Grupları Kumandanlığı Kurmay Başkanı olarak Nuri Paşaya vekâlet etmiş ve bir müddet sonra da Şehzade Osman Fuad (Paşa) İstanbuldan gelip aslaten bu gruplar kumandanlığı makamına oturmuştu. Osman Fuad (Paşa) ile gelen maiyeti erkânı arasında kurmay başkanı - sonraları Cumhuriyet devrinde Genel Kurmay Başkanı ve Orgeneral olan - Yarbay Abdurrahman Nafiz, yaver yüzbaşı Burhanettin, hususi doktoru Muhittin ve siyasi müşavir - sonraları Arap Birliği genel sekreteri olan Mısır'lı - Abdurrahman Azzam Beyler vardı.

Neşet Bey ise, Teğmen Halit Beyle birlikte o sırada tahta çıkan Sultan Vahidüddin'e kılıç kuşatmak üzere davet edilen Seyyit Ahmet Sûnnusîyi 72 numaralı Alman denizaltısı ile Sirt körfezinden alarak İstanbul'a götürmüş bulunuyordu. Görüldüğü gibi, İstanbul'un Afrika kıyıları ile muvasalası ancak Alman denizaltıları vasıtasile sağlanabiliyordu.

Fakat buna rağmen, Enver Paşa - pek lûzumlu görülen bir kaç telsizci teknisyenden başka - Almanların Afrika kıyılarındaki iş bölgelerimize sokulmalarına katiyen razı olmuyordu.

Şimdi, bu gidiş gelişler ve bilhassa "Afrika Grupları Kumandanlığı"nın faaliyetleri ile akibeti hakkında pek genç yaşında, henüz teğmen rütbesinde iken sonuna kadar bizzat içinde bulunmuş olan, Sayın Emekli General İhsan Aksöley'i dinleyelim :

"Fizanda bir telsiz istasyonu kurup işletmek üzere kısa bir zamanda Trablusgarb'a hareketim takarrür ettikten sonra, İstanbul'dan yola çıkacağım gece, Enver Paşa beni Beşiktaş, Kılıç Ali Paşa yokuşundaki babası Ahmet Paşa'nın evine çağırttı.

Enver Paşa uzun bir odada, masa-

Trablusgarbdaki unutulmaz mücadelenin kahramanlarından bir grup. Soldan sıra ile, yerli mücahitlerden Muhtar Kaban, Trablusgarblı Abdülkadir Paşa, Osman Fuat Efendi ve Yarbay Abdurrahman Nafiz Bey. Oturanlar : Osman Fuat Efendinin yaveri Yüzbaşı Şerafettin Bey ve Abdülkadir Paşanın yaveri.

nın başında oturmuş, kızarmış ekmekle çay içiyordu. Karşısında beni görünce, hayret dolu bir bakış ve ifade ile :

"— Fizana gidecek telsiz zâbiti siz misiniz?" *diye sordu.*

"— *Evet" dedim.*

"— Fizan'ın nerede olduğunu biliyor musunuz?"

"— *Evet biliyorum Paşam..*"

"— Şu halde haritadaki yerini parmağınızla gösteriniz."

Masanın üzerine Afrikayı ifade eden bir üçgen çizip, ortasına parmağımı koydum.

"— Peki... Evvelce buraya kimler gönderilirdi?"

"— *Sürgünler...*"

"— Siz orada ne kadar kalırsınız?"

"— *İki sene.*"

"— Nişanlınızı mı göreceğiniz gelir?"

"— *Hayır Paşam... Annemi. Çünkü dayım Bağdat'ta Nasıriye harbinde, diğer bir yakinim Midilli Kurvazöründe şehit düştü. Bir ağabeyim halen Kafkas cephesinde, bir yeğenim de çölde hecinsuvar bölük kumandanı... Ben de Fizana gidince annem tamamen yalnız kalacak.*"

Enver Paşa çok mütehassis oldu.

"— Mülâzım-i Evvel (Üsteğmen) yıldızınızı takınız" *emrini verdi.*

Fakat o zamanın gençlik ruhu bize, rütbe ve nişandan ziyade, hizmetin önemini düşündürürdü. Nitekim, bu rütbemi aramak şöyle dursun, unutulup gidişine de aldırmadım. Ben, bu genç yaşımda lâyık görülerek böyle önemli bir vazifeye seçilmiş olmanın sevinci içendeydim..

İSTANBUL'DAN AFRİKA KIYILARINA DOĞRU...

Şimdi, kimbilir kaç saatte uçulup gidiliveren Trablusgarb'a, ben evvelâ Sirkeci'den trenle Viyana ve Tolaya, oradan da bir Alman denizaltısıyle uzun ve oldukça tehlikeli bir yolculuk yaparak varabilmiştim. Tola'da Âyan Meclisi (Senato) âzasından Trablusgarb'lı Şetvan Paşa ve oğlu Cevad ile buluşmuştuk. Benim İstanbul'dan beri yanımda da telsizci Mahmud, Sıtkı ve motorcu Şevki isminde üç başçavuşla kamacı ustası Halid Efendi vardı. Telsiz aletlerini de denizaltıya koymuştuk.

Tola'dan Raguza limanına, oradan da on üç günde Afrika kıyısında "Misrata" nın Kasr-ı Ahmet limanına vardık. Limana çıktığımız zaman, Ku-

leliden sınıf arkadaşım teğmen Halid Beşiktaş'la karşılaştım, Nuri Paşa'yı sordum. Meğer Nuri Paşa, Abdurrahman Nafiz Beyle beraber bir evvelki denizaltıyla İstanbula dönmüş bulunuyorlarmış.

Misrata'da, Afrika Grupları Kumandan vekili olarak, Yüzbaşı Neşet Bey vardı. Onunla görüşerek işe başladım. Hem verici, hem alıcı telsiz istasyonunu Urfelle'ye kurduk. Misrata'ya kurduğumuz alıcı merkezinde başçavuşumla ben kaldım. Bu telsiz, Almanların Zengibar ve Darüsselâm kolonilerile Berlin arasındaki muhaberelerine aracılık etmek maksadile kurulmuştu.

TESLİM OLMAKTAN BAŞKA ÇARE KALMAMIŞTI..

Bu esnada Afrika Grupları Kumandan vekili yüzbaşı Neşet Bey, Sultan Vahiddüddin'e kılıç kuşatmak üzere davet edilen Seyid Ahmet Sünusî ile birlikte İstanbula gidince, yerine şehzade Osman Fuad Efendi, fahri ferik rütbesile, yâni paşa olarak geçti. Ve, nihayet 30 Kasım 1918 de mütareke oldu. Mütarekenin 14. maddesi gereğince İtalyanlara teslim olmamız icap ediyordu. Birlikte çalıştığımız Araplar buna rıza göstermediler.

Fakat İstanbul'dan - eski Trablusgarb vali ve kumandanı meşhur Recep Paşa'nın oğlu - yüzbaşı Ekrem Beyin sureti mahsusada getirdiği son emre uymak mecburiyetinde kalan biz Türkler için teslim olmaktan başka çare yoktu.

Trablusgarb'lı olduğu için Abdülkadir Paşa'yı kumandan yapan Şehzade Osman Efendi, otuz kişi kadar Türk maiyeti ile faal hizmetten çekildiler ve İstanbul hükûmetinin tazyiki karşısında teslim olmayı kabul ile, iki gruba ayrıldık. Evvelâ Osman Fuat Efendi ile Abdurrahman Nafiz, Dr. Muhiddin, yaver Şerafettin ve ben Urfelle - Nalut üzerinden Duheybattaki Tunusun Fransız kuvvetlerine şartlı olarak teslim olduk. Fransızlar ise, İtalyanların tazyiki ile bizi şimalde Bingerdanda İtalyanlara teslim ettiler. Bu suretle üç ay Trablusgarp limanında - Recep Paşa'nın eski yatı - Tobruk gemisinde hapsedildik.

Bu esnada 20 Mart 1919 da İzmir'in işgali haberini alarak sinirleri tamamen bozulan yaver Şerafeddin gemiden kendini denize atarak intihar etmek istedi (1). Geminin ikinci kaptanile, muhafızımız olan terbiyeli köpeklerden biri, derhal denize atlıyarak Şerafeddin'i ölümden kurtardılar. Tobruk yatında kalışımız uzayınca Trablusgarplılar, bizi serbest bırakmaları için İtalyanlar nezdinde teşebbüse girişmişler, onlar da, ilk İtalyan harbinden kalan bütün esirlerinin iade edilmeleri şartile bizi serbest bırakacaklarını bildirmişler; Araplar da bize olan sevgileri dolayısiyle bu şartı kabul etmişlerdi. İşte bu suretle İtalyan hükûmeti bizi Napoli karşısındaki "İskiya" adasına götürmüş ve bu ada ile Napoli'de serbest gezmemize müsaade etmişti. Böylece üç ay da burada kaldıktan sonra 13 Eylül 1919 da bir İtalyan vapuru ile İstanbula dönmemiz mümkün oldu.

İkinci grup ise; Giryanda kalan bu grubun başında İshak Paşa vardı ve 1919 Temmuzunda İtalyanlara teslim olarak, Cenova yakınındaki Fossene esirler garnizonuna gönderilmişlerdi.

Trablusgarp kumandanı diye orada bıraktığımız Abdülkadir Paşa ise, biz gittikten sonra İtalyanların bir oyununa kurban olarak evvala teslim olmuş, sonra umduğu ve beklediği menfaatleri sağlıyamayınca intihara teşebbüs etmiş ve İtalyanlar kendisini serbest İzmir'e gönderince de, orada üzüntü ve ıstırap içinde sessiz sedasız göçüp gitmiştir.

Burada sözümü bitirirken eklemek istediğim bir küçük hatıra var: Nalutta muharebe ile meşgul olunduğu sıralarda, Kuleliden sınıf arkadaşım teğmen Ömer hastalanmış, bunu duyan Tunusdaki Fransız kuvvetleri kumandanı olan kardeşi, kendisini "gel seni burada tedavi ettireyim" merak etme, sonra gene serbest bırakırım diye haber göndermiş, fakat Ömer, hakikaten tedaviye muhtaç olduğu halde, kardeşinin bu teklifini vatanseverliğiyle bağdaştıramıyarak bilâ tereddüd reddetmiş ve çok geçmeden de, hayata gözlerini yummuştur."

İşte Trablusgarpta savaşanlar böyle insanlardı.

---

(1) Daha sonra 30 Ağustos zaferini müteakip İzmire ilk giren de yine ayni Şerafettin Beydi.

Bir Medeniyet ve şevket âleminin sonu : ENDÜLÜS

— 2 —

YAZAN : MEHMET ALİ KÂĞITÇI

711 de fetholunmuş bulunan İşbiliyye (Sevilla), saraylar, umûmî ve hususî binalar, portakal ve limon ağaçları ile bezenmiş cennet bağçeleri, zeytinlikler, ağaçlıkların ferahlık veren gölgeliklerini serinleten billûr gibi berrak akar sular, kervansaraylar, çeşmeler, camiler ve medreseler ile ma'mur hâle getirilmiş, kısa zamanda İslâm medeniyetinin ni' metlerine kavuşturulmuş idi.

İbn-i Sâhib-üs Salat'ın Oxford'da mahfuz el yazması kitabında, İŞBİLİYYE şehrinin Endülüs idâresindeki müstesnâ ma'muriyeti teferruâtiyle tasvir edilmektedir. (3)

İşbiliyye (Sevilla) çevresi pek münbit olup, bilhassa zeytinlikleri ile meşhûrdur. Bu sebepledir ki, İspanyol zeytin yağı istihsalâtının ilmî merkezi, Yağ ve Tâlî Mahsûlleri Enstitüsü (Institute de la Grasaysus Derivados) 1947 yılında Sevilla (Sevil) şehrinde kurulmuştur.

Vâdi-il-Kebir (Guadalquivir) nehrinin sol sâhilinde kurulmuş bulunan İşbiliyye (Sevilla) şehri, Endülüs devrinde, sûr ile çevrili idi. Şehrin kuzey batısındaki sûrlar hâlâ duruyor. Sûrların limana hâkim kulesi 12 cepheli olup, altun yaldızlı tezyinâtından dolayı, Altun Kule (Torre del Ore) ismiyle anılıyor.

Endülüslüler tarafından, limanı kontrol maksadiyle, inşâ edilmiş bulunan Altun Kule'nin esas yapısı kesme taşdandır. Bu ana kule üzerine daha dar ve fakat yine 12 cepheli olarak inşâ edilmiş kısım da Endülüslüler tarafından inşâ edilmiştir. Onun üstündeki, daha dar kubbeli kısım ise, sonradan ilâve edilmiştir.

(3) Rafael Laffon - Pierre Gassier, "Séville" 1963

Giralda (Endülüs'lülerin kule rasathanesi).

İŞBİLİYYE'NİN SEMBOLÜ

İşbiliyye (Sevilla) limanının bir sembolü olan Altun Kule, yakın zamana kadar Liman Kumandanlığı makamı idi. Hâlen müze olarak tanzim edilmiştir.

Muhtelif müze ve kütüphânelerde mahfuz yazma eserlerden ve me'hazlerden edinilen bilgilere göre, İŞBİLİYYE bölgesi köylerinin zeytinlikleri, birbirine ulanmış hâlde idi. Zeytin ve Zeytin yağı mahsulü, başta gelen ticaret malları idi.

Vadi-il-Kebir (Guadalquivir) nehrindeki balıklardan da faydalanılıyordu. İşbiliyye çevresinin Debâgat, keten ve şeker kamışı ziraati, keten bezi dokumacılığı, gümüş istihsali ve gümüş işçiliği çok müterakki idi.

Köylerin hepsinde mektep, hamam, mescid ve çeşmeler inşâ edilmişti.

Sultan Yakup ibn-i Yusuf, 1187 tarihinde İŞBİLİYYE'de büyük bir Cami' inşa ettirmişti. Bu Caminin yanına, minâre şeklinde inşâ ettirmiş bulunduğu Rasathâne (yüksekliği 70 metre, genişliği 13 metre 60 santimdir. Kulenin kesiti kare şeklindedir), bugün dahi - Paris'in Eiffel kulesi gibi - Sevilla şehrinin sembolüdür.

Ku-Klux-Klan... Yirminci yüz yılda Hıristiyan taassubunun gözler ve vicdanlar önünden sakınmıyan tethiş kurumu...

Sevil (Seville) şehri hiristiyanlar eline geçtikten sonra Cami' yıkılmış yerine 1402 de Katedral inşâ edilmiştir. Minâre şeklindeki Kule-Rasathâneye de 24 çan takılmış, Giralda ismi verilmiştir.

ENDÜLÜS MEDENİYETİNİN SESSİZ ŞAHİTLERİ..

Endülüs devrinden kalan camiler tahrib edilerek kilise yapıldığı gibi, minareleri de çan kulesi hâline getirilmiştir. San Marcos, Santa Marina, Omnium Sanctorium, Santa Catalina kiliselerinin çan taşıyan minâreleri, müstesnâ birer mi'mârî şâheser olarak turistlere gösterilmekte, ENDÜLÜS medeniyetinin sessiz vakuur şâhitleri olarak dimdik durmaktadırlar..

Endülüsü fethetmiş bulunan orduların Başkumandanı Musa bin Nusayr, 712 de İşbiliyyenin limana mücâvir kısmında (Altun Kulenin kuzeyine rastlayan sâhada) ilk müslüman mahallesini (El-Kasaba, Alcazba) kurmuştur. Kasaba (Alcazba) nın kuruluşundan sonra, Büyük cami ile saray inşâsına başlanmıştır. Turistlere müstesnâ bir şâhaser olarak gezdirilen şimdiki Alcazar (El-Kasr) isimli müstahkem sarayın ihtişâmı, Sultan Ebû Yakup Yusuf bin Abdülmümin (1171 - 1176) devrinin parlak ma'muriyetine bir şâhittir.

Endülüs medeniyetinin çeşitli san'at eserlerini bağrında barındıran El-Kasr (Alkazar), asırlardan beri garplıların gözlerini kamaştırmakta, hayranlık yaratmaktadır.

Alcazar (El-Kasr), Giralda ve cami yerine inşâ edilmiş Katedral çevresindeki Endülüs mahallesi (El-Kasaba) nin; daracık sokakları ve eski binâları ile, olduğu gibi muhafaza edilmesine - turistik bakımdan - husûsî bir itinâ gösterilmektedir. Atlı arabalar da muhafaza olunuyor. (Bizdeki turizm teşkilâtının kulakları çınlasın.)

KURTUBA (Cordoba)

711 de Endülüs fâtihi Tarık bin Ziyâd'ın cengâverleri tarafından fethedilen KURTUBA'nın en ihtişâmlı devri, Sultan Üçüncü Abdurrahman (912 - 961) zamanıdır. O devirde Kurtuba'nın 300 bin nüfusu ve 300 camii vardı. Bugünkü nüfusu 161.000 kişidir. Camilerin çoğu

tahrib edilmiş, geri kalanları da kiliseleştirilmiştir. Minârelere çanlar takılmıştır.

Kurtuba (Cordoba) şehri de Vadi-il-Kebir (Guadalquivir) nehri kenarında te'sis edilmiştir. Şehire girerken, Romalılar devrinden kalma taş köprüden geçiliyor. Romalılar tarafından inşâ edilmiş, Endülüslüler tarafından tamir ve şehre mukabil ucu tahkim olunmuş bu 16 gözlü taş köprünün uzunluğu 240 metre ve genişliği 6 metre 50 santimdir.

Kurtuba, deniz seviyesinden 120 metre yüksekliktedir.

KURTUBA (Cordoba)'nın en meşhur âbidesi - bütün dünyâca bilinen, hayranlık ile anılan - Büyük Cami' "Mescid-el-Camia" (Mezquita) dir. Kurtuba camii hakikaten büyüktür. Uzunluğu 179 metre ve genişliği 128 metre olup, elde mevcûd me'hazlere göre, Mekke-i Mükerreme'deki Cami-i şeriften sonra İslâm âleminin ikinci büyük camiidir. Büyük camiin 11,50 metre yükseklikteki tavanını 1290 mermer sütûn taşımakta olup, bu sütunlar, kırmızı ve beyaz taşlardan müteşekkil (at nalı şeklinde) Arap kemerleriyle birbirine bağlanmıştır.

Uçsuz bucaksız bir labirent manzarası arzeden bu muhteşem Cami', akustik mükemmeliyeti bakımından fevkalâdedir. Hususî şekilde inşâ edilmiş Mihrâbında söylenen sözler, muhteşem caminin her tarafında duyulabilmektedir.

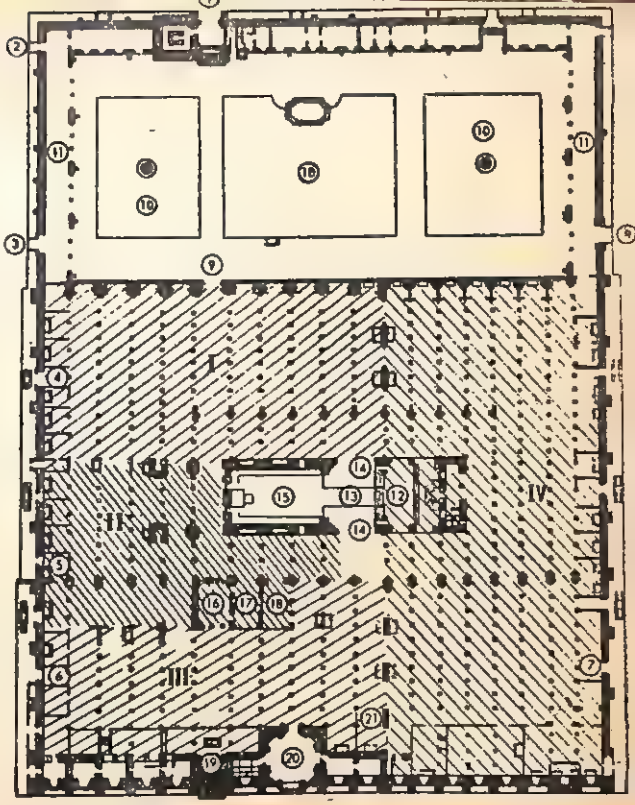

Kurtuba (Cordoba), Mescid-el-Camia (Mezquita) nın plânı :

(1 — Minâreye ve avluya giriş kapısı, 2 — Süt kapısı, 3 — Diyana kapısı, 4 — San Esteban kapısı, 5 — San Miguel (St. Mişel) kapısı, 6 — Saray kapısı, 7 — Mukaddes kapı, 8 — Santa Catalina kapısı, 9 — Hurma kapısı, 10 — Portakal ağaçlı avlu, 11 — Revak (Portik, Portiques), 12 — Kilise mihrabı (Autel), 13 — Geçit, 14 — Kürsüler, 15 — Koro, 16 — Villaviciosa şapeli, 17 — Kral şapeli, 18 — San Pablo (saint Paul) şapeli, 19 — Büyük Cami'nin meşhur Mihrabı, 20 — Santa Teresa şapeli ve hazine dâiresi, 21 — Son yemek (Hazret-i İsa'nın Havarileriyle beraber son yemek sahnesi), (I) Birinci Abdurrahman devrinde inşâ edilen kısım, (II) İkinci Abdurrahman devrinde inşâ edilen kısım, (III) İkinci El-Hakem devrinde inşâ edilen kısım, (IV) Elmansur tarafından ilâve edilen kısım.)

HIRİSTİYAN BARBARLIĞI

Mescid-el-Camia (la Mezquita)'nın inşâatına 785 tarihinde Sultan Birinci Abdurrahman tarafından başlanmış ve oğlu Birinci Hişâm tarafından 788 tarihinde tamamlanmıştır. Sultan İkinci Abdurrahman zamanında (833 - 848) cami', güneye doğru tevsi' edilmiştir. Melik İkinci Hakem devrinde (961 - 976) cami', tekrar güneye doğru tevsi' edilmiş hâlen mevcud olan Mihrab inşâ olunmuştur. Sultan İkinci Hişâm'ın veziri Elmansur tarafından 10. asır sonunda yapılan ilâvelerle Büyük Cami' son şeklini almıştır.

Kurtuba'nın hiristiyanlar eline geçişinden sonra Mescid-el-Camia (Mezquita) nın orta kısmına tesâdüf eden sütunlarla, şâheser kemerler tahrib edilmiş, açılan sahaya hantal bir kilise sokuşturulmuştur. Bu kaba tahribât o kadar sakil olmuştur ki, bizzat bu tahribâtı emretmiş bulunan Şarlkent (Charles - Quint) dahi beğenmemiş, pişmanlıktan mütevellit şaşkınlıkla, yapanları tecziyeye kalkışmıştır.

Bu tahribattan, hantal kilise sokuşturmasından başka, camiin muhtelif yerlerine tapınak bölmeleri (Chapelle,

Kurtuba'da Mescid-el Camia (Mezquita) minaresinin avludan görünüşü.

Capilla), yapılmış, bazı yerlere heykeller, kabartma motifler yerleştirilmiştir..

Endülüslüler KURTUBA'da garbın ilk üniversitesini kurmuşlardır. Bu suretle Endülüs Başkenti KURTUBA, asırlarca garp âleminin ilim ve irfân merkezi olmuştur. (4)

980 dolaylarında, Fransa Kralı Hugues Capet'in oğluna öğretmenlik yapan ve 999 da, İkinci Sylvestre namiyle, Papalık makamına getirilen Gerbert de Kurtuba üniversitesinde okumuş idi.

ENDÜLÜS MEDENİYETİ

Endülüs hükümdarları ilme fevkalâde hürmet ve itibar eder; ulemâya büyük itibâr gösterirler, maarifin terakkisini her bakımdan himâye ederlerdi. Umumun istifâdesine tahsis edilmiş kütüphâneler pek zengin idi. Sâdece Melik Üçüncü Abdurrahman'ın kütüphânesinde 600.000 cilt kitap bulunuyordu. (5) Bundan başka Kurtuba'da 70 adet zengin kütüphâne vardı.

Halbuki o tarihten 400 sene sonra, Bilgin Charles lâkabı ile anılan Fransa Kralı Beşinci Charles, bir kütüphâne kurmaya kalkışınca ancak 1000 kitap toplayabilmişti.

Endülüs medeniyetinin, Kurtuba üniversitesinin garba sağladığı feyz ve umrânı, ünlü İspanyol yazarı Blasco Ibanez'den (1867 - 1928) okuyalım : (6)

"İspanya'da yeniden doğuş, barbar sürüleriyle kuzeyden gelmedi; güneyden, İslâm fatihleriyle birlikte geldi... Bu, bir fetihten çok uygarlaştırıcı bir seferdir.. Bu genç, sağlam, uyanık ve hayret verici bir hızla ileriye doğru iten, doğar doğmaz zaferlere ulaşan kültür, o yoldan bize ulaştı. Peygamberin dinsel şevki ile yaratılan bu uygarlık, Yahudiliğin en iyi taraflarını ve Bizans bilimini benimsemişti ve üstelik büyük Hindû göreneklerini de özünde taşıyordu. Ayrıca, İran' dan ve esrarlı Çin'den de çok şey ödünç almıştı. Bu Dâra'ların, Serhas'lerin özgürlüğünü savunan Yunanistan'a saldırısı gibi, Doğu'nun Avrupa'ya akını değildi. Bu giriş, Avrupa'nın öbür ucundan, İspanya'dan, din adına hükmeden kralların ve halk düşmanı papazların esiri olan İspanya'dan bir giriş idi ve İspanya halkı, istilâcıları bağrına basıyordu."

"Müslümanlar, kendilerinden 700 yılda ancak geri alınabilen bu ülkeyi 2 yıl içinde fethettiler. Bu, silâh gücüne dayanan bir fetih değildi. Bu, güçlü köklerini her yönde iten bir toplumdu. Ulusların gerçek yüceliğinin temel taşı olan vicdan özgürlüğü ilkesi Arap fatihler için en değerli varlık idi. Yönettikleri kentlerde Hiristiyanın kilisesini de, Yahudinin Havrasını da muhafaza ediyorlardı."

---

(4) Paul Haedens, L'Espagne. Paris Match, 3 Juillet 1965.

(5) Ziya Paşa, Endülüs Tarihi. İstanbul 1280 (1864).

(6) Roger Garaudy - Doğan Avcıoğlu ve E. Tüfekçi, Sosyalizm ve İslâmiyet. İstanbul 1965.

Gelecek sayıda

● — Endülüs medeniyetinin mamur ve müreffeh ticaret merkezi GARNATA.

● — Bugün de seyredenleri hayran bırakan şaheser : ELHAMRA SARAYI.

MISIR'da genç subayların, genel kurmayı ve askeri iktidarı ele geçirmek için giriştikleri işlemin birinci safhası başarı ile sonuçlanmıştı. Şimdi iş Kralı devirmeğe, sivil iktidarı ele geçirmeğe kalıyordu. Bu bakımdan iki tehlike vardı: Kral birdenbire bir irade hamlesiyle silkinebilir, kamu oyunu telâşa verebilir ve kendi lehinde bir ayaklanmaya yol açabilirdi. Bu gerçi pek muhtemel değildi ama, son çare olarak İngilizleri de yardıma çağırabilirdi.

Geçen sayımızda ilk kısmını verdiğimiz meraklı yazının devamını yine J. BENOIST - MECHIN'den dinliyelim.

KRAL FARUK'UN DEVRİLİŞİ VE MISIRDAN GİDİŞİ

Kral giderken 200 bavul ve sandık dolusu eşya ile gümüş takımlarını da yanında götürmüştü

Bütün bu işler olup biterken Fayed' deki İngiliz karargâhında herhangi bir hareket olmamıştı. Fakat en ufak bir kargaşalık yüzünden İngilizler hareke te geçip Kahire'yi yeniden işgâl edebilirlerdi. Hele İngiltere Büyükelçisi Faruk'un tahttan indirilmemesini isterse, iş ler büsbütün çatallaşacaktı..

Nâsır bu sefer de bir başkasının aracılığı ile iş görmeği kararlaştırdı. Ordunun kendi yanından olması için bir generali aracı olarak kullanmıştı ya: Kralın muhtemel bir direnişini önlemek için de eski başvekillerden Ali Mahir Paşa'yı kullanmaya karar verdi. Tıpkı 22 Temmuzun arifesinde General Necip gibi, Ali Mahir Paşa da askeri cuntanın kendisinden ne beklediğini bilmiyordu.

23 Temmuz günü sabah erkenden Nâsır, Paşa'nın evine birini yolladı, yeni kabineyi kurmasını Cunta adına ondan istedi. Ali Mahir Paşa damdan düşercesine yapılan bu teklif karşısında şaşırdı. Hürriyetçi genç subayların yaptıkları hazırlıklardan haberi vardı. Bu harekete daima büyük sempati göstermişti ama hareketi hazırlıyan gençler böyle istediler diye iktidara geçmekle, bu sempati arasında derin bir uçurum vardı. Bir kabine böyle kurulamazdı doğrusu.

Tam o sırada dört tane tepkili uçak ıslıklar çalarak, evinin damına sürtünürcesine alçaktan geçtiler. Ali Mahir alaylı bir gülümseyişle sordu :

"— Sizin uçaklar mı bunlar?"

Nâsır'ın aracısı cevap verdi : *"Evet, bütün ordu bizden yana. General Necip Başkumandanlığa tâyin edildi. Bu gecedenberi de askeri iktidar bizim elimizde."*

KRAL FARUK'UN BOŞA GİDEN BİR TEŞEBBÜSÜ

Hımmm! İş değişmişti. Nâsır'ın temsilcisi ona ülkenin içinde bulunduğu acıklı durumu bütün çıplaklığı ile anlattı. Ali Mahir *"hayır"* demiyordu ama yine de çekiniyordu. Bir şart ileri sürdü : *"Hükûmet kanuni şekilde kurulmalıdır. Ben de bunu kurmayı kabul ederim ama, Kral beni bu işe memur ederse."* Nâsır'ın temsilcisi : *"Kralı sizi bu işe memur etmiş bilin,"* dedi ama Ali Mahir bu sözlerle yetinmedi, bir kere de Krala danışmağa karar verdi.

Bunlar olup biterken İskenderiye'de, Ras-el-Tîn sarayında bulunan kral, Kahire'de olup bitenleri öğrendi. General Necip'e haber yollıyarak kendisini Savaş Bakanlığına tâyin etmeye hazır ol-

duğunu bildirdi. Böylece Necip'i genç subaylardan ayıracağını umuyordu ama bu teşebbüsü boşa gitti. General Necip kendisine yapılan teklifi reddetti.

O zaman Faruk başka bir yola başvurdu: Yeni kabineyi kurmalarını askerî Cunta'dan istedi. Böylelikle ileride, kendi arzusuna rağmen kurulan böyle bir kabinenin Anayasaya aykırı olduğunu iddia edebilecekti. Fakat subaylar gençliklerine rağmen faka basmadılar, bu teklifi reddettiler. Âmirane bir tavırla krala, derhal Ali Mahir Paşa'yı işbaşına getirmesi gerektiğini bildirdiler. O güne kadar Faruk'a birçok hükûmet başkanı zorla kabul ettirilmiş olduğundan, bu sefer de buna uzun boylu alınmadı : *"Öyle olsun!"* dedi. Kral devrilmek üzereydi ama olayların vahimliği hakkında hiçbir fikri yoktu. Ordunun kendi saflarında temizlik hareketine giriştiğini, bu iş bitince herşeyin normale döneceğini sanıyordu. Ancak Ali Mahir'in birinci ültimatumunu aldığı zamandır ki, işlerin sarpa sarmış olduğunu anladı : Yeni başvekil kraldan, yakın iş arkadaşlarına hemen yol vermesini istiyordu. Cunta kralın bu isteği kabul etmiyeceğini bile bile bunu ileri sürmüştü. Böylece krizin daha çabuk patlak vereceğine inanıyordu.

FARUK YAKINLARINI GÖZ KIRPMADAN HARCIYOR !

Fakat beklenenin tersine, Faruk dostlarına yol verme konusunda hiçbir güçlük çıkarmadı. 24 Temmuz akşamı, bunların imzalarını taşıyan istifa mektuplarını Ali Mahir Paşa'ya teslim etti. Cunta üyeleri tiksinti içindeydiler: Yurdun kaderini ellerinde tutan, bu kıratta bir adamdı işte! Kralın bu karaktersizliği, onun mahkûmiyet ilâmı oldu. Şunu da söylemek gerek ki hükümdar o sıralarda iradesini felce uğratan esrarlı bir hastalığa tutulmuş bulunuyordu. Onu yirmi yaşındayken tanımış olanlar şimdi görseler, gözlerine inanamazlardı: Yalnız bedeni değil, yüzü gözü de şişmişti. Yanakları öylesine şişti ki gözlerini zar-zor açık tutabiliyordu. Bu haliyle, çöküş devrindeki bir Roma İmparatorunu hatırlatmaktaydı. Şimdi artık ordu Cunta'nın elinde, Ali Mahir Paşa da hükûmetin başındaydı ya, onun tahttan vazgeçmesini elde etmekten gayrı yapılacak iş kalmıyordu.

25 Temmuz sabahı Nâsır Cunta'nın üyelerine: *"Kral bugün memleketten çıkarılmalı!"* dedi. İşin doğrusu şu ki Faruk'tan herşey beklenebilirdi. Gevşek davranışı bile bir tuzak gizliyordu belki. Üstelik ordunun bazı birliklerinde de beklenmedik bir kaynaşma başlamış bulunmaktaydı. Beri yandan, Faruk'un Fayed'deki İngiliz karargâhına bir haberci yollıyarak yardım istediği de öğrenildi.

Bunun üzerine Cunta Faruk'a yazılı bir emir yolladı, bütün yetkilerini Ali Mahir Paşa'ya devretmesini istedi. Sonra kralın hangi şartlar altında tahttan vazgeçeceğini hazırladı. Bu ültimatum krala, *"ulusun iradesi"* adına hareket eden Ordu tarafından verilecekti. Bunun üzerine General Necip'le Enver-El-Sedat uçakla İskenderiye'ye giderek oradaki kıtalara kumanda eden Albay Muhiddin'e Cunta'nın kararını bildirdiler, kralı tahttan indirmek için hemen harekete geçmesini istediler, fakat hiç beklemedikleri bir cevapla karşılaştılar: Albay Muhiddin: *"Olmaz, askerler yorgunluktan bitkin haldeler, üç gündür uyku uyumuyorlar, onun için siz işi bana bırakın, yarın şafakla beraber herşey olup bitecek."* dedi.

KRALIN ÖLDÜRÜLMESİNİ İSTİYENLER DE VAR !

Albay Muhiddin bunu kesin bir tavırla söylemişti. Karşısındakiler boyun eğmekten başka yapacak şey bulamadılar. 25 - 26 Temmuz gecesi, darbeyi hazırlıyanlar arasında çetin tartışmalarla geçti. Onlar da uykusuz, yorgundular ve sinirleri gergindi çünkü; mesele şuydu : Faruk'un kaçmasına göz mü yumulacaktı, yoksa hapse mi atılacaktı ? Hapse atılırsa hemen öldürülecek miydi, yoksa yargılanacak mıydı? Cunta üyeleri arasında görüş ayrılığı vardı. General Necip ise bu işten en kısa zamanda sıyrılmak istiyordu: *"Kral Mısır toprağında kaldıkça duruma hâkim olamayız. Halk her an ayaklanabilir, İngilizler her an işe müdahale edebilirler."* diyordu.

Cemal Salim: *"Ölüme mahkûm etmeli onu, cinayetlerini ancak idamla ödeye-*

bilir," diyordu. Enver-el-Sedat: *"Orası muhakkak,"* dedi, *"ama onu yargılamadan öldüremeyiz. O zaman da dâva uzadıkça uzar. Kral yargılanmadıkça da Mısır'ın tarihinde bir sayfayı kapatıp yeni bir sayfa açamayız."*

Sonunda Necip : *"Biz burada yetkimiz dışında işler üzerinde tartışıp duruyoruz"* dedi. *"Cunta karar versin bu işe. Merkez Komitesine danışalım."*

Bunun üzerine Cemal Salim hemen uçakla Kahire'ye gidip direktif istedi. Komite de uzun tartışmalardan sonra bu iri göbekli kral bozmasını şehit pâyesine yükseltmemek için onun sürgüne gönderilmesini kararlaştırdı.

Şafak sökerken Albay Muhiddin sözünü tuttu, askerlerine kralın kalmakta olduğu Ras-el-Tîn sarayını kuşatma emrini verdi. Fakat askerler emir almadan ateş açmıyacaklardı. Sarayın kuşatıldığını gören kralın muhafızları savaşa hazırlanıyorlardı. Bir yanlışlık sonucu sarayı çevreleyen kulelerin birinden bir ağır makineli ateşe başladı. Kuşatıcılar da karşılık verdiler: Kralın muhafızlarından yedisi yaralandı.

Bunun üzerine kral telâşlandı. Birleşik Amerika Büyükelçisi Jefferson Caffery'ye haber salıp hemen gelmesini istedi. O da koşup geldi. Kral: *"Hayatım tehlikede, bir Amerikan destroyeri ile kaçmak istiyorum, bana yardım edin,"* dedi.

FARUK'A KESİN BİR ÜLTİMATUM VERİLİYOR

Büyükelçi itiraz etti : *"Buna imkân yok Majeste! Hem yurdunuzdan böyle ayrılmak size yakışmaz! Siz işi bana bırakın, kan dökülmeden bu işin hal yoluna girmesi için gerekli tedbirleri alayım."*

Bunlar olup biterken General Necip' le Enver-el-Sedat Ali Mahir Paşa'ya gittiler. Hükûmet başkanı kendilerini gülümsiyerek karşıladı: *"Herşey yolunda,"* dedi. *"Kral yakın iş arkadaşlarını kovmayı kabul etti. İşte istifa mektuplarını da gönderdi bana."*

Ali Mahir Paşa şöyle düşünüyordu : Cunta istediğini elde etmişti ya, işler de burada kalacaktı. Merkez Komitesinin niyetlerinden onun da haberi yoktu.

Kral Faruk, tahttan feragat ettiği sırada Kraliçe Neriman ve Veliaht Prens Ahmet Fuat'la beraber.

Fakat Enver-el-Sedat çantasından bir kâğıt çıkardı, başvekil bunu okuyunca, hayalleri bir anda dağılıverdi. Krala hitap eden kâğıtta şunlar yazılıydı :

"Milletin gücünü temsil etmekte olan Ordu, bana Majestelerinden şunu istememi emretti: Bugün, yani 26 Temmuz 1952 de veliahdiniz Altes Ahmet Fuad lehine tahttan feragat edeceksiniz ve akşamın saat altısından önce de memleketi terketmiş olacaksınız. Milletin iradesine uymayı reddettiğiniz takdirde bunun sonuçlarından Ordu, Majestenizi sorumlu tutacaktır."

İmza : General M. Necip
Silâhlı Kuvvetler Başkumandanı

Bu kâğıdı okuduğu sırada Ali Mahir'in benzi sarardı. Elini birkaç defa alnının üzerinden geçirdi, imzalamaktan çekiniyordu. Sonunda boyun eğdi. Boğuk bir sesle :

"— Zavallı," dedi. *"Kaç defa söyledim ona... Beni hiç dinlemedi... Bu âkıbeti de haketti doğrusu..."*

Necip'le Enver başvekilin yanından çıkarlarken: *"Bunu hemen krala götürün,"* dediler.

Ali Mahir Paşa üzgün bir halde Ras-el-Tîn sarayına gitti, ordunun yazılı emrini krala verdi. Faruk için bu, son darbe olmuştu. Bir paçavra halindeydi zavallı, bütün şartları tartışmadan kabul etti.

KRAL FARUK'UN İLERİ SÜRDÜĞÜ SON ŞARTLAR

Yalnız, ültimatumun bir cümlesi özellikle dikkatine çarpmıştı. Ordu memleketten ayrılmasını istediğine göre, canını bağışlıyordu demek! Oysa bundan umudunu kesmişti, bu ihtimal gözleri önünde belirince iyiden iyiye ferahladı. Yalnız kendisinin ve ailesinin mallarının kendisine bırakılmasını, Mahrusa yatı ile yola çıkmasına izin verilmesini ve sekreterlerinden arzu edenlere de kendisine sürgün yolunda refakat etme izninin verilmesini istedi. Bunlar iki tane ahlâksız adamdı ki, Faruk bir sürü yolsuzluk yaparken ona bu konuda yardım etmişlerdi.

Öğle üzeri tahttan feragat senedi imzalandı. Cemal Salim tarafından yazılan metinde kralın *"milletin iradesine uyarak yola çıkmazdan önce bütün yetkilerini Ali Mahir Paşa'ya devrettiği"* belirtilmekteydi.

Kral Faruk'u sürgüne götüren Mahrusa yatı.

Bundan sonrası ise bir formaliteden ibaret oldu. Bir yandan Ali Mahir Paşa bir Naipler Meclisi kurarken, öbür yandan da yolculuk hazırlıkları harıl - harıl ilerliyordu. Verilen süre kısa idi. Saray hademeleri krallık yatında didinip duruyorlardı. Birkaç saat içinde gemiye iki yüzden fazla bavul dolusu zatî eşya ile gümüş takımlarının bulunduğu sandık yerleştirildi. Hareket için tesbit edilen saatten az önce kralın iki kızkardeşi yanlarında kocaları da olduğu halde saraya geldiler. Onlardan birkaç dakika sonra da Amerika Büyükelçisi geldi. Kral, donanma büyük amiraline mahsus beyaz üniformayı giymiş olduğu halde Jefferson - Caffery'yi küçük bir salonda kabûl etti. Orada ikisi başbaşa konuştular.

KIZKARDEŞLERE VE ENİŞTELERE VEDA

O sırada ordunun tesbit ettiği hareket saati gelip çatmıştı. Sarayın büyük salonunda kral kızkardeşleri, eniştleri ve hizmetkârları ile vedalaştı. Ondan sonra da kucağında altı aylık veliaht prens Ahmet Fuad'ı taşıyan karısı Neriman peşinde olduğu halde iskeleye inen gizli bir merdivenden sarayı terketti. İskelede kralı yata götürecek olan motor bekliyordu.

Kral tam motora bineceği sırada tozu dumana katarak bir Jeep arabası geldi. İçinden General Necip'le darbeyi hazırlıyanlardan üçü çıktı. Hepsi birden motora binip Mahrusa yatına gittiler.

Vedalaşma kısa sürdü. Faruk kendisiyle birlikte gelenleri iskele merdiveninin başına kadar uğurlarken General Necip'in yüzüne sert sert bakarak : *"Siz bana bunu yapmasaydınız ben yapacaktım bunu size,"* dedi.

Bu bilmece gibi sözlerin gerçek anlamı neydi? Bunu kimse hiçbir zaman bilemiyecek, kral bu sözlerin sırrını da yanında götürdü çünkü.

Necip'le darbeyi idare edenlerden üç şef motorla yine iskeleye döndüler. Mahrusa yatı demir aldı. Aynı anda da bir torpitodan atılan yirmi bir pâre top, İskenderiye kıyılarını çınlattı. Yurdundan uzaklaşan kralı selâmlamak için atılan bu toplar, aynı zamanda, yeni rejimin kuruluşunu da selâmlıyordu.

(POTEMKİN) ZIRHLISININ İSYANI VE SULTAN İKİNCİ ABDÜLHAMİD

HADİSE NASIL KAPANDI ?

— 8 —

YAZAN :

A. CEMALEDDİN SARAÇOĞLU

II. Meşrutiyet ilân edildiği sırada 11 yaşında bir çocuktum. Ancak sonraları ünlü deniz bahisleri yazan kıymetli gemici Ali Rıza Seyfi merhumdan, bizzat dinlediğime göre, Hasan Râmi Paşa hürriyet'in ilânı sıralarında iddia olunduğu gibi öyle tezvire, fesada kendini kaptırmış bir amiralimiz değilmiş. Hattâ jurnalciliğin şiddetle aleyhinde bulunduğu gibi, Yıldız sarayına sırt dayayıp bol keseden rütbe alarak yükselen bahriye subaylarından da nefret edermiş.. Fazla olarak rahmetli üstad Ali Rıza Seyfi'nin ifadesine göre tahsilini İngiliz donanmasında yapmış pek usta bir kaptan, çok titiz bir filo kumandanı imiş. Rahmetliden Hasan Rami Paşa merhumun gemicilikteki mahareti, yaşadığı devrin hususiyetlerine taban tabana zıd selâbet ve meziyetleri hakkında pek çok menkibeler dinlemişimdir. O da, tabiî zamanının vükelâsı gibi, Abdülhamid'e açıktan açığa muhalefete cesaret edememekle beraber, Çanakkale Boğazındaki filo kumandanlığı yıllarında, emsali vezir paşalar gibi her söze eyvallah demeyip görüşlerini padişaha cesaretle arzeder, gerçeği söylemekten çekinmezmiş. Ayni zamanda hükümdarına bağlı imiş. Yani sözün kısası sadık, lâkin tok ve doğru sözlü bir amiralimizmiş. Hünkâr da onun sadakatinden emin imiş.

Bu izahatı vermekten kasdim; bundan sonra ibret nazarlarınıza sunacağım vesikaların kıymetlendirilmesi hususunda, şimdiye kadar gizli kalmış bu gerçeklerden haberdar etmektir.

İşte durup dururken ve ortada ne fol, ne de yumurta varken, tepeden inme bir saray şifresi alan amiral Hasan Rami Paşa daha kendisini toplamaya vakit bulamadan, bu sefer başkâtip Tahsin Paşa'dan şu şifreyi alıyor :

Bahrisefid Umum Filo Kumandanlığına

Boğaz'da bulunan donanmay-ı hümayunun isimlerinin ve bunlardan tâlime çıkacak ve yahut çıkmış olup olmadığının arzî bâ irade-i seniyye-i hazret-i padişahı beyan olunur, olbabda... fi 16 Nisan 322 (29 nisan 1906).

Başkâtib-i şehriyarî : Tahsin.

Aynı günde bir kaç saat farkla birbirini kovalayan bu iki şifreyi alınca filo kumandanı Hasan Rami Paşa Yıldız Sarayında baş gösteren telâşın, heyecanın, halecanın önemini, enginliğini bütün dehşetiyle kavrıyor, fakat soğukkanlılığını da kaybetmiyor.

Bakın rahmetli, bu hususta "Hatırat" (1) ında ne diyor :

"O devre göre son derece mühim olan ve her türlü emellerin, ihtirasların icra ve kabul ettirilmesine tamamen müsaid olan bu şifrelere hemen o gün, o saat nasıl cevap versem beğenilir? İhbaratın asılsız olduğunu ve bu tezvirata her kim cesaret etmişse taht-ı mesu-

(1) Hasan Rami Paşa: Hatırat, İstanbul, Artin Asadoryan Matbaası - 1324. cilt I sayfa 105, 106, 107, 108. Eski harflerle yayınlanmıştır. İkinci Abdülhamid devri bahriyesi hakkında dikkate değer açıklamaları muhtevidir. Hususî koleksiyonumda bir nüshası bulunan bu eserin millî kütüphanelerimizde de birer nüshası olsa gerektir. C. S.

liyete alınması lâzım geldiğini bildirdim."

RÂMİ PAŞANIN SERT CEVABI

Bir kopyası hususî dosyamda mevcut bu cevap gerçekten Râmi Paşa merhumun medenî cesaretini, o devre göre büyük bir cüret, hatta küstahlık sayılabilecek tok sözlülüğünü isbat eden bir tarihî belgedir :

Asım Beye : 16 nisan 1322 (29 nisan 1906) - cevap : (Arz-ı tazimat ve ubudiyyetten sonra) "Hamidiye" fırkateyn-ı hümayununda zuhuru haber verilen keyfiyet tamamiyle asılsız ve esassızdır. Burada "Potemkin" zırhlısı gibi bir hareket-i makdûha yoktur ve olamaz. Zaten sefain-i şahanenin hiç birinde bir kaç saat hareket edecek kadar bile kömür olmadığı, sefine mutbakları için muktezi kömürü getirecek olan "Eser-i Cedid" vapur-ı hümayununun da henüz vürud etmediği, bu tezvirata her kim cesaret etmişse taht-ı mesuliyete alınması... *Hasan Rami*

Vehimli Abdülhamid'e Bahrisefid umum filo kumandanının böyle tok, adeta sert bir şekilde cevap verip *"isyan ne demek? Gemilerde bir kaç saat harekete müsaid kömür dahi yoktur. Hatta askere yemek pişirmek için lâzım gelen kömürü getirecek vapur bile henüz gelmemiştir"* yolunda bir cevap vermiş olması, merhumun icabında sözünü sakınmaz bir amiral olduğunu bütün açıklığı ile ispat eder.

Merhum Hasan Râmi Paşa yukarıda bahsettiğim "Hatırat" ında bu mesele hakkında şu tafsilâtı da verir :

"Sonradan haber aldığıma göre hazret-i padişah bu jurnal üzerine pek fena halde ürkmüşler ve netice itibariyle mühimce bir kuvve-i bahriyenin İstanbul'a gelip bir hareket-i muzirre ika' edebileceğini de tahkik buyurmuşlardır. Fakat Heyhat! Elde kuru teknelerden başka bir şey yoktu.

Diğer taraftan bahriye dairesinde karışıklıklar son dereceyi bulmuş, askerler resmî âmirlerinin emri olmadan ve muayyen askerlik müddetleri sona ermeden terhis edilmelerini istemeğe ve bir çok yolsuzluklar arasında erkân-ı harbiye reisi birinci Ferik Mehmed Paşayı taşlayıp döğmeye kadar cüret göstermişler ve bahriyede askerliğin sekerat-ı mevt haline geldiğine (yani can çekişmeğe başladığına) dâl bulunmuşlardır.

Hazret-i padişah benim ahlâkımın metanetinden, ruhumun faziletinden emin idi. Vazifeli bulunduğum Kala-i Sultaniye'de askerin zabt ve rabtındaki mükemmel intizamı biliyor, jurnalcilik gibi esa'et-i tab'a bâhir (ahlâk düşüklüğüne demektir) *delil olan şeylere düşmanlığımın derecesini takdir ediyordu. Zât-ı şahanelerine takdim ettiğim bir lâyıhada vükelânın mesuliyetinden, hatta memurların mesuliyetinin tatbikini arz ve istidaya cesaret etmiştim."*

★ ★ ★

Gerçek şudur ki, Hasan Râmi Paşa'nın bu cesurane cevabı üzerine, yine hemen o gün, Yıldız Sarayından şu şifreyi alıyor :

Bahrisefid Filo Kumandanlığına

Cevap: telgrafname-i devletleri arz-ı atebe-i ulya kılınmıştır (yani padişaha sunulmuştur). Bu mesele ümeradan bir zabit tarafından tertip edilmiş ve bu tertip ve fikrin ise buradan verilmiş bulunduğu anlaşılmasına göre bunun kim olduğunun zahire ihraciyle neticesinin peyderpey arz edilmesi emr-ü ferman buyurulmuş ve zat-ı âli-i kumandanilerinin daha büyük memuriyetlerde bulunacaklarını tahmin edenler taraflarından yapılmış bir şey olduğundan ve bu maddenin tahkiki zımnında yaveran-ı hazret-i şehriyarîden miralay Sadık Paşa ile miralay Nihad Bey, memuren izam kılındıklarından, selâm-ı selâmet encam-ı hazret-i padişahî ile bu kerre de taltif buyurulduklarının tebşirine müsareat olunmuştur, olbabda... Fi 16 nisan 322 (29 nisan 1906).

Şifre kâtibi Asım.

Artık çevrilmek istenen fesad olayı anlaşılmış, yalan da meydana çıkmış olduğu için mesele kapanmıştır diyeceksiniz değil mi ?

Ne münasebet! İkinci Abdülhamid Hanın vehmi bir kerre ayaklanmıştır : Bir taraftan filo kumandanına selâm-ı şahane tebşir edilip kendisinin "daha büyük mevkilere getirileceği" vaad olu

nurken, bir taraftan da ne olur ne olmaz mütalaasiyle, iki yaver Çanakkale sularına hemen gönderiliyorlar; incelemeler yapıyorlar. Vakia bu yaver paşa ile albay beyin zahirde bu yalan haberi uyduranların kimler olduğunu anlamak için gönderilmiş oldukları söyleniyor amma, gerçekte hiç kimseye, tam manasiyle itimad etmeyen vehimli hünkâr, bu korkutucu ihbarın ne dereceye kadar yalan olduğunu bir kerre de mahallinde incelenmesini arzulamaktadır.

Bu hususta Hasan Râmi Paşa hatıratında diyor ki :

"Filhakika ferdası günü Sadık Paşa ile Nihad Bey Kala-i Sultaniye'ye vapur-ı mahsusla muvasalat etmişler ve tahkikat-ı lâzimeye başlamışlar ve ikmal-i tahkikatla üç dört gün sonra avdet etmişlerdir. Bu iki zatın cidden haysiyet ve meziyet-i askeriyeye sahip bulundukları meşhudumuz olmuştur."

Vehimli padişah, Hasan Râmi Paşa'nın teminatına inanır görünmekle beraber olayı yerinde incelemek üzere yaverandan Sadık Paşa ile albay Nihad Beyi hususî bir vapurla Çanakkale sularına göndermekle de yetinmemiş, bu pek korkulu iddiayı üçüncü bir kaynaktan da tahkik ettirmek üzere Akdeniz Boğazı muhafızlığına da hemen o gün bir irade tebliğ ettirmiş olacak ki, bu konu ile ilgili vesikalar arasında şu şifreye de rastlanıyor :

Baş kitabete: 16 nisan 322 (29 nisan 906) - cevabı: Bahrisefid Boğazında

Hasan Rami Paşa.

Na'ra limanında bulunan donanmay-ı hümayun Hamidiye, Osmaniye, Aziziye, Orhaniye, Mukaddime-i Hayır, Hıfzırrahman, İclâliye nam fırkateyn ve korvet-i hümayunlar ile Rehber (Hizeler olsa gerek) zırhlı dube-i hümayun ki, ceman sekiz kıt'adan ibarettir. Bunlardan talime çıkmış veyahud hazırlanmış sefine görülmediği gibi buna dair bir malûmat ve mesmuatımız olmadığı ve Bahrisefid filo kumandanı tarafından kendi haneleri civarında bir hamam inşa ettirilmekte olduğu ve bu inşaatta zabitan ve asakir-i şahanem istihdam eylemekte bulunduğu aynen müşahede ve malûmumuz bulunduğu maruzdur ferman.

Bahrifesid Boğazı Muhafız vekilleri :
Ferik Mazhar, Mirliva Şakir.

"Hamidiye" zırhlı fırkateynînin isyanı nerede, Amiral paşanın evi yakininde bahriye subay ve erlerini istihdam ederek hamam yaptırması nerede?.. Ancak şimdi bizlere pek garip görünen bu haller, yani hünkârın gözüne girmek için her fırsattan istifadeye çabalamak, sorulana cevap verdikten başka bir takım yeni yeni meseleleri ortaya atıp Yıldız Sarayının zihnini bulandırmak o devirde umur-ı âdiyeden sayılırdı.

Nitekim Akdeniz Boğazı muhafız vekilleri paşaların bu tahminleri boşa çıkmamış ve Yıldız Sarayı, yani vehimli hünkâr bu hamam işini de şifre kâtibi Asım Bey vasıtasiyle amiral Hasan Râmi Paşa'dan sormuş olacak ki, mevcud vesikalar arasında şu şifre de göze çarpmaktadır :

AMİRAL HAMAMI NİÇİN YATIRIYORMUŞ?..

Asım Beye: 17 nisan 322 (30 nisan 1906) - Donanmay-ı hümayunun buraya muvasalatından sonra (donanma Yunan muharebesiyle 1897 de Çanakkale sularına geldiğine göre, aradan dokuz yıl geçmiş bulunuyor demektir) hâli (boş) arazi suretinde kalmış olan Hastahane Bayırında "Hamidiye Köyü" namiyle bir mahalle teşkiline hasbel ubudiye çalışılmış ve bir iki çeşme ve bir de ibtidaî mektebi inşa kılınmış olduğu gibi,

bu defa da islâmiyet nokta-i nazarından lüzum ve ihtiyaç görülen ve Hamidiye karyesinin zemaim-i ümranından olan bir bab hamamın bir kaç gündenberi inşasına mübaşeret kılınmış ise de efrad-ı bahriye istihdam edilmemiş ve keyfiyet amele defterinin muhteviyatından da anlaşılması âsân bulunmuştur. Bu defa da tezvirattan hali kalmamışlar ve "Potemkin" zırhlısından bahisle velinimet padişahımız efendimiz hazretlerini rahatsız edecek tasni'âta (uydurmalara) kadar varmışlardır...

Bahrisefid umum filo kumandanı : Hasan Râmi

Nihayet "muhayyel isyan" olayını yerinde incelemek üzere, özel vapurla Çanakkale sularına gönderilen biri general, diğeri albay, iki padişah yaverinden birer gün fasıla ile şu şifrelerin baş kitabete çekildiğini görüyoruz :

Baş kitabete: 17 nisan 322 (30 nisan 906) - Bu gün saat beş buçukta Kala-i Sultaniye'ye muvasalat edildiği ve esnay-ı rahda (yani yolda) calib-i nazar-ı dikkat bir hale tesadüf olunmadığı gibi kala pişgâhında lengerendaz donanmay-ı hümayunda Hamidiye, Hıfzurrahman, Osmaniye, Orhaniye, Aziziye, İclâliye, Mukaddime-i Hayır sefain-i şahanesinin mevcud bulunduğu reyelayn (yani gözlerimizle görüp) müşâhade olunduğu ve donanmay-ı hümayunun su ve malzeme nakline mahsus "Fındıklı" vapurunun dahi su almak üzere Maydos' da olduğu ahz-ü telekki eylediğimiz tâlimat dairesinde tahkikata mübaşeret olunduğu...

Yaverandan: Mirliva Sadık, Miralay Nihad

Yaverler incelemelerini bir gün içinde bitirecek kadar çabuk davranıp önemli bir olayla karşılaşmamış olacaklar ki ertesi günü de şu şifreyi çekiyorlar :

Baş kitabete: 18 nisan 322 (1 mayıs 906) - şimdiye kadar arzuy-ı âli (yani padişahın isteği) dairesinde izzet-i nefse dokunulmaksızın suret-i hafiyede (gizli olarak demektir) ve sükûnetle icra eylediğimiz tahkikat neticesinde Hasan Râmi Paşanın ahval-i nârevası (yani uygunsuz halleri) ve zabitan ve efrad-ı şahaneyi akar ve emlâk-ı zatiyesinde istihdamla amelelik ettirmesinin kendisine iğbirarlarını celbeylemekte olduğu anlaşılmakta ise de, donanmay-ı hümayundan birinin hâşâ sümme isyan gibi hilâf-ı rızay-ı âli bir hale cüret edeceklerine dair malûmat ve emareye rastlanmadığı...

Yaverandan: Mirliva Sadık, Mirilay Nihad.

Hasan Râmi Paşa'nın bahriye subay ve erlerini hususî işlerinde kullanmasına bir son verilmiş olduğunu da aşağıdaki şifre gösteriyor :

Baş kitabete: 18 nisan 322 (1 mayıs 906) - Donanmay-ı hümayun zabitan ve asakir-i şahanesinden dışarıda bulunanların gemilerine gitmeleri için filo kumandanı tarafından emir verilip gemilerine gittikleri gibi çiftlikte bulunan asakir-i şahaneyi dahi gemilerine celbetmiş olduğu tahkikattan anlaşıldığı arz-ı mâlûmat kılınır, ferman.

Bahrisefid Boğazı muhafız vekilleri: Ferik Mazhar, Topcu Mirlivası Şakir.

★ ★ ★

İşte, bir Moskof zırhlısında çıkan isyanın Osmanlı sarayında yarattığı heyecanlı telâşlarla hummalı faaliyetin iç yüzünü gösteren ve türlü tezvire sebep teşkil eden bu olayın Osmanlı donanmasına da nasıl bulaştırılmak istenildiğini gösteren, şimdiye kadar hiç bir yerde neşredilmemiş tarihî vesikaları, gizli şifreleri dile getirmek suretiyle ibret nazarınıza arza çalıştığım olay bundan ibarettir.

Bu vesikaları, bahriye tarihimizin sayfalarına intikal ettirirken, bu hususta yardımlarını benden esirgememiş olan Eski Metinler Mütehassısı kıymetli tarihci, sayın Faiz Demiroğlu'na da açık şükran ve minnetlerimi sunmayı bir vazife sayarım. Bu sütunlarda ibret nazarlarınıza sunduğum vesikalardan çoğunu onun lütufkâr yardımına borçluyum. Yıldız Sarayından Bab-ı Âli arşivlerine devredilmiş olan vesikalar arasında rastlanan bu kıymetli tarihî vesikalar, onun lutufkâr tavassutu sayesindedir ki, elde edebildim ve bahriye tarihimizin tamamiyle örtülü kalmış bu hazin safhalarının, bu suretle aydınlanması mümkün olabildi.

— SON —

Necmül Hüdâ Fî Menakib-i Şeyh Eb-üs Sehânın anlattığı korkunç gerçek :

KARAYAZICI İSYANINDA SİVAS'TA KITLIK VE ÇOCUKLARININ ETLERİNİ YİYENLER

Yazan : İBRAHİM ATİS

İstanbulda Beyazid Medresesinde kurulan Belediye Kütüphanesinin Müdürlerinden Hüseyin Şems Günerin içinde tek ve eşsiz yazmalar bulunan bir kütüphanesi vardı. Meşhur mutasavvıf ve bilgin Semr-ed-din-i Sivasî torunlarından, dedesinin adını taşıyan bu faziletli ve kemalli kütüphane müdürünün yazmalar koleksiyonunda Sivaslı Şeyh Recebin "Necm-ül-Hüda Fi Menakıb-ı Şeyh Eb-üs Seha" adlı arabça bir kitabı da vardı. Bu, başka kütüphanelerde ve koleksiyonlarda eşi bulunmıyan, devrindeki tarihî olayları bütün detayları ile dile getiren bir kitaptı. Tarih kitaplarımızın çoğu olayların yalnız umumî hatlarını verirler, içlerine girmezler. Olayların doğurduğu iktisadî ve sosyal sonuçları yazmazlar. Onbirinci Hicrî yüzyılının başlarında Kara Yazıcı isyanına başlıca sahne olan Sivas ve civarının isyan zamanında ve isyandan sonra geçirdiği korkunç günlerin tafsilâtını hiç bir tarih kitabında bulamayız.

363 yıl önce Kara Yazıcı baş kaldırmasından sefalete düşen Sivaslılar, çocuklarını kuzu gibi boğazlayıp etlerini yediler. Çocuğunu yiyen bir adam yakılmaya mahkûm edilmişti. Mahkûm yeşil alevler saçarak cayır cayır yanarken açlar ateşin etrafını sarmışlardı. Alev hafifleyince kebap haline gelen mahkûmun cesedini parçalıyarak yağmalamışlar ve yemişlerdi. Hadiseleri gözleri ile gören Şeyh Recebin arapça yazdıklarını merhum üstad Şems Güner dilimize çevirmiş ve neşredilmek üzere bana vermişti. Bunu aşağıya alıyorum :

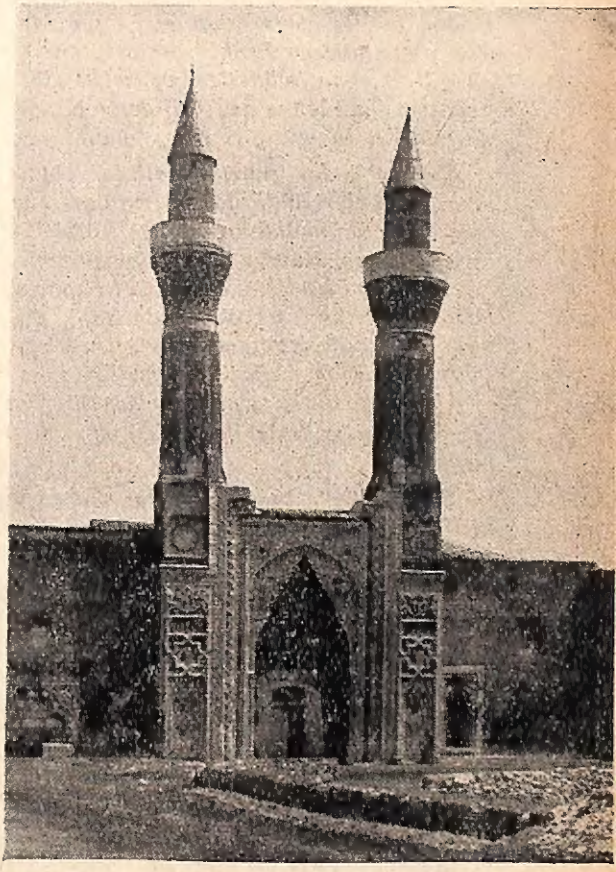

Onbirinci Hicrî yüzyılın başında tarihin kaydettiği en büyük kıtlıklardan birisinin feci tesirleri altında, allelerin çocuklarının etlerini yedikleri Sıvas'ın meşhur Çifte minaresi.

GÖRGÜ ŞAHİDİNİN ANLATTIKLARI

"Amcam ve şeyhim Sivaslı Şems'in vefatından, Hicrî 1006 tarihinden (M. 1597) sonra zamanın gidişi bozuldu. Bilhassa bütün Rum bölgelerinde azgınlık, zulüm arttı. Yer yer ihtilâller, şekavetler başgösterdi. Bu hal H. 1009 (M. 1600) yılında büsbütün artarak şemaet ve kötülük baykuşunun sesi yükseldi. Kara

Yazıcı adı ile meşhur olan bir eşkiya başının çevresine nerede kötü adam varsa toplandı. Yirmi bin kadar oldukları rivayet edilen bu şekavet ordusu Çorum kasabasından kalkarak Sivas üzerine yürüdü. Sivaslılar arasında ayrılmalar oldu. Bir kısmı çoluk çocukları ve mallarını alarak kaçtılar. Bir kısmı da müstahkem yerlere girip müdafaaya ve savaşa başladılar. Ben de sabrederek Tanrıya sığındım. Büyük bir kalabalıkla şehre giren eşkiyanın hemen hepsi kalblerinden şefkat ve merhamet duyguları silinmiş, silâhları keskin, okları zehirli, süngüleri uzun, şiddetleri ve saldırışları pervasız, hamleleri âni, kalbleri bozuk, niyetleri kötü genç ve dinç adamlardı.

Üç ay kadar şehirde kaldılar bunlar... Erkekleri öldürdüler, malları ve çocukları yağmaladılar, evleri, dükkânları yakdılar. Mamur bir yer bırakmadılar. Ağaçları kestiler, ekinleri tamamen bozdular. Şehir ve civarında kaz, ördek, tavuk, güvercin, serçe ne varsa tuttular, avladılar, boğazlayıp yediler.

Onlar gittikten sonra da insanlarda ve ehli hayvanlarda hastalık ve ölüm başgösterdi.

Şakiler Sivastan Kayseriyi vurmıya gittiler. Orada Hacı İbrahim Paşa kumandasındaki hükûmet kuvvetleriyle karşılaştılar. Şiddetli ve kanlı bir savaşta - Allahın hükm ve iradesi - Hacı İbrahim Paşa kuvvetlerini mağlûp ettikten sonra Elbistan üzerine yürüyen şakiler burada Mehmet Paşanın oğlu Hüsnü Paşa'nın idaresindeki kuvvetlerle çarpıştılar, amansız bir dövüşme sonunda eşkiya dayanamadı, kısa bir zamanda mağlûp ve perişan olarak dağıldılar, memleketlerine kadar kaçtılar. Aslı Canikli olan başları Kara Yazıcı da etrafındaki sadık yardımcıları ile Canik kasabalarından Samsuna sığındı ve orada öldü. Allah Ona, ve kendisine uyanlara, onu sevenlere lânet etsin!

İNSAN ETLERİ NASIL YENMİŞTİ ?

Bu olaylardan sonra Rum vilâyetlerinde düzen ve asayiş büsbütün bozuldu. Yeryüzünü bozan, toplumu, iyi nesli mahveden Yecuc Mecuc gibi zalimler türedi. Her tarafı istilâ ettiler. Sükûn ve emniyet kalmadı. Bilhassa Sivas ve havalisindeki halk çekirge gibi etrafa dağıldı. Halkı dağılan harap ve metruk köylere kurtlar, vahşi hayvanlar yetişti.

Toprak baştanbaşa sahipsiz, boş ve muattal kaldığından kıtlık ve açlık başladı. Fakir halk ot yapraklarını, ağaç köklerini, ağaç kabuklarını, daha sonra çöplüklerde ve yollarda buldukları cifeleri yediler. Kurtlar gibi köpekleri, kedileri avladılar. Bu korkunç durum devam etti. H. 1012 (M. 1603) yılında kıtlık son haddine varmış idi. Kedi, köpek de kalmayınca halk kokmuş hayvan kanlarını, lâşelerini ve nihayet çocuklarını boğazlayıp yemeğe başladılar. Hattâ bir gün bir tencerede pişirilen bir çocuk eti bulundu. Bunu yapanı ateşe atıp yakmıya karar verdiler. Bu günahkâr adam cayır cayır yanarken de etrafını çeviren aç insanlar ateşin alevi hafifleyince bunun kebap gibi kızarmış etini de yemek için kapıştılar. Bu olaydan sonra bu çok fecî ve korkunç hareketler artık menedilemez oldu.

Fakirlik, açlık insanları böyle kötü âkibetlere, ağır fenalıklara sevk ediyor. Bu çok büyük bir musibet idi. Bunlardan kendisine rücu edeceğimiz hüküm sahibi Allaha sığınır, tövbe eder, mağfiret dileriz. Allah zalimlere insaf, bizlere ve cümle müminlere nasuh tövbesi ihsan buyursun..."

Bundan anlar

Enderunlu Tıflı, bir gece kafayı tütsülemiş olduğu halde Karacaahmet mezarlığından geçiyordu. Eski kafadarlarından birinin mezarı önüne gelince gür sesile bir nâra attı. Nârayı, inzibatı temin için dolaşmakta olan süvari müfrezesi işitti. Gelip kendisini aldılar, Selimiye kumandanının karşısına çıkardılar. Kumandan sert sert yüzüne baktıktan sonra :

"— Orada ne yapıyordun?" diye sordu. Tıflı :

"— Fatiha okuyordum" cevabını verdi. Kumandan :

"— Vay!.. Nâra atmak fâtiha okumak mıdır?" deyince Tıflı :

"— Hayır değil; ama orada yatan bundan anlar", dedi. Bu cevap kumandanın hoşuna gitti ve kendisini salıverdi.

EN VERİMLİ KUYU

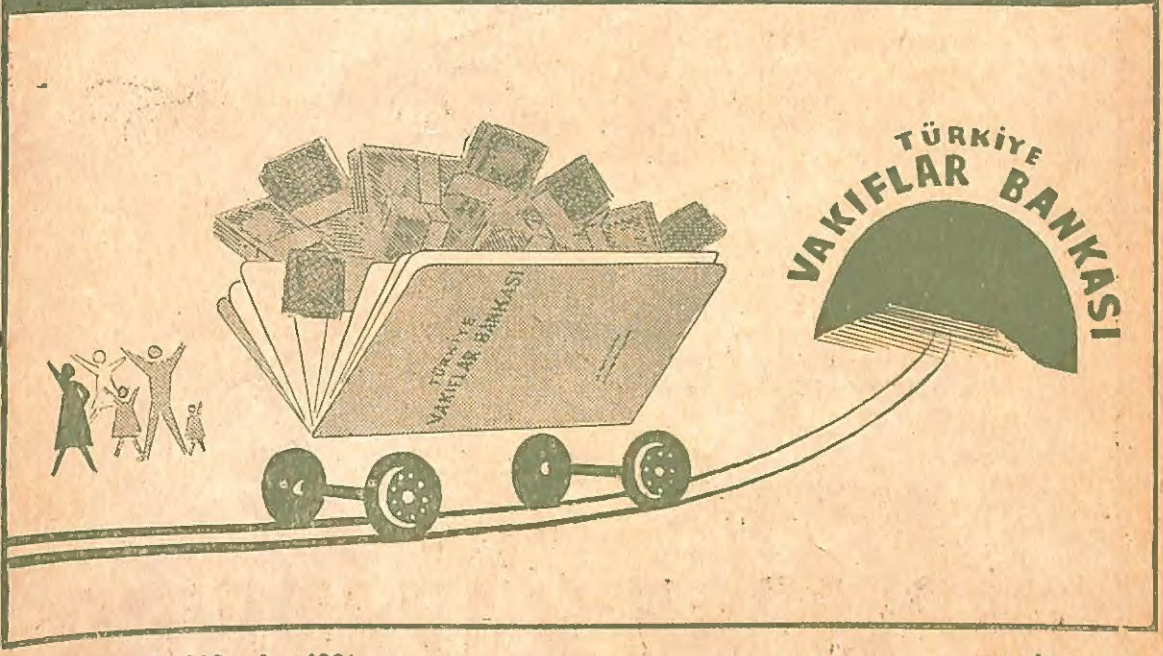

(Basın: 8019 - A - 432)

Tarih Konuşuyor abonelerine 135 liralık 12 kitap 80 lira

1 — **Anavatan'da Son Beş Osmanlı Türk'ü.**

2 — Birinci Dünya Harbinde Teşkilât-ı Mahsusa ve Hayber'de Türk Cengi.

3 — **Viyana Kapılarından Dönüş ve Osman Ağa'nın Çilesi.**

4 — 1913 de Garbî Trakya'da ilk Türk Cumhuriyeti.

5 — **İkinci Dünya Harbinde Belgrad'ı Kurtaran Türk.**

6 — **Trablusgarb'da bir Avuç Kahraman.**

7 — Necid Çöllerinde Mehmet Âkif.

8 — **Millî Mücadelede Öncekiler ve Sonrakiler.**

9 — Siyasî Mahkûmlar Adası Malta.

10 — **Prens Sabahattin Bey, Sultan II. Abdülhamid, İttihad ve Terakki.**

11 — Üç Paşalar Kavgası.

12 — **Lavrens'e Karşı Kuşçubaşı.**

Herbiri 320 şer sahife, pantazot cildli 12 kitap 80 liradır. Adresimize 80 lira gönderildiğinde, bu 12 kitap, derhal takdim edilecektir.

ŞİMDİ akfil ALAN

OTOMOBİL KAZANIYOR

8 TALİHLİYE OTOMOBİL

400 TALİHLİYE AKFİL KUMAŞI

AKFİL kumaşı veya AKFİL'den mamul eşya alırken Satıcıdan ikramiye kuponunu isteyiniz. Kuponun yeşil tarafını doldurup "Akfil İkramiye Servisi, Bakırköy-İstanbul" adresine postalayınız. (Not: *İsteyenlere, müracaatı üzerine tam izahname gönderilir.*)

Hakiki AKFİL kumaşlarının kenarlarında AKFİL markası basılıdır